

**SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN MERMER
TANRI VE TANRIÇA HEYKELCİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

Eskişehir, 2018

**SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN MERMER TANRI VE TANRIÇA
HEYKELCİKLERİ**

Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Serap ERKOÇ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan, 2018

Bu Tez Çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1610E654 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Hacer Yeliz ÖZTUNÇ'nin "Side Müzesinde Bulunan Mermer Tanrı ve Tanrıça Heykelcikleri" başlıklı tezi 06 Nisan 2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Arkeoloji (Klasik Arkeoloji)** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Dr.Öğr.Üyesi Serap ERKOÇ

Üye : Prof.Dr.H.Sabri ALANYALI

Üye : Doç.Dr.Erhan ÖZTEPE

İmza

Prof.Dr.Emel ŞIKLAR
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN MERMER TANRI VE TANRIÇA HEYKELCİKLERİ

Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

Arkeoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan, 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Serap ERKOÇ

Side Antik Kenti, Attaleia kuruluncaya dek Pamphylia Bölgesi'nin tek ve en önemli liman kenti olmuştur. Dalga kıranlarla emniyeti sağlanmış iki limana sahip olması, kentin hem bir liman kenti hem de önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Böylesine bir durum, hiç kuşkusuz bölgeler ve kentler arasında da bir iletişim ve etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır. Her bölgenin ya da daha özel olarak her kentin kendine özgü bir inanç sistemi vardır ve bu durum plastik sanata da sıklıkla aktarılmıştır. Bölgeler arasındaki bu ticari ilişkiler ise olasılıkla inanç sistemini ve de Antik dönemin önemli sanat dallarından birisi olan plastik sanatları etkilemiştir.

Bu tez çalışması ile birlikte, Side Müzesi'nde korunagelen ve plastik eserlerin önemli bir kategorisini oluşturan 48 adet mermer tanrı ve tanrıça heykelciğinin bilimsel değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu konunun belirlenmesinin en önemli nedeni, Müzedeki heykelciklerin bugüne kadar bütüncül olarak çalışılmamış olmasıdır. Söz konusu heykelciklerin kataloğu oluşturulmuş; her bir eser tipolojik, ikonografik, stilistik ve işçilik olarak detaylı bir biçimde irdelenmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda kentin hem sanatsal faaliyetleri hem de dinsel inanışları konusunda önemli ipuçları elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Side, Tanrı, Tanrıça, Mermer, Heykelcik

ABSTRACT

MARBLE STATUETTES OF GOD AND GODDESS IN THE SIDE MUSEUM

Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

Department of Archaeology

Anadolu University, Graduate School of Social Science, April, 2018

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Serap ERKOÇ

Ancient City of Side has become the only and most important port city of Pamphylia Region until Attaleia's establishment. By having two harbors secured by wave breakers, the city has become a port city as well as an important commercial center. Such a situation undoubtedly makes communication and interaction between regions and cities inevitable. Each region or, more specifically, each city has its own belief system, and this is also often referred to as plastic art. These commercial relations between the regions have affected the belief system and the plastic arts which is one of the important art branches of the Antiquity.

With this thesis, it is aimed to scientific evaluation of 48 marble gods and goddess statuettes which are preserved in Side Museum and constitute an important category of plastic works. The most important reason for the determination of this matter is that the statuettes in the Museum have not been studied holistically until this day. A catalog of the statuettes was created; each work is examined in detail as typology, iconography, stylistics and workmanship. As a result of these evaluations, important clues about the city's artistic activities and religious beliefs have been obtained.

Keywords: Side, God, Goddess, Marble, Statuette

TEŞEKKÜR

Çalışma konusunun belirlenmesi anından, son noktanın koyulması anına kadarki her aşamada; sabırla, emekle, sevgi ve saygıyla yanımda olan, değerli görüşlerini benden hiçbir şekilde eksik etmeyen sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Serap ERKOÇ'a ne kadar teşekkür etsem az kalır. Bana kattığı sayısız bilgi ve tecrübe adına kendisine minettarım. Ayrıca, çalışma süresince değerli görüşlerini benimle paylaşan, desteklerini her zaman hissettiğim sayın hocalarım Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI ve Prof. Dr. Feriştah Soykal ALANYALI'ya teşekkürlerimi borç bilirim.

Çalışmanın gelişmesine ve farklı bakış açıları geliştirmeme katkı sağlayan sayın hocalarım Doç. Dr. Ahmet Tolga TEK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıtkı Alptekin ORANSAY'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Side Müzesi'nde gerçekleştirmiş olduğum sergi ve çeşitli depo çalışmaları süresince her türlü kolaylığı ve desteği sağlayan ve yardımlarını esirgemeyen Side Müzesi Müdürü sayın Güner KOZDERE ve değerli Arkeolog Özay Özgür AĞAR başta olmak üzere tüm Side Müzesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmasının bir proje kapsamında ele alınmasını ve desteklenmesini sağlayan Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi ve Komisyonuna sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Söz konusu proje kapsamında ziyaret edilen Antalya Müzesi, Alanya Müzesi, Afyon Müzesi, Isparta Müzesi, Yalvaç Müzesi, Mersin Müzesi, Anamur Müzesi, Silifke Müzesi, Tarsus Müzesi, Konya Müzesi ve Burdur Müzesi Müdürlüklerine ve değerli uzmanlarına gösterdikleri nezaket ve yardımlarından ötürü çok teşekkür ederim. Ziyaret edilen müzeler sırasında yardımlarını esirgemeyen Mersin Arkeoloji Müzesi emekli arkeologu Yaşar ÜNLÜ'ye ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmanın literatür taramasına ve gelişmesine katkı sağlayan, bursiyerlerinden birisi olma şerefine de nail olduğum Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (AKMED), başta sayın müdürü Prof. Dr. Oğuz TEKİN olmak üzere tüm çalışanlarına çok teşekkürlerimi sunarım.

Her çalışmanın arkasında büyük bir ekip çalışması var olmasa da, en ufak bir yardım dahi çalışmayı destekler ve geliştirir. Bu desteğe manevi destek de dâhildir. Bu bakımdan çalışmanın ilk aşamasındaki teknik yardımlarından ötürü Arkeolog Gürkan Can ÇELİKCAN'a, fikir alışverişinde bulunduğum ve çalışmaya katkı sağlayan

görüşlerini benden esirgemeyen Araş. Gör. Hayri ŞENER'e, fotoğrafların düzenlenmesi ile ilgili aşamada yardımcı olan sevgili arkadaşım Betül ERTAN'a; kaynak çevirilerinde emek veren M. A. Selen KANAT'a, en önemlisi ise lisans ve yüksek lisans eğitim dönemlerim boyunca yanımda olan, manevi desteklerini eksik etmeyen sevgili arkadaşlarım M. A. Volkan ÖZTEKİN'e, Arkeolog Ece TARAKAN'a ve ayrıca tüm Side Kazısı ekibine teşekkür ederim.

Son ve en önemli teşekkürümü ise; tüm eğitim hayatım boyunca bana yürekten inanan ve güvenen, maddi ve manevi desteklerini hiçbir şekilde esirgemeyen çok sevgili aileme sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Hacer Yeliz Öztunç

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ	1
1.2. Tezin Amaç, Kapsam ve Yöntemi.....	3
1.2. Side Heykeltiklerinin Araştırma Tarihçesi	6
2. SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN HEYKELTİKLER.....	8
2.1. Tanrıçalar	10
2.1.1. Aph1.....	10
2.1.2. Aph2.....	13
2.1.3. Aph3.....	17
2.1.4. Aph4.....	18
2.1.5. Aph5.....	19
2.1.6. Aph6.....	20
2.1.7. Aph7	21
2.1.8. Aph8.....	24
2.1.9. Aph9.....	25

2.1.10. Aph10.....	26
2.1.11. Aph11.....	28
2.1.12. Aph12.....	30
2.1.13. Aph13.....	32
2.1.14. Aph14.....	33
2.1.15. Aph15.....	34
2.1.16. Aph16.....	36
2.1.17. Aph17.....	37
2.1.18. Aph18 (?)	38
2.1.19. Ath1.....	39
2.1.20. Ath2.....	41
2.1.21. Ath3.....	42
2.1.22. Ath4.....	43
2.1.23. Kyb1.....	45
2.1.24. Ms1.....	47
2.1.25. Tyk1	49
2.1.26. Tyk2	52
2.1.27. Tyk3	53
2.1.28. Tyk4	55
2.1.29. Tyk5	56
2.1.30. Tyk6	57
2.1.31. Tyk7	60
2.1.32. Tyk8	61
2.1.33. Baş1.....	62
2.1.34. Baş2.....	64
2.2. Tanrılar	66
2.2.1. Ars1.....	66

2.2.2. Ask1	69
2.2.3. Ask2	71
2.2.4. Ask3	73
2.2.5. Ask4	74
2.2.6. Dion1.....	76
2.2.7. Dion2.....	77
2.2.8. Ers1	79
2.2.9. Ers2	81
2.2.10. Ers? / Smns?.....	82
2.2.11. Harp1	84
2.2.12. Hrms1	86
2.2.13. Ze1.....	87
2.2.14. Ze2 (?).....	89
3. Heykelciklerin Genel Değerlendirilmesi.....	90
3.1. Buluntu Yerleri.....	91
3.2. Tipoloji	97
3.2.1. Tanrıçalar.....	97
3.2.2. Tanrılar	105
3.3. Dönemsel.....	112
3.4. Tanımlanabilen Ortak Öğeler ve Atölyeye Dair Öneriler.....	116
SONUÇ	121
KAYNAKÇA.....	124
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

GÖRSELLER DİZİNİ

Tez çalışmasına dâhil edilen ve kaynağı belirtilmeyen fotoğrafların tamamı tarafımdan çekilmiştir. Listede, eserlere ait olan özel teknik kısaltmalar kullanılmıştır.

Sayfa

Görsel 2.1. a-d. Aph1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	134
Görsel 2.2. a-d. Aph2 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	135
Görsel 2.3. a-b. Aph3 (ön ve arka cephe görünüş)	136
Görsel 2.3. c-d. Aph4 (ön ve arka cephe görünüş)	136
Görsel 2.4. a-b. Aph5 (ön ve arka cephe görünüş)	137
Görsel 2.4. c-d. Aph6 (ön ve arka cephe görünüş)	137
Görsel 2.5. a-d. Aph7 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	138
Görsel 2.6. a-d. Aph8 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	139
Görsel 2.7. a-b. Aph9 (ön ve arka cephe görünüş)	140
Görsel 2.8. a-d. Aph10 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	141
Görsel 2.9. a-d. Aph11 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	142
Görsel 2.10. a-c. Aph12 (ön, arka ve yan cephe görünüş)	143
Görsel 2.11. a-d. Aph13 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	144
Görsel 2.12. a-b. Aph14 (ön ve arka cephe görünüş)	145
Görsel 2.13. a-d. Aph15 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	146
Görsel 2.14. a-b. Aph16 (ön ve arka cephe görünüş)	147
Görsel 2.14. c-d. Aph17 (ön ve arka cephe görünüş)	147
Görsel 2.15. a-b. Aph17 (üst ve sol cephe görünüş)	148
Görsel 2.16. a-d. Aph18 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	149
Görsel 2.17. a-d. Ath1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	150
Görsel 2.18. a-d. Ath2 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	151
Görsel 2.19. a-b. Ath3 (ön ve arka cephe görünüş)	152
Görsel 2.20. a-d. Ath4 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	153
Görsel 2.21. a-d. Kyb1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	154
Görsel 2.22. a-d. Ms1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	155
Görsel 2.23. a-d. Tyk1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	156

Görsel 2.24. a-b. Tyk2 (ön ve arka cephe görünüş)	157
Görsel 2.25. a-b. Tyk3 (ön ve arka cephe görünüş)	158
Görsel 2.26. a-d. Tyk5 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	159
Görsel 2.27. a-d. Tyk6 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	160
Görsel 2.28. a-b. Tyk7 (ön ve arka cephe görünüş)	161
Görsel 2.28. c-d. Tyk8 (ön ve arka cephe görünüş)	161
Görsel 2.29. a-d. Baş1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	162
Görsel 2.30. a-d. Baş2 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	163
Görsel 2.31. a-d. Ars1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	164
Görsel 2.32. a-e. Ask1 (ön, arka, sağ, sol cephe ve üstten görünüş)	165
Görsel 2.33. a-d. Ask2 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	166
Görsel 2.34. a-d. Ask3 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	167
Görsel 2.35. a-d. Ask4 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	168
Görsel 2.36. a-d. Dion1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	169
Görsel 2.37. a-b. Dion2 (ön ve arka cephe görünüş)	170
Görsel 2.38. a-d. Ers1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	171
Görsel 2.39. a-d. Ers2 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	172
Görsel 2.40. a-d. Ers?/Smns? (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	173
Görsel 2.41. a-d. Harp1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	174
Görsel 2.42. a-d. Hrms1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	175
Görsel 2.43. a-d. Ze1 (ön, arka, sağ ve sol cephe görünüş)	176
Görsel 2.44. a-c. Ze2 (ön, arka ve yan cephe görünüş)	177
Görsel 3.1. Heykelciklere ait buluntu yerlerinin Side kent planı üzerindeki gösterimi	96
Görsel 3.2. Louvre-Neapel Tipi/Varyantı (Aph1-6)	178
Görsel 3.3. Yarı giyimli Pudica Tipi/Varyantı (Aph7-10)	179
Görsel 3.4. Antalya Tipi (Aph11-12)	180
Görsel 3.5. Sandalını Bağlayan/Çözen Tipi (Aph13)	180
Görsel 3.6. Anadyomene Tipi (Aph14)	180
Görsel 3.7. Rom-Boston Tipi (Tyk1-4)	181
Görsel 3.8. Braccio Nuovo (Tyk5-6)	182
Görsel 3.9. Claudia Iusta (Tyk7-8)	182

Görsel 3.10. Faustina II Dönemi'ne (MS 147-175) tarihlenen ve arka yüzünde Tykhe tasviri bulunan Side kent sikkesi	101
Görsel 3.11. Maximinus Thrax Dönemi'ne (MS 235-238) tarihlenen ve arka yüzünde Tykhe tasviri bulunan Side kent sikkesi	101
Görsel 3.12. Lemnia Tipi (Ath1-2)	183
Görsel 3.13. Velletri Tipi (Ath3)	183
Görsel 3.14. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen, arka yüzünde Athena başı tasviri bulunan Side kent sikkesi	103
Görsel 3.15. Domitianus Dönemi,'ne (MS 81-96) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi	103
Görsel 3.16. Lucius Verus Dönemi'ne (MS 161-169) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi	103
Görsel 3.17. Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi	104
Görsel 3.18. İmparator Caracalla Dönemi'ne (MS 211-217) tarihlenen ve arka yüzünde Kybele tasviri bulunan Side kent sikkesi	104
Görsel 3.19. İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Kybele tasviri bulunan Side kent sikkesi	104
Görsel 3.20. Neugebauer/Giustini Tipi (Ask2-3)	184
Görsel 3.21. İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Asklepios tasviri bulunan Side kent sikkesi	106
Görsel 3.22. Orbiana Dönemi'ne (Severus Alexander'ın Eşi - MS 225-227), tarihlenen ve arka yüzünde Dionysos tasviri bulunan Side kent sikkesi	107
Görsel 3.23. Capitolinus Tipi (Ze1)	184
Görsel 3.24. İmparator Lucius Verus Dönemi'ne (MS 161-169) tarihlenen ve arka yüzünde Zeus tasviri bulunan Side kent sikkesi.....	108
Görsel 3.25. İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Zeus tasviri bulunan Side kent sikkesi	109
Görsel 3.26. Borghese Tipi (Ars1)	185
Görsel 3.27. İmparator Caracalla Dönemi'ne (MS 211-217) tarihlenen ve arka yüzünde Ares tasviri bulunan Side kent sikkesi.....	110

Görsel 3.28. Uyuyan Tipi (Ers1)	185
Görsel 3.28. Tutsak Tipi (Ers2)	185

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Side Müzesi'ndeki Heykelciklerin Müzeye Geliş Şekillerine Göre Sayısal Dağılımı	91
Şekil 3.2. Side Müzesi'nde Bulunan Heykelciklerin Tarihlendirme Verileri ve Sayısal Dağılımı	113

KISALTMALAR DİZİNİ

Teknik Kısaltmalar

a.g.k.	:	Adı Geçen Kaynak
Bkz./bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D	:	Derinlik
Ed.	:	Editör
Env. No.	:	Envanter Numarası
Et. No	:	Etütlük Numarası
G	:	Genişlik
KD	:	Kaide Derinliği
KG	:	Kaide Genişliği
KY	:	Kaide Yüksekliği
Kat. No.	:	Katalog Numarası
Lev.	:	Levha
MÖ	:	Milattan Önce
MS	:	Milattan Sonra
No./no.	:	Numara
Ref.	:	Referans
Res./res.	:	Resim
s.	:	Sayfa
Suppl./ suppl.	:	Supplement

yy	: Yüzyıl
Y	: Yükseklik

Kaynakça Kısaltmaları

Kaynakçaya ait kısaltmalarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu kısaltmalar kullanılmıştır.

Adalya	: Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı.
AF	: Archäologische Forschungen .
Anadolu/Anatolia	: Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Bölümü Arkeoloji Bölümü Dergisi.
AMS	: Asia Minor Studien.
ANMED	: Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü – Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri.
AJA	: American Journal of Archaeology.
AntPl	: Antike Plastik.
AST	: Araştırma Sonuçları Toplantısı.
AW	: Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte.
BmetrMus	: The Metropolitan Museum of Art Bulletin. Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in
BJb	: Bonn.
BWPr	: Winckelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin.
CCCA	: Corpus Cultus Cybelae Attidisque.
Chiron	: Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts.
EpigrAnat	: Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens.

IstMitt	: İstanbul Mitteilungen.
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı.
LIMC	: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.
RA	: Revue Archéologique.
RE	: Realencyclopädie: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
RM	: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung.
SNG	: Sylloge Nummorum Graecorum.
TAD	: Türk Arkeoloji Dergisi.

1. GİRİŞ

Küçük Asya'nın güney kıyısında yer alan bölge, antik çağda "Pamphylia" adını taşımaktadır¹. Bu bölge; batısında Lykia, doğusunda Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia), kuzeyinde Pisidia ve Toroslar, güneyinde ise doğal bir sınır olan Akdeniz (*Mare Pamphylium*) ile sınırlandırılmıştır². 80 km. 'yi aşan bir mesafe boyunca deniz kıyısını izleyen verimli Pamphylia ovası, Yunan ve Roma Dönemi'nde bölgenin beş büyük kenti olarak kabul gören Attaleia, Perge, Sillyon, Aspendos ve Side'yi beslemiştir³.

Günümüzde Antalya'nın Manavgat ilçesine bağlı Selimiye Köyü'nde yer alan Side kenti, Pamphylia Bölgesi'nin Doğu Akdeniz'deki konumu nedeniyle en erken dönemlerden itibaren deniz ulaşımı ve ticaretin vazgeçilmez bir durak noktası olmuştur⁴. Bölgedeki en önemli liman kenti konumunda olan Side; Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Kıbrıs, Suriye ve Mısır gibi kentler ile olan yoğun ticari ilişkilerinden kaynaklı ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi, dini, askeri, turizm ve eğitim gibi alanlarda etkileşim içerisine girmiştir⁵. Kentteki bu gelişim, şüphesiz sanat dallarından birisi olan plastik sanatları da etkilemiştir.

Özellikle Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, doğu, güney ve batı eyaletlerindeki topluma açık yapıların, meydan ve sütunlu caddelerin birbirleriyle yarışmasına heykellerle süslendiğini bilinmektedir⁶. Side Antik Kenti'nde de önemli kamusal yapılardan (M yapısı, Nymphaion, N1, N2 ve P tapınakları, tiyatro, üç havuzlu çeşme, sütunlu caddeler) ele geçen birçok heykeltıraş eser, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kentteki önemli prestij yapılarını daha da gösterişli kılmak adına öne çıkan heykeller, görsel bir işleve sahip olmasının yanı sıra insanlar üzerinde psikolojik bir etki de yaratmaktadır.

Antik Dönem'de kullanılan küçük ölçekli heykelcikler ise genellikle Yunan modelleri örnek alınarak, anıtsal olmayan boyutlarda ve evsel bir ayara uygun biçimde

¹ A. M. Mansel (1978). *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1., ; E. C. Bosch (1957). *Pamphylia Tarihine dair Tetkikler*. (Çev: S. Atlan). Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 7.

² Bölgenin sınırları antik yazarlar ve çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. A. Özdzibay (2012). *Perge'nin MS 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi. Die Stadtentwicklung Von Perge Im 1.-2. JH. N. CHR.* (Ed: K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin), Antalya: Suna ve İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayınevi, s. 8., Dipnot 1.

³ G. E. Bean (1999). *Eskiçağ'da Güney Kıyıları*. (Çev: İ. Delemen – S. Çokay). İstanbul: Arion Yayınevi, s. 3.

⁴ J. Nollé (1993a). *Side im Altertum I. Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien*. Bonn: Rudolf Habelt Yayınevi, s. 25-29.; E. Arca, N. Gökalp, N. Ören (2011). Pamphyhia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs ile olan ilişkileri. *Olba*, (XIX), s. 288.

⁵ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 29-34.; Arca, Gökalp, Ören, 2011, **a.g.k.**, 288.

⁶ J. İnan (1975). *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1.

üretilmiştir⁷. Bu eserler, MÖ 5. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar uzun sürede geniş bir malzeme yelpazesinde (terracota, bronz, kireçtaşı, mermer) yapılmışlardır⁸. Ancak mermerin, büyük ve küçük ölçekli plastik eser üretiminde diğer malzemelere kıyasla daha fazla tercih edildiği de bilinen bir gerçektir⁹.

İstatistiksel verilere göre 25 cm ve altındaki yükseklikte üretilen heykelcikler antik dönemde oldukça nadir görülmektedir¹⁰. 35-55, 80 cm aralığındaki yüksekliğe sahip eserler ise daha yaygın bir gurubu oluşturmaktadır¹¹. Çalışma kapsamında değerlendirilen Side heykelciklerinin yükseklikleri ise tüm olarak korunagelen eserler açısından ele alındığında 22 - 38 (40) cm yükseklik aralığına sahiptir ve antik dönemde nadir olarak üretilen bir gruba dâhil edilebilir.

Halka açık alanlar için üretilen büyük heykellere nazaran, küçük heykelciklerin daha özel alanlar olan; ev, bahçe veya mezarlar için üretilmiş oldukları ve buna bağlı olarak çeşitli anlamlara sahip oldukları düşünülmektedir¹². İşlevsel bakımdan ise özel alanlarda kullanılan dekoratif bir süs eşyası, kimi zaman yakın bir arkadaş hediyesi, bir mezara veya dini açıdan önemli bir yapıya ait adak eşyası ya da ölü için özel anlamlar taşıyan şahsi bir eşya olarak kullanıldıkları düşünülebilir¹³. Aynı zamanda bir çok alanda sergileme amaçlı kullanılan heykelcikler belirgin derecede görsel ve psikolojik bir etkiye de sahiptir¹⁴. Ne yazık ki heykelciklerin nerede bulundukları her zaman kesin olarak bilinmediğinden, kesin bir işlev ve anlam çıkarımı yapmak da oldukça zordur¹⁵.

⁷ E. Bartman, E. (1992). *Ancient Sculptural Copies in Miniature*. Netherlans: E. J. Brill Yayınevi, s. 1.

⁸ Bartman, 1992, a.g.k., 31.

⁹ Bartman, 1992, a.g.k., 26.

¹⁰ A. Filges (1999). Marmorstatuetten aus Kleinasien Zu Ikonographie, Funktion und Produktion antoninischer, severischer und späterer Idealplastik. *İstMitt*, (49), s. 423.

¹¹ S. Kane – S. C. Carrier (1988). Relationship Between Style and Size of Statuary and the Availability of Marble At Cyrene. *Classical marble geochemistry, technology, trade*. (Eds: N. Herz-M. Waelkens), Dordrecht : Kluwer Academic Yayınevi, s. 197-198., Abb.1. ; Filges, 1999, a.g.k., 423-424.

¹² Bartman, 1992, a.g.k., 42. ; Filges, 1999, a.g.k., 423.

¹³ I. B. Romano (2006). *Classical sculpture: Catalogue of Cypriot, Greek, and Roman Stone Sculpture in the University of Pennsylvania Museum of Archeology and Anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, s. 79.

¹⁴ Bartman, 1992, a.g.k., 39.

¹⁵ Bartman, 1992, a.g.k., 45.

1.2. Tezin Amaç, Kapsam ve Yöntemi

1947 yılından günümüze dek çeşitli yollarla (kent kazısı veya satın alma/müsadere/hibe) Side Müzesi'ne kazandırılan mermer tanrı ve tanrıça heykelcikleri bu yüksek lisans tezinin konusunu oluşturmaktadır. Müze eserlerinin çalışma konusu olarak seçilmesi her zaman eleştiriye açık aynı zamanda da sıkıntılı olmuştur. Zira eserlerin birçoğunun sıklıkla buluntu yerleri dolayısıyla konteksleri belli değildir. Böylesine bir durum eserlerin yorumlanmasında ve özellikle tarihlendirmelerinde dikkatli olunmayı gerekli kılar. Ancak Müzedeki eserlerin bir kısmının yukarıda da bahsi geçtiği üzere Antik Side kentinde ele geçmiş olması bir kısmının ise Side civarından satın alma yolu ile müzeye kazandırılmış olması en azından buluntu yeri hiç belli olmayan eserlerin yorumlanması açısından büyük önem taşıyacaktır.

Side Müzesi'nde korunan, dönemin tanrı ve tanrıçalarını betimleyen heykelciklerin konu olarak seçilmesinin altında birden fazla neden yatmaktadır. Söz konusu toplam 48 adet mermer heykelciğin 25 adedi bugüne kadar birden fazla araştırmacının çalışmasına konu olmuştur. Geriye kalan 23 adet heykelcik ise ilk kez bu çalışma ile bilim dünyasına tanıtılacaktır. Tezin amacı, daha önce farklı araştırmacılar tarafından ayrı ayrı ele alınmış heykelcikler ile yayınlanmamış yeni eserleri bütüncül olarak değerlendirmektir.

Çalışmada, yayınlanmış heykelcikler ile yeni tespit edilenler bir araya getirilmiştir. Her bir esere dair genel bilgiler (envanter/etüt numarası, buluntu yılı ve yeri/müzeye kazandırılma şekli ve ölçüleri) verildikten sonra heykelcikler tipolojik, ikonografik, teknik ve işçilik olarak ele alınmıştır. Böylece heykelcikler, bütüncül olarak ve ilk defa detaylı bir irdelemeye tabii tutulmuştur.

Side ve çevresinden ele geçen heykelciklere toplu bir bakış sunan bu çalışma; cevaplanması arzulanan birçok sorunun yanıtını da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; özellikle Side kentinde ele geçen eserlerin özellikle tipolojik incelemeleri yapılırken, birbirinden ayrı değerlendirilmesi mümkün olmayan büyük heykeltıraşlık eserler ile de karşılaştırma yapılmıştır. Diğer taraftan kent özelinde hangi tanrı ve tanrıça betimlerinin görüldüğü, tanrı / tanrıçaların hangi tip / tiplerinin tercih edildiği, sadece Side kenti için özel bir tipin mevcut olup olmadığı, eğer böylesi bir tipten söz edebiliyorsak bunun kaçınıcı yüzyılda görülmeye başladığı, kentte en çok hangi tanrı ve tanrıça heykelciğinin tekrar edildiği, bunun bir dönem özelliği mi yoksa doğrudan kentin inanç sistemi ile mi

bağlantılı olduğu sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Eserlerle ilgili olarak, kent-kült ilişkisi hakkında değerlendirmeler yapılırken heykelciklerin yanı sıra, kente ait ve konuyla bağlantılı diğer arkeolojik buluntular, nümizmatik ve epigrafik veriler de derinlemesine incelenmiştir.

Bunun yanı sıra son yıllardaki araştırmalarda Side ve daha da genel anlamda bölge için bazı atölye önerilerinde bulunmaktadır. Büyük boy plastik eserlerden hareketle yapılan bu önerilerin küçük ölçekli heykelciklerde de takip edilip edilemeyeceği de bu çalışmada irdelenilmek istenilen bir konudur. Bilindiği üzere heykeltıraşlık eserleri bir atölyeye atfedebilmek için eserler arasında teknik ve üslup açısından benzerlikler yakalanması gerekir. Özellikle de üslup analizi heykeltıraşlık atölyelerini saptamada kabul edilen en geçerli yöntemdir. Zira atölyeden anlaşılması gereken, bazı teknik ve üslup özelliklerinin ustasından öğrencisine nesiller boyu devam eden bir geleneği ifade eder. Böylece üslup birlikteliği olan eserler ortak bir atölyeye de işaret edebilmektedir. Tam da bu noktadan hareketle konuya dâhil edilen eserler üzerinde böylesine bir çalışma gerçekleştirilecektir. Böylece Side eserleri arasında teknik ve işçilik anlamında bir bütünlük olup olmadığı, burada tespit edilen özellik/özelliklerin diğer eserler de takip edilip edilemediğine bakılacaktır. Bu durum küçük boyutlu bu eserlerin üretim faaliyetleri hakkında önemli bilgilerin elde edilmesine ve yeni öneriler sunulmasına imkân tanıyacaktır.

Araştırmanın genel kapsamında bu eserlerin tipolojileri, işçilik ve teknik özellikleri, kullanım amaçları, kentte sahip oldukları öneme bağlı olarak kent-kült ilişkileri ve elde edilen verilerin kent bazında yorumlanması esas alınmıştır. Ayrıca Side kenti ile siyasal - dini ve ticari anlamda etkileşim içerisinde olduğu düşünülen kentlerden ele geçen eserler ile birlikte yapılmış olan analogi sonuçları da çalışmanın önemli bir aşamasını oluşturmaktadır.

Üç genel başlıktan oluşan tez çalışmasının birinci bölümünde, Side antik Kenti'nin coğrafi konumu ve buna bağlı olarak antik dönemdeki önemi ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra kentteki büyük ve küçük ölçekli heykeltıraşlığın önemi ve kapsamına değinilmiştir. Tezin konusu dâhil olmak üzere, amacı, kapsamı ve yöntemi ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Heykelciklere dair araştırma tarihçesi de bu bölüm başlığı altında ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci, aynı zamanda da en önemli bölümünü, Side Müze'sinin farklı depolarında (A-B-C Depo) korunan heykelciklerin katalog bölümü oluşturmaktadır. Zira

bu bölümde eserlerin hangi yapıda, ne zaman bulundukları, müzeye nasıl kazandırılmış oldukları, envanter/etüt numaraları, ölçüleri ve mevcut korunmuşluk durumları gibi genel bilgilerin yanısıra tipoloji, ikonografi, stil ve tarihlendirme sorunları da ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bağlamda eserler iki alt başlıkta incelenmiştir. İlk alt başlıkta tanrıçalar, ikinci alt başlıkta ise tanrılar yer almaktadır.

Katalogta yer alan eserler için, Side Kenti ile ticari ve kült anlamında ilişkili olduğu bilinen kentlerden ele geçen tanrı ve tanrıça heykelcikleri arasında analogik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kentler, Pamphylia bölgesindeki diğer kentler ile Pisidia ve Kilikia Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler için Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Programı kapsamında Antalya Müzesi, Alanya Müzesi, Afyon Müzesi, Isparta Müzesi, Yalvaç Müzesi, Mersin Müzesi, Anamur Müzesi, Silifke Müzesi, Tarsus Müzesi, Konya Müzesi ve Burdur Müzesi'nde bulunan heykeltıraşı eserlerin ayrıntılı olarak incelenmesi yapılmıştır. Bu bağlamda söz konusu müzelerde bulunan ve farklı kentlerden ele geçmiş eserler ile tez kapsamında yer alan eserlerin tipolojik ve stilistik açıdan karşılaştırılması yapılarak, eserlerin arasında bir bağlantı olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan gerekli izinler sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın bu ayağı ile eş zamanlı yürütülen zorunlu diğer ayağı ise kapsamlı literatür çalışması olmuştur. Bu çalışmalar için, başta İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi olmak üzere, AKMED (Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü) Kütüphanesi ve Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi'nin sahip olduğu önemli kaynaklardan faydalanılmıştır. Tüm bu çalışmalar, araştırmanın iskeletini meydana getiren ikinci bölümün oluşmasına imkân tanımıştır. Üçüncü bölümde ise, eserlerin farklı başlıklar altında genel değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tezin sonuç kısmında, özellikle üçüncü bölüm olan değerlendirme bölümünde elde edilen veriler özetlenmiş ve özelde Side heykelciklerinin genelde ise Side heykeltıraşlığının sahip olduğu önemli noktalar vurgulanmıştır.

1.2. Side Heykeltiklerinin Araştırma Tarihçesi

1947 yılında Ord. Prof. Dr. A. M. Mansel ve ekibi önderliğinde faaliyete geçen Side kazılarında günümüze dek birçok plastik eser ele geçmiştir. 1947¹⁶ ve 1948¹⁷ yılında yapılan kazı çalışmalarına dair topluca ele alınan ayrıntılı raporlarda, çalışmaya dâhil edilen heykeltiklerin bir kısmı ilk kez bilim dünyasına tanıtılmıştır.

J. İnan'ın 1975 yılı basımlı “Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı” yayını ise Side'deki 1947-1966 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarından ele geçen farklı kategorideki birçok plastik eserin bir arada değerlendirdiği önemli yayınlarından birisidir. Tez çalışmasında tekrar değerlendirmeye tabii tutulan bazı heykeltikler, araştırmacı tarafından bu yayında değerlendirilmiştir.

Aphrodite'nin Louvre – Neapel tipine ait eserleri çalışma konusu edinen M. Brinke 1991 tarihli yayınında¹⁸, Side Müzesi'nde bulunan bir adet heykeltiğı değerlendirerek, tarihlendirme önerisi getirmiştir.

A. Filges, 1997¹⁹ tarihli yayınında Klasik, Erken Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri tanrıça heykellerini konu almıştır. Sözü edilen çalışmada Side Müzesi heykeltiklerinin bir kısmına ve yine aynı müzedeki çeşitli heykellerine yer vermiştir. Aynı araştırmacının, çoğunluğu İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen, Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerinden ele geçen ideal tipteki 40 adet tanrı ve tanrıça heykeltiğini değerlendirdiği 1999 tarihli yayınında ise²⁰, Side Müzesi'nde korunagelen ve tez çalışmasına dâhil edilen 8 adet heykeltik ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırmacının sözü edilen bu iki yayını, çalışmaya dâhil edilen eserlerin değerlendirilmesine ışık tutmuştur.

A. Alexandridis ise, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait kadın portre heykellerini konu alan çalışmasında eserlerin replik listelerinde Side Müzesi'nde korunagelen

¹⁶ A. M. Mansel, E. Bosch, J. İnan (1951). *1947 Senesi Side Kazılarına dair Önrapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. ; 1947 senesine ait kazı raporları için ayrıca bkz. Mansel, A. M. (1948a). 1947 Side (Eski Antalya) Kazıları. *Belleten*, 12 (45-46), s. 256 - 260.

¹⁷ A. M. Mansel, G. E. Bosch, J. İnan (1956). *Side Agorası ve Civarındaki Binalar, 1948 Yılı Kazılarına Dair Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 51-52-66-67. No.5, Lev. 27, 101-102. ; A. M. Mansel (1948b). Antalya'da Side (Eski Antalya) Kazısı. *Belleten*, 12 (45-46), s. 495 - 497.

¹⁸ M. Brinke (1991). *Kopienkritische und typologische Untersuchungen zur statuarischen Überlieferung der Aphrodite Typus Louvre-Neapel*. Hamburg: Dr. Kovaç Yayınevi, s. 77- 113-224. No. KM51.

¹⁹ A. Filges (1997). *Standbilder Jugendlicher Göttinnen: Klassische Und Frühhellenistische Gewandstatuen Mit Brustwulst Und Ihre Kaiserzeitliche Rezeption*. Viena: Böhlau Yayınevi.

²⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 377-430.

heykelciklere de yer vermiştir²¹. Söz konusu yayınlar dışında Side heykelciklerini konu alan herhangi bir çalışma ne yazık ki bulunmamaktadır.

²¹ A. Alexandridis (2004). *Die Frauen des Römischen Kaiserhauses*. Mainz: Philip von Zabern Yayınevi, s. 232 -233.

2. SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN HEYKELCİKLER

Bu bölümde, Side Müzesi'nde korunagelen 48 adet mermer heykelciğe yer verilmiştir. Tanrıça ve tanrı olmak üzere iki ana başlık altında gruplandırılan eserler, kendi içerisinde harf sırasına göre sıralandırılmış, her bir tanrı ve tanrıça için özel bir kısaltma kullanılmıştır:

Tanrıçalar		Tanrılar	
Aph	: Aphrodite	Ars	: Ares
Ath	: Athena	Ask	: Asklepios
Kyb	: Kybele	Dion	: Dionysos
Ms	: Mousa	Er	: Eros
Tyk	: Tykhe	Hrms	: Hermes
Baş	: Baş	Harp	: Harpocrates
		Ze	: Zeus

Eserlerin sıralanmasında alfabetik sıra gözetilmiştir. Tanrıçalar başlığı altında ve en sonda değerlendirilmiş olan **Baş1** ve **Baş2** isimli iki adet eserde bu kaide bozulmuştur. Zira eserlerin sadece baş kısımlarının korunagelmesinden kaynaklı hangi tanrıçaya ait oldukları kesin olarak saptanamamıştır.

Müze'de ayrıntılı incelemesi yapılan her bir eserin genel bilgilerine (satın alma ise yılı / kazı buluntusu ise yılı, buluntu yeri, envanter-etüt numaraları), teknik özelliklerine (yükseklik, derinlik, genişlik, mermer cinsi) ve korunmuşluk düzeylerine yer verilmiştir. Eserler daha önce herhangi bir araştırmacının çalışmasına konu edilmiş ise bununla ilgili bilgiye seçilmiş kaynakça kısmında değinilmiştir. Bu bilgilerden sonra ayrıntılı tanımlamaları yapılan eserlere tipolojik öneriler sunulmuş ve tarihlendirme önerileri getirilmiştir²². Eserlerden tipolojik benzerlik sunanlar ard arda, bunlar da kendi içerisinde en erkenden en geç tarihe göre kronolojik bir sıralama dâhilinde bahsedilmiştir. Ancak söz konusu bu sıralama, tanrıça Aphrodite'nin Antalya tipi (**Aph11**) ile Tykhe'nin

²² Eserlerin küçük boyutlu olması büyük ölçekli eserlere nazaran stil detaylarının okunabilmesini zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra eserlerin büyük bir çoğunluğunun Roma İmparatorluğunun geç dönemlerine tarihleniyor olması ve hâlihazırda bu dönem eserlerinin zaten tarihlendirmeleri ile ilgili sıkıntılarının varlığı bu süreci biraz daha zorlaştırmaktadır. Side heykelciklerini çalışmasına konu eden A. Filges'de benzer bir zorluktan bahsetmektedir. Bundan hareketle araştırmacı özellikle Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerine ait heykelciklerde stilistik kriterlerden ziyade eserlerin kaide formlarına dayanan kronolojik bir sınıflandırma oluşturmuş ve de uygulamıştır. Tarafımızca yapılan çalışmanın bu kısmında ise mümkün olduğu oranda hem stil hem de kaide formları birarada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Rom Boston tipinde (**Tyk1**) bozulmuştur. Zira bahsi geçen tiplerde tipi en iyi yansıtan ve korunmuşluk düzeyi en iyi örnekler geç tarihli olanlardır.

Eserlere ait kronolojik sıralama sülaleler baz alınarak yapılmıştır. Ancak karşılaştırma yaptığımız bazı eserlere ait tarihlendirmelerin geniş bir zaman aralığına tabii tutulması, (Örn.: MS 2. yüzyıl, MS. 3. yüzyılın başı veya ortası) bazı eserlerde bu şekilde bir ifadenin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

2.1. Tanrıçalar

2.1.1. Aph1

2001 – Manavgat / Akdamlar Köyü (Satın alma)
(Env. No. 1655), Görsel 2.1. a-d.
Y 36 cm; G 14.5 cm; D 7.8 cm;
KY 5.5 cm; KG 15.5 cm; KD 9.1 cm
İnce gözenekli beyaz mermer.

Orta – Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Oldukça iyi durumda korunmuş, kaide üzerinde ayakta duran kadın heykelciğinin sol omuza düşen saç buklesinin bir kısmı kırık ve eksiktir. Boynun vücuda birleştiği yerde ve sağ kolu üzerinde çatlaklar mevcuttur. Kadın heykelciğin sol yanındaki küçük heykelcikte iyi durumda korunagelmıştır.

Kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen formlu ve profilli bir kaidenin üzerinde ayakta duran khiton ve himation giyimli kadın heykelciğidir. Heykelciğin sol yan tarafında ayakta duran, küçük ve çıplak çocuk heykelciği yer almaktadır. Kadın heykelciğinin vücut ağırlığını sol bacak taşımakta ve bu durum sol kalçasının dışarıya doğru kavisli yapılmışlığı ile de vurgulanmaktadır. Sağ bacak, serbest biçimde dizden bükülmüş ve geriye doğru atılmıştır. Yana doğru açılan sağ kol, dirsekten bükülerek dikey bir biçimde yukarıya doğru uzatılmıştır. Bilekten kıvrılarak başına doğru uzatılan sağ eli ile mantosunun ucunu tutmaktadır. Vücudunun yanından aşağıya doğru sarkıtılan sol kol, dirsekten bükülerek öne doğru uzatılmış, yukarıya dönük elinin avuç içinde ise yuvarlak bir nesne tutmaktadır. Baş, vücuda göre büyük, kollar ise kalındır.

Baş, kendi soluna doğru çevrilmiştir. Alın merkezinde ortadan ikiye ayrılan dalgalı saçlar, her iki yanda kulakları örterek geriye doğru taranmış ve ensede küçük bir topuz oluşturmuştur. Topuzun altından çıkarılan uzun kalın bukleler önde omuzlarına doğru sarkıtılmıştır. Başında yüksek bir stephane vardır. Yuvarlak formlu yüz, oval bir çene ile sonlanmaktadır. Gözler iri ve badem biçimindedir. Göz bebekleri küçük oyuklar şeklinde verilmiştir. Kaşlar, ince kazıma çizgiler ile belirginleştirilmiştir. Burun ince ve uzundur. Küçük ve kapalı ağız ile ciddi bir ifade yaratılmak istenilmiştir. Boyun uzun ve dolgundur.

Kadın heykelciğinin sol yanında ayakta duran kanatlı çocuk heykelciğinin sağ bacağı sabit, sol bacağı ise yürür pozisyonda öne doğru atılmıştır. Sağ kol dirsekten bükülerek yukarı doğru kaldırılmış, sol kol ise yine dirsekten hafifçe bükülerek öne doğru uzatılmıştır. Bu pozisyondaki ellerin içinde ise, göğsü diyagonal biçimde keserek uzanan ve uç kısmı yukarıya doğru tutulmuş bir meşale tutmaktadır. Vücut, dolgun hatlara sahiptir. Vücuda göre baş büyük, boyun kısa ve kalındır. Dolgun yanaklı ve yuvarlak forma sahip yüz, yuvarlak ve basık bir çene ile sonlanmaktadır. Gözler yuvarlak, burun ise büyüktür. Kapalı ağız küçük, dudaklar kalındır. Geniş bir alın üzerine toplanan kıvrıkcık saçlar, kulakları kapatarak ense hizasında sonlanmaktadır. Başın üzerinde ise küçük bir topuz bulunmaktadır. Göbek deliği küçük bir burğu deliği ile belirginleştirilmiştir. Arka kısmında kanat izleri mevcuttur.

Özenli işlenmiş yarım daire formu kaide, aşağıda ve yukarıda bir plinth profiline ve aralarında da derince trokhilosa sahiptir.

Kadın heykelciğinin Louvre-Neapel tipine adını veren²³, Paris Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 525)²⁴ Aphrodite heykeli ile olan tipolojik benzerliği dikkat çekicidir. Ancak sol yanında bir çocuk ile birlikte gösterilmiş olması onu ana tipten uzaklaştırır. Heykelcik bu özelliği ile Antalya Müzesi'nde korunan ve yine Louvre-

²³ Günümüzde devam eden araştırmalarda, genellikle MÖ 5. yüzyılın sonuna tarihlendirilen kayıp eserin orijinali ile ilgili ağırlıklı iki görüş bulunmaktadır. İlki, heykeltıraş Polykleitos'un öğrencisi Kallimachos'un Louvre-Neapel tipinin yaratıcısı olduğu görüşüdür (MÖ 410). Bir diğer görüş ise "Bahçedeki Aphrodite" tipinin yaratıcısı olarak bilinen Alkemenes'e ait olduğudur (İnan, 1975, **a.g.k.**, 39. ; A. Stewart (1990). *Greek Sculpture*. New Haven: Yale Üniversitesi Yayını, s. 167-271., Lev. 426. ; M. Brinke (1996). Die Aphrodite Louvre-Neapel. *AntPl*, (25), s. 7.). ; Bu tipteki tanrıça, sol göğsünü açıkta bırakan ve yere kadar uzanan bir khiton giymektedir. Khitonun üzerine giymiş olduğu himationun bir ucu sol kol üzerinden atılarak aşağıya doğru sarkıtılmakta, diğer ucu ise sırt arkasından dolanarak yukarıya doğru kaldırılmış sağ el ile tutulmaktadır. Tanrıçanın öne doğru uzatmış olduğu sol elinde ise Paris'ten almış olduğu "elma" tutulmaktadır (Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13.).

²⁴ Pilinius (**NH. 35, 155**) Arkesilaos'un, MÖ 46 yılında Caesar Forum'unda bulunan Venus Genetrix tapınağı için bir kült heykeli yaptığını ifade etmektedir. Bu ifade doğrultusunda araştırmacılar Aphrodite-Louvre heykelinin Genetrix Tapınağı'nın kayıp kült heykeli olduğunu düşünmüştür ve bu eserin Venus Genetrix tipi olarak isimlendirilmesini uygun görmüşlerdir (M. Bieber (1933). Die Venus Genetrix des Arkesilaos. *RM*, (48), s. 261-276.). ; Ancak, bu heykelin hiç bir şekilde Arkesilaos'a atfedilemeyeceği gerçeği, Caesar Dönemi öncesine tarihlendirilebilen büyük ve küçük boyutlu plastik kopyalardan anlaşılmaktadır. Ayrıca sikke ve rölyefler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda Arkesilaos'a atfedilen Genetrix Tapınağı'ndaki kült imajının, tamamen giyimli bir tanrıçayı temsil etmesi gerekliliği düşünülmektedir (Brinke, 1996, **a.g.k.**, 8.). Bu bakımdan tip, Venus Genetrix Tapınağı için yapılan kült imgesi ile bağlantılı değildir. Louvre eserinin, öncesinde Fransa'nın güney yakınlarındaki Fréjus'dan bulunduğu öngörülmüştür. Dolayısıyla bu tip, Aphrodite - Fréjus olarak da isimlendirilmiştir. Ancak daha sonraki araştırmalarda eserin Napoli yakınlarından ele geçtiği tespit edilmiş ve Aphrodite- Fréjus isimlendirmesi yerine Aphrodite Louvre-Neapel olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu eser, Louvre-Neapel olarak adlandırılan tipin başlıca kopyasını oluşturmaktadır (A. Delivourias vd., (1984). Aphrodite. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 34-35, No 225. ; Brinke, 1996, **a.g.k.**, 19-20. Kat. No. 3., (R3), Lev. 1-2.). ; Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivourias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255. ; E. Schmidt (1997). Venus. *LIMC VIII*, 1-2. (Ed: V. Lambrinoudakis), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 196-198., No. 1-29.).

Neapel tipi içerisinde değerlendirilen heykelticiklere (Env. No. 318²⁵, 1008²⁶) yakınladır. Bahsi geçen kanatlı çocuk, Eros olarak tanımlanır. Ancak Antalya eserlerinde çocuk heykelticikleri ellerinde birer meyve sepeti tutarken Side eserinde bunun yerini uzunca bir meşale almıştır. Kadın heykelticığının sol el içerisinde tutmuş olduğu yuvarlak obje ise tipe adını veren eserden hareketle “elma” olarak tanımlanabilir.

Side eserinin tipe adını veren eserden farklı bir yorumla sahip olması varyant²⁷ olarak yorumlanmasını gerektirir.

Heykelticğin keskin ve neredeyse yay gibi kaş hattı, göz kapaklarının düşük, göz bebeklerinin neredeyse fasulye tanesi biçiminde işlenmiş olması; dudak kenarlarında, göz pınarlarında ve dudak üzerinde küçük burğu deliklerinin bulunması son olarak ise saçlardaki matkap izlerinin oldukça belirgin bir biçimde gözlemlenmesi tarihlendirilmesi için önemli ayırt edici unsurlardır. Eser sıralanan bu özellikleri ile Antalya Müzesi (Env. No. 51)²⁸ ile Roma Nuovo Capitolino Sala I-19'da (Env. No. 1781)²⁹ korunan Lucilla portrelerine, yine Antalya Müzesi'ndeki Genç Faustina Portresi'ne (Env. No. 18)³⁰ benzerlik sunar. Özellikle saç stili bakımından ise Madrid Prado Müzesi'ndeki (Env. No. 51-E)³¹ diademli kadın başı ile Almanya Hessen Kessel Müzesi'nde korunan (Env. No. 129)³² Artemis heykelticğine yakınlık sunar. Stil açısından karşılaştırdığımız tüm eserlerin Orta-Geç Antoninler dönemine tarihlendirilmiş olması Side heykelticığının de bu tarih aralığına yerleştirilmesine olanak tanımıştır.

²⁵ Antalya Müzesi'nde korunagelen 318 envanter numaralı Aphrodite heykelticği E. Schmidt tarafından LIMC'te Louvre-Neapel tipi altında değerlendirilmeye alınmış ve görseli paylaşılmıştır. Ancak eserin bilgilerine bakıldığında Side eserine (Env. No. 197) işaret ettiği fark edilmiştir (Bkz. Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 196-198., No. 14.). Antalya eserini 1999 yayınında konu eden A. Filges'te olasılıkla eseri çıplak gözle görmemiş ve esere dair bilgileri direkt LIMC'den kullanmıştır. Böylesine bir durum aynı hatanın bu araştırmacı tarafından da devam ettirilmiş olmasına neden olmuştur. Ancak her iki eserin tarafımızca çıplak gözle görülmesi bu tip bir bilgi hatasının tespitinin yanı sıra aynı tipolojideki iki eserin işçilik anlamında da neredeyse birbirinin aynısı olduğunun gözlemlenmesine olanak tanımıştır (Eser için bkz. Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34-2. ; Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 196-198., No. 14. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 1.).

²⁶ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34, 3-4. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 2.

²⁷ Roma heykel kopyaları bir araya gelerek bir heykel tipini oluştururlar. Ancak bu şekilde bir tipin oluşabilmesi için, kopya eserlerin birbirlerine duruş, motif ve boyut bakımından tamamen benzerlik göstermeleri gereklidir. Eğer kopyalardan biri, bahsi geçen üç özellikten biri ya da birkaçında diğerlerinden ayrılıyorsa o eser söz konusu tipe ait bir kopya ya da replik olarak tanımlanamaz. Bu durumdaki eserler için arkeolojide varyasyon, yeniden yorumlama veya tekrar gibi aynı anlama gelen birden fazla terim kullanılır (Ayrıntılı bilgi için bkz. : M. Koçak (2016). Antakya'da “Dansa Davet”?: İki Heykel Başı Üzerine Düşünceler. *Olba*, (XXIV), s. 333.) Kısacası varyant, bir sanatçının, kendi karakterinden kopyaya bir şeyler katmış olması veya farklı biçimde yorumlamasıdır (İnan, 1975, **a.g.k.**, 2.).

²⁸ İnan, 1965, **a.g.k.**, 21-22., Kat. No. 10., Lev. XII.

²⁹ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 197., Kat. No. 213., Lev. 47, 3.

³⁰ İnan, 1965, **a.g.k.**, 20-21., Kat. No. 9., Lev. VII., Res. 3, XI.

³¹ S. Schröder (1993). *Katalog der Antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid, Band 2: Idealplastik*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi, s. 393., No. 185.

³² P. Gercke, N. Zimmermann-Elseify (2007). *Antike Skulpturen: Antikensammlung Museumslandschaft Hessen Kassel*. Mainz - Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi, s. 183-186., Kat. No. 53.

2.1.2. Aph2

1959 – Manavgat / Çavuşköy³³ (Satın alma)
(Env. No. 197), Görsel 2.2. a-d.
Y 37.5 cm; G 14 cm; D 7.0 cm;
KY 4.1 cm; KG 13 cm; KD 7.3 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyıl başı – ortası.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 38-40., Kat. No. 8.,
Lev. XX, 1-2. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 378, 403, 427., Lev. 35-3.

İyi durumda korunmuş, kaide üzerinde ayakta duran kadın heykelciğinin sol eli ve sol omuza düşen saç buklesinin bir kısmı kırık ve eksiktir. Baş boyundan kırık olarak ele geçmiş ancak sonradan kırık yerlerinden birleştirilmiştir. Sağ diz üzerinde küçük bir kopma mevcuttur. Kaidenin sağ alt köşesinde ufak bir parça kırıktır. Kadın heykelciğin sol yanında iyi durumda korunmuş küçük heykelciğin sol kanadının uç kısmı kırık ve eksiktir.

Yarım daire şeklinde, profilli bir kaidenin üzerinde ayakta duran khiton ve himation giyimli kadın heykelciğidir. Heykelciğin vücut ağırlığını sol bacak taşımakta ve bu durum sol kalçasının dışarıya doğru kavisli yapılmışlığı ile de vurgulanmaktadır. Sağ bacak serbest biçimde dizden bükülmüş ve geriye doğru atılmıştır. Yana doğru açılan sağ kol, dirsekten bükülerek dikey bir biçimde yukarıya doğru kaldırılmıştır. Sağ eli ile himationunun ucunu tutmaktadır. Sol kol vücudunun yanından aşağıya doğru sarkıtıldıktan sonra dirsekten bükülerek öne doğru uzatılmıştır. Vücudun arkasından gelen himationunun ucu, sol kol üzerinden aşağıya sarkıtılmıştır. Vücut, ince ve uzun bir yapıdadır. Kollar, ince vücuda oranla daha kalın ve dolgun hatlara sahiptir. Heykelciğin sol tarafında ayakta duran, kanatlı ve çıplak küçük bir çocuk heykelciği yer alır.

Kadın heykelciği, başında yüksek bir stephane taşımaktadır. Baş, kendi soluna doğru çevrilmiştir. Alın merkezinde ortadan ikiye ayrılan saçlar her iki yanda kulakları örterek geriye doğru taranmış ve ensede küçük bir topuz yapmıştır. Topuzun altından çıkarılan uzun kalın bukleler önde omuzlarına doğru sarkıtılmıştır. Dolgun yanaklı yüz, yuvarlak formu çene ile sonlanmaktadır. Gözler oldukça iri, göz kapakları kalın ve göz bebekleri belirgindir. Kaşlar ince bir kaş çizgisi oluşturarak ince ve uzun burun ile

³³ Çavuşköy, Side'nin kuzeydoğusunda bir yerleşimdir. J. İnan' a göre heykelcik, **Ars1** ve **Ze1** ile birlikte bir mezarda (?) bulunmuştur (İnan, 1975, **a.g.k.**, 67.). ; Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 94-95.)

birleşmektedir. Ağız küçük ve kapalı, dudaklar incedir. Ağız kenarındaki burğu delikleri belirgindir. Boyun uzundur. Sola dönük baş, vücuda oranla büyüktür.

Heykelciğin sol yanında ayakta duran, kanatlı, vücutu çıplak, omuzlarında khylamisi olan bir çocuk heykelciğı yer alır. Sağ bacağı sabit, sol bacağı ise yürür pozisyonda öne doğru atılmıştır. Dirsekten ön tarafa doğru bükülen her iki kol ile elleri içinde tuttuğı bir nesneyi göğsüne sıkıştırmaktadır. Baş büyük, boynu ise kısa ve kalındır. Yuvarlak bir forma sahip yüzü, dolgun ve basık bir çene ile sonlanmaktadır. Gözler büyük, göz bebekleri ise küçük burğu delikleri ile belirginleştirilmiştir. Burun küçüktür. Kapalı ağız küçük, dudaklar incedir. Alında üçgen şeklinde bir açıklık bırakan kabarık ve kıvrırcık saç, omuz üzerine kadar uzanmaktadır. Başın tepe kısmında küçük bir topuz bulunmaktadır. Vücutu dolgun hatlara sahiptir. Heykelciğin sağ kanadı, aynı zamanda büyük heykelciğe destek görevi görür. Sol kanat ise heykelciğin arkasında konumlandırılmıştır.

Özenli bir işçiliğe sahip yarım daire formlu kaide, aşağıda ve yukarıda bir plinth profiline ve aralarında da derince trokhilosa sahiptir.

J. İnan, heykelciğı tipolojik açıdan detaylı bir irdelemeye tabii tutmuş ve eserin küçük farklılıklar dışında Venüs Genetrix³⁴ (Louvre-Neapel) tipinde olduğunu ifade etmiştir. Tarafımızca da heykelciğin Louvre-Neapel tipine³⁵ ismini veren, Paris Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 525)³⁶ Aphrodite heykeli ile tipolojik benzerlik içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Ancak J. İnan'ın da belirttiğı gibi, iki eser yan yana getirildiğinde detayda bazı farklılıkların varlığı dikkati çeker. Bu farkların en belirgin olanı hiç kuşkusuz Side örneğinin yanına bir çocuk heykelciğinin eklenmiş olmasıdır³⁷. Ayrıca tipe adını veren heykele göre, zayıf bir vücut yapısına ve ince bir bele sahiptir. Taşıyıcı bacağın hafif dışarı doğru çıkıklığı sol kalça kavisinin de daha belirgin olmasına neden olmuştur. Diğer bir fark ise saç tiplerinde dikkati çeker. Side örneğinde alın merkezinde ortadan ikiye ayrılan dalgalı saç bukleleri arkada küçük bir topuz oluşturmakta ve enseden omuzlara doğru bukleler inmektedir. Louvre eserinde ise saçlar kısadır ve özellikle ön

³⁴ Araştırmacının heykelciğın isimlendirmesinde neden "Venus Genetrix" tanımlamasını tercih ettiğine dair açıklamaları için bkz. (İnan, 1975, **a.g.k.**, 38., dipnot 191.); Ancak bu çalışmada söz konusu tipin, A. Filges ve M. Brinke'nin güncel araştırmaları doğrultusunda Louvre-Neapel olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

³⁵ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13.

³⁶ Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255.).

³⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 39.

kısımda dağınık kısa bukleler bulunmaktadır³⁸. Detaydaki bu farklılıklar bu heykelciğinde tıpkı **Aph1** gibi Louvre-Neapel tipinin bir varyantı olarak kabul edilmesine neden olur. Diğer taraftan iki eser arasındaki tipolojik benzerlik Side heykelciğinin eksik kısımlarının tamamlanabilmesine imkân tanır. Bu durumda, Side heykelciğinin kırık ve eksik olan sol elinin içinde de tıpkı Louvre eserinde olduğu gibi bir elma tutuyor olma ihtimali oldukça yüksektir.

Side heykelciğine tipolojik olarak en yakın iki örnek (Env. No. 318³⁹; 1008⁴⁰) ise Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir. Sözü edilen bu üç eser adeta aynı ustanın elinden çıkmışçasına birbirleri ile benzerlik sunar. Hatta bu iki örnekten hareketle Side eserindeki çocuk heykelciğinin elinde tuttuğu objenin de bir meyve sepeti olduğu rahatlıkla tanımlanabilir. Zira A. Filges, Side ve Antalya eserlerindeki ayakta duran çocuk heykelciklerini iki elinde meyve sepeti taşıyan, kanatlı Eros betimleri olarak tanımlamıştır⁴¹.

J. İnan'a göre, heykelciğin detaylı saç, ağız ve göz işçiliği tarihlendirme konusunda yardımcı olmuştur. Bu noktada araştırmacı, heykelciğin saç bukleleri arasındaki ve ağız kenarındaki burğu deliklerini aynı müzede korunan ve MS 3. yüzyılın son çeyreğine (MS 275-300) tarihlendirilen kadın portresi (Env No. 56)⁴² ile stil anlamında yakınlık gösterdiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra eserin göz işçiliğini ise yine Side Müzesi'ndeki (Env. No. 254)⁴³ Constantinus Dönemi'ne tarihlendirilen kadın başına benzetmektedir. Bu benzerliklerden hareketle araştırmacı heykelciği MS 4. yüzyılın başlarına tarihlendirmektedir⁴⁴. M. Brinke ise, J. İnan'ın tarihlendirmesinin eser için geç bir tarihlendirme olduğunu dile getirmiş ve eseri Severus Dönemi portreleriyle karşılaştırarak MS 3. yüzyılın başına tarihlendirmiştir⁴⁵. A. Filges ise eserin profili

³⁸ İnan, bütün bu farkları göz önünde bulundurduğunda; Roma dönemi kopistlerinin heykelcik üzerinde yapmış olduğu değişiklikleri aşan bir durumdan söz etmektedir. Öyle ki Side heykelciğinin Hellenistik Dönem'de meydana gelmiş ana tipin varyasyonu olduğunu da eklemektedir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 39.).

³⁹ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 196-198., No. 14. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34-2. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 1.

⁴⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34, 3-4. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 2.

⁴¹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379.

⁴² J. İnan (1965). *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 33-34., Kat. No. 27. ; J. İnan, E. Rosenbaum (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 197., Kat. No. 272., Lev. No. 149. ; İnan, 1975, **a.g.k.**, 39. ; B. Akçay (2014). *Pamphylia Bölgesi Roma Dönemi Portreciliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 196-198. SK8, Lev. 74.

⁴³ İnan, Rosenbaum, 1966, **a.g.k.**, 201., Kat. No. 277., Lev. No. 154. ; İnan, 1975, **a.g.k.**, 40. ; Akçay, 2014, **a.g.k.**, 210-211., SK10, Lev. 79. ; Aynı eser, araştırmacı B. Akçay tarafından II. Theodosius Dönemi, MS 5. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir.

⁴⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 40.

⁴⁵ Brinke, 1991, **a.g.k.**, 77, 113, 224., No. KM51.

heykel kaidesinden hareketle MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesi gerektiğini önermiştir⁴⁶.

Tarafımızca eser üzerinde yapılan stilistik irdelemeler heykelciğin stil açısından Antalya heykelcikleri (Env. No. 318⁴⁷, 1008⁴⁸) ile benzerlikler sunduğu gözlemlenmiştir. Sözü edilen bu heykelcikler, A. Filges tarafından profil kaide tipi özelliklerinden hareketle Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁴⁹. A. Alexandridis ise belli bir karşılaştırma gözetmeksizin, Geç Antoninler - Severuslar Dönemi'ni önermiştir⁵⁰.

Eserin baş kısmının korunagelmüş olması tarihlendirmeyi kolaylaştırmaktadır. Saçlarda, göz pınarlarında ve dudak kenarlarında gözlemlenen küçük burgu delikleri, matkap işçiliğine işaret etmektedir. Ayrıca, kalın ve yağlı göz kapakları, gözaltı torbalarının var olması ve göz bebeğinin göz kapağının altında tam merkeze hafifçe bir oyuk ile belirginleştirilmiş olması eserde dikkati çeken unsurlardır. Göz pınarlarında ve ağız kenarlarında matkap deliklerinin bulunması, göz kapaklarının düşük ve kalın olması Selçuk Efes Müzesi'ndeki Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen kadın portresinde (Env. No. 705)⁵¹, Antalya Müzesi'ndeki (Env. No. 51)⁵² MS 3. yüzyılın başına (200-220) tarihlendirilen erkek çocuk portresinde, Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde korunan (Env. No. 755)⁵³ Julia Paula portresinde, ve son olarak Londra İngiliz Arkeoloji Müzesi'ndeki⁵⁴ Tranquillina büstünde yakalanmaktadır. Tespit edilen bu tip benzerlikler, Side heykelciğinin de MS 3. yüzyılın başı - ortasına tarihlendirilmesine imkân tanır.

⁴⁶ A. Filges, eserin kaidesini IV. tipe dâhil etmiştir. Araştırmacıya göre oldukça alçak olan bu tipin ayırt edici en önemli özelliği üst profillerindeki ince bir basamak (çizgi detay) detayıdır (Filges, 1999, **a.g.k.**, 403.).

⁴⁷ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 196-198., No. 14. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34-2. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 1.

⁴⁸ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34, 3-4. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 2.

⁴⁹ Eserlerin kaide özellikleri, A. Filges'in yapmış olduğu sınıflandırmaya göre II. Tip kaide ile benzerlik sunar. Araştırmacıya göre bu tipin ayırt edici özellikleri kabaca, neredeyse aynı yükseklikte alt ve üst profile; ortada derince bir oyuga ve en üst profile ise ince bir basamağa sahip olmalarıdır (Filges, 1999, **a.g.k.**, 402-403.).

⁵⁰ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 1-2.

⁵¹ İnan, 1966, **a.g.k.**, 128., Kat. No. 153.

⁵² İnan, 1965, **a.g.k.**, 25., Lev. XVII., Res. 1-2. ; İnan, 1966, **a.g.k.**, 216., Kat. No. 302.

⁵³ W. Susan (1986). *Roman Portrait Sculpture 217- 260 A.D.* Leiden: E. J. Brill, s. 52-53., Res. 16.

⁵⁴ Wood, 1986, **a.g.k.**, 131., Res. 57a-b. (Envanter numarası belirtilmemiştir)

2.1.3. Aph3

1978 – Satın alma
(Et. No. 1647), Görsel 2.3. a-b.
Y 11.0 cm; G 4.8 cm; D 3.8 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Orta – Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Belden yukarısı ve alt bacağın yarısından aşağısı kırık ve eksiktir.
Vücudun sağ ve sol yanlarında kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Ayakta duran, khiton giyimli kadın heykelciğine ait parçadır. Sol kalçanın hafif dışarı doğru kavisli olması, vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Sağ bacak serbest bir biçimde dizden bükülerek geriye doğru atılmıştır. Sol yan kalçada bulunan kırık izleri bu kısımda bir desteğin ya da bir parçanın uzantısı olabileceğini düşündürmektedir. Eserin arka kısmı düz biçimde ve kabaca işlenmiştir. Eserin korunagelen kısımlarından hangi tanrıçaya ve tipe ait olduğunu anlamak oldukça zordur. Ancak eserin vücut duruşu ve elbise tipi Aphrodite'nin Louvre-Neapel tipindeki⁵⁵ eserlere benzer. Hatta vücudun sol tarafında kalça dâhil bacak üzerindeki kopma izleri özellikle Louvre-Neapel tipinin varyantı olarak öneride bulunduğumuz **Aph1 ve 2** numaralı heykelcikler ile benzerlik sunar. Zira bu izler, sol taraftaki Eros'un bacağa birleştirilmiş sağ kanadına ait olmalıdır.

Side eseri, iki bacağın arasında buluna kıvrım kanallarının derinliği bakımından, Madrid Prado Müzesi'nde bulunan (Env. No. 209)⁵⁶ ve MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Aphrodite heykelciği ile stilistik benzerlik içerisindedir. Madrid eserinden hareketle Side eseri için Orta – Geç Antoninler Dönemi önerilebilir.

⁵⁵ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13. Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255.).

⁵⁶ Schröder, 1993, **a.g.k.**, 86-89., Kat. No. 107.

2.1.4. Aph4

1969 – Satın alma
(Et. No. 1462), Görsel 2.3. c-d.
Y 12.0 cm; G 8.5 cm; D 3.9 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyundan itibaren baş; sağ kol, dirsekten itibaren sol kol ve kalçadan aşağısı kırık ve eksiktir. Sol omuzda ve göğüste, ayrıca sağ göğüs altında kırıklar ve kopmalar mevcuttur. Arka yüzey kabaca işlenmiştir.

Ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciğinin sol göğsü açıktadır. Sol kol, dirsekten bükülerek öne doğru uzatılmıştır. Sol kalçanın dışı doğru hafif bir şekilde kavisli olması, vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Heykelciğin korunmuşluk düzeyi kesin bir tip tanımlaması yapılmasına olanak tanımasa da duruş pozisyonu ve sol göğsünün açıklığı Aphrodite'nin Louvre-Neapel tipi içerisindeki heykelcikleri⁵⁷ ile benzerlik sunar. Ancak eserin mevcut korunmuşluk düzeyi yanındaki Erostan dolayı Louvre-Neapel tipinin bir varyantı olabileceği önerisinde bulunduğumuz **Aph1** ve **Aph2**'nin bir tekrarı mı yoksa ana tipin bir kopyası mı olduğunu söylemeye imkân tanımaz.

Eserin himationu üzerindeki çizgisel elbise kıvrımları stilistik olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan ve Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Tykhe heykelciğine (Env. No. 12856)⁵⁸ benzerlik sunar. Bu durum Side eseri için de bu tarihlendirmenin önerilmesine imkân tanır.

⁵⁷ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13. Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255.).

⁵⁸ F. Özoral (1982). Kutludüğün Heykelcikleri. *TAD*, 26 (1), s. 3-4., Res. 2.; Filges, 1997, **a.g.k.**, 269., Kat. No. 131.

2.1.5. Aph5

1947 – N1 Tapınağı⁵⁹
(Et. No. 562), Görsel 2.4. a-b.
Y 7.2 cm; G 8.1 cm; D 3.8 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, Kat. No. 134., Lev. LXXXVIII, 4.

Boyun ile birlikte baş, sağ kol, sol kolun pazı hizasından heykelciğin ise bel hizasından aşağısı kırık ve eksiktir.

Ayakta duran khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücuda bitişik sol kol olasılıkla vücudun yanından aşağıya doğru inmektedir. Sağ omuz ise korunan kısımdan anlaşılabildiği kadarıyla yukarı doğru hafifçe kalkıktır. Khiton'unun sol askısı, kolun pazı hizasına doğru kayarak göğsü açıkta bırakmaktadır. Sol omuz üzerinde bir adet saç buklesi omuz üzerinden aşağıya doğru uzanmaktadır. Boynun kalan kısmından anlaşılabileceği üzere baş, sola dönük ve eğiktir. Heykelciğin arka kısmı kabaca bırakılmıştır.

Heykelciğin, sol göğsünün açıkta bırakılmış olması ve kol hareketleri Aphrodite'nin Louvre-Neapel tipi içerisindeki eserlere⁶⁰ benzerlik sunar. Ancak eserin mevcut korunmuşluk düzeyi yanındaki Erostan dolayı Louvre-Neapel tipinin bir varyantı olabileceği önerisinde bulunduğumuz **Aph1** ve **Aph2**'nin bir tekrarı mı yoksa ana tipin bir kopyası mı olduğunu söylemeye imkân tanımaz.

Eserin korunmuşluk durumu stilistik bir karşılaştırma yapılmasını zorlaştırır. Ancak eserin göğüsleri arasındaki kaba ve stilize edilmiş elbise kıvrımları, Manisa Müzesinde (Env. No. 433) Hekate'ye adanmış adak steli⁶¹ üzerindeki tanrıçanın elbise kıvrımları ile benzerlik içerisindedir. İki eser arasındaki bu benzerlik, Side eseri için de Geç Antoninler-Erken Severuslar dönemini önermemize imkân tanır.

⁵⁹ Heykelcik parçası, 1947 yılında, A. M. Mansel tarafından N1 Tapınağı olarak adlandırılan alanda yapılan çalışmalardan ele geçmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 92.)

⁶⁰ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13. ; Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255.).

⁶¹ S. Durugönül (2015). Manisa Müzesi'ndeki Arkaik-Roma Dönemi Kabartmaları. *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri*. (Ed: S. Durugönül), Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s. 145-146., Kat. No. 84.

2.1.6. Aph6

2004 – Agoranın Kuzeybatısındaki Portik-Dükkânlar⁶²

(Et. No. 1851), Görsel 2.4. c-d.
Y 10.2 cm; G 13.3 cm; D 4.9 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ kolun pazı hizasından aşağısı, sol alt kolun yarısından aşağısı ve heykelciğin belden aşağısı kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınmalar ve yer yer kopmalar mevcuttur.

Ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Elbisesi tarafından sol göğsü açıkta bırakılmıştır. Yana doğru açılan sol kol, korunan kısmından anlaşılacağı üzere dirsekten bükülerek öne doğru uzatılmaktadır. Olasılıkla yukarı doğru kaldırılan sağ el ile uç kısmı tutulan himation, vücudun sağında aşağıya doğru geniş bir şekilde sarkıtılarak heykelciğe bir fon oluşturmuş gibidir. Sağ ve özellikle sol omuz üzerinde oldukça belirgin tespit edilebilen birer adet saç buklesi mevcuttur. Heykelciğin korunmuşluk düzeyi kesin tip tanımlaması yapılabilmesine imkân tanımaz. Ancak sol göğsün açıkta bırakılmışlığı, sağ kolun yukarı kaldırılmışlığı ve sol elin öne doğru uzatılmışlığı Aphrodite'nin Louvre-Neapel tipi⁶³ ile benzerlik sunar. Ancak eserin mevcut korunmuşluk düzeyi yanındaki Erostan dolayı Louvre-Neapel tipinin bir varyantı olabileceği önerisinde bulunduğumuz **Aph1** ve **Aph2**'nin bir tekrarı mı yoksa ana tipin bir kopyası mı olduğunu söylemeye imkân tanımaz.

Side eserinin şematik ve yer yer sert kıvrım üslubu aynı müzede korunagelen ve MS 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Tykhe torsosu (Env. No. 304)⁶⁴ ile stilistik benzerlik içerisindedir. Eserin sol kolunun hemen altından uzanan elbise kıvrımına ait derin matkap kanalı ise çalışma kapsamında **Ms1** başlığı altında irdelenen ve Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmesi önerilen eser ile de benzerlik sunar. Bahsi geçen eserlerden hareketle bu heykelcik için de Severuslar Dönemi önerilebilir.

⁶² Esere ait envanter kayıt bilgilerinde, 2004 yılında Side "C" Caddesindeki dolgu toprak temizliğinden ele geçtiği ifade edilir. Bu yılda yapılan çalışmalar, "C" caddesi ile aynı doğrultuda olan agora yapısının kuzeybatı portiklerinde gerçekleştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93.)

⁶³ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 11-13. Tipe ait farklı kopyalar için bkz. (Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 34-38, No. 225-255.).

⁶⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 101., Kat. No. 46, Lev. LI, 3-4.

2.1.7. Aph7

Manavgat / Salor Köyü (Satın alma)
(Env. No. 144), Görsel 2.5. a-d.
Y 38 cm; G 12.5 cm; D 7.0 cm;
KY: 4.1 cm; KG: 13.6 cm; KD 7.0 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 140-141., Kat. No. 80 / Lev. LXXII, 2. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 381-382, 427., Lev. 37, 1.

Oldukça iyi durumda korunmuş kadın heykelciğinin sağ eli ve sağ omuza düşen saç buklesinin bir kısmı kırık ve eksiktir. Çenede küçük bir kopma mevcuttur. Heykelciğin sağ yanındaki çocuk heykelciği iyi durumda korunagelmıştır.

Köşeleri sivri, sağa doğru daralan formu, profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, belden aşağısı giyimli kadın heykelciğidir. Heykelciğin vücut ağırlığını sağ bacak taşımakta ve bu durum sağ kalçasının dışarıya doğru yapmış olduğu kavis ile de vurgulanmaktadır. Sol bacak ise serbest biçimde dizden bükülerek geriye doğru atılmıştır. Yana doğru açılan sağ kol, dirsekten kırılmış ve dikey bir biçimde yukarı doğru kaldırılmıştır. Vücuda bitişik aşağıya doğru uzanan sol kol ise genital bölgesi üzerine doğru uzatılmıştır. Kalça altından vücuda sarılan himationunun uçları genital bölge üzerinde bir araya getirilmiş, burada sol el ile tutulmuş ve iki bacak arasından aşağıya sarkıtılmıştır. Yüksek diademli baş, kendi soluna ve hafifçe yukarı doğru çevrilmiştir. Alın merkezinde ortadan ikiye ayrılan saçlar, her iki yanda kulakları örterek geriye doğru taranmış ve ensede küçük bir topuz yapmıştır. Topuzun altından çıkarılan uzun kalın bukleler, önde omuzlarına doğru sarkıtılmıştır. Dolgun yanaklı yüz, yuvarlak formu çene ile sonlanmaktadır. Gözler iridir. Burun ince ve uzun, ağız küçük, dudaklar ince, boyun uzundur.

Heykelciğin sağ yanında, yüksek ve düz bir kaide üzerine oturmuş kanatlı, çıplak bir çocuk heykelciği yer almaktadır. Sağ bacağı serbest bir biçimde kaideden aşağıya doğru sarkıtılmış ve ayağı ile kaide üzerine basmaktadır. Sol bacak ise dizden kırılarak yukarıya doğru çekilmiş ve sol ayağı oturmuş olduğu kaidenin üzerine yerleştirilmiştir. Dirseklerden bükülü her iki kol, sol diz kapağı üzerinde birleştirilmiştir. Baş, kendi sağına eğik ve çene diz kapağı ile temas halindedir. Boyun, başın yana doğru yaslanmasından dolayı neredeyse yok denecek kadar kısa bir biçimde gösterilmiştir. Kabarı saçlar,

kulakları kapatacak biçimde omuz üzerine uzanmaktadır. Başın tepe kısmında küçük bir topuz bulunur. Yuvarlak formu dolgun yanaklı yüzde, gözler kapalı, ağız ve burun yüz ile orantılıdır. Arkasında detaydan uzak, açık bir biçimde işlenmiş kanat parçaları mevcuttur.

Özenli işlenmiş yarım daire formu kaide, aşağıda ve yukarıda bir plinth profiline ve aralarında da ince ve derin olmayan trokhilosa sahiptir.

J. İnan, heykelciğin himationunun belden aşağıya sarılma şeklini Paris Louvre Müzesi'ndeki Arles Aphrodite'si (Env. No. 526)⁶⁵ ile Melos Aphrodite'sine (Env. No. 399)⁶⁶ benzetir⁶⁷. Ancak, heykelciğin vücut duruşu ve kol pozisyonları bu örneklerden farklılık sunar. Eserin elbise tipi ve sol eli ile himationunu tutuş şekli Tunus Müzesi (Env. No. 923)⁶⁸, Roma Torlonia Müzesi (Env. No. 121)⁶⁹ ve Kyrene Müzesi'nde (Env. No. 14.323)⁷⁰ korunan Aphrodite'nin Yarı giyimli Pudica tipi içerisindeki heykellerine benzerlik sunar. Ancak Side heykelciğinin dirsekten bükülü sağ kolunun göğüs hizasına doğru değil de yukarı doğru uzatılmış olması onu bu eserlerden ayırır. Heykelcik bu özelliği ile A. Filges tarafından Yarı giyimli Pudica tipinin bir varyantı olarak değerlendirilen Brüksel Sanat, Tarih ve Kraliyet Müzesi'nde korunan heykelcik (Env. No. A 331)⁷¹ ile benzerlik sunar. Bu eserden hareketle Side heykelciğinin de kırık ve eksik olan sağ eli ile omzuna düşen saç buklesini tutuyor olduğu anlaşılır. Brüksel eseri ile Side eseri arasındaki tek fark ise çocuk heykelciklerinin konumlandırılma yerleridir. Brüksel eserinin solunda olan aynı tipolojideki çocuk heykeli Side eserinde sağ taraftadır⁷². A. Filges, sağ kol duruşu Yarı giyimli Pudica tipinden farklılık sunan Brüksel eserini bu tipin bir varyantı olarak kabul ederken sadece çocuk heykelciklerinin yeri değişiklik gösteren Side eserini tanrıçanın az bilinen Gabi tipinin bir varyantı olarak isimlendirmiştir⁷³. Ancak tarafımızca Gabi tipi üzerinde yapılan incelemeler ve yukarıda

⁶⁵ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 63., No. 526.

⁶⁶ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 73., No. 643.

⁶⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 141.

⁶⁸ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 82., No. 737.

⁶⁹ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 202., No. 88.

⁷⁰ E. Paribeni (1959). *Catologo Delle Sculture di Cirene: statue e rilievi di carattere religioso*. Roma: L'Erma di Bretschneider Yayınevi, s. 99., Kat. No. 258., Lev. 130. ; Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 203., No. 90.

⁷¹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 381. Lev. 34, 1.

⁷² Antalya Arkeoloji Müzesi deposunda tarafımızca gerçekleştirilen çalışmalarda Side eseri ile tipolojik benzerlik sunan, biri başış (Env. No. 926) diğeri ise satın alma yolu (Env. No. 1. 7. 97) ile kazandırılmış iki heykelcik parçasının daha varlığı tespit edilmiştir. Hatta hem Side eserinde hem de 1.7.97 envanter numaralı Antalya eserinde çocuk figürleri tanrıçanın sağ yanında konumlanmaktadır.

⁷³ Filges, 1999, **a.g.k.**, 381. ; Araştırmacının Side heykelciğini az bilinen bir tip olarak tanımladığı Venus Gabi tipine ne sebeple dâhil ettiği (sağ kol duruşu dışında Aphrodite'nin Yarı giyimli Pudica tipinin bir benzeri olduğunu ifade etmektedir) tam olarak anlaşılamamıştır.

yapılan karşılaştırmalar eserin bu tipten ziyade Yarı giyimli Pudica tipi ile benzerlik içerisinde olduğunu göstermiştir. Eğer illaki bir varyant önerisinde bulunulması gerekiyorsa, ki çocuk motifinin farklılığı bunu gerektirir, bu Gabi tipi değil Yarı giyimli Pudica tipi olmalıdır.

J. İnan, heykelciğin sol yanındaki çocuk figürünü dinlenen ya da uyuyan Eros olarak isimlendirir⁷⁴. Ancak A. Filges'e göre bu figür, Eros değil, Thanatos'un kardeşi Hypnos'u (uyku) simgeler⁷⁵. P. C. Bol'a göre de bu figürler Hypnos'dur⁷⁶. F. Sinn'e göre ise figürün isimlendirilmesine yanındaki atribüt yardımcı olur⁷⁷. Bu şekilde uyur pozisyonda gösterilen figürler, literatürde kimi zaman ayakta kimi zaman otururken kimi zaman ise uzanır şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bunlarda kendi içerisinde vücut duruşları ve pozisyonları açısından farklılıklar sunmaktadır. Hellenistik kökenli olduğu düşünülen bu motif, Roma Dönemi heykel sanatında farklı figürlerde oldukça da tercih edilmiştir⁷⁸. Bunların birer Hypnos olduğunu düşünen P. C. Bol, figürün ne ifade ettiğini eşlik ettiği tanrı ve tanrıçanın belirlediğinden söz eder. Bol'e göre, Hygieia ile birlikte betimlenenler sadece hipnotik bir anlam ifade ederlerken⁷⁹ Aphrodite ile birlikte olanların putto'larla ilişkili olarak, mezar konteksi içerisinde ölüm ve uykuyu temsil ettiğini savunur⁸⁰. Eros/Hypnos olarak isimlendirmeyi tercih eden G. M. A. Richter ise bu tipteki uyuyan figürleri hayatın sona erişinin simgesi ya da ölümün kişileştirilmesi olarak yorumlar. Araştırmacıya göre sıklıkla lahitlerde görülen bu tipteki figürler, geçici uykuyu temsil etmektedir⁸¹. Çeşitli araştırmacıların fikirlerinden hareketle, tanrıçanın yanındaki figür tarafımızca da Hypnos olarak kabul görmüştür.

J. İnan, eseri giysi kıvrımlarından hareketle Severuslar Dönemi'ne tarihlendirir⁸². A. Filges ise heykelciği kaide tipinden hareketle MS 3. yüzyılın ikinci yarısına

⁷⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 141.

⁷⁵ Filges, 1999, **a.g.k.**, 381.

⁷⁶ P. C. Bol (1980). Hypnos. *AW*, (11, 2). s. 60-62.

⁷⁷ F. Sinn (2011). *Kinder und Eros. Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit 2.* (Ed: K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk), Münih: Hirmer Yayınevi, s. 854. ; M. Çekilmez (2016). *Tralleis'ten Bir Eros Heykeli*. Olba, (XXIV), s. 398.

⁷⁸ J. Sorabella (2007). Eros and the Lizard: Children, Animals, and Roman Funerary Sculpture. *Hesperia Suppl.*, (41), s. 353; Bol, 1980, **a.g.k.**, 62.

⁷⁹ Araştırmacıya göre bu tipteki Hypnos figürleri, sıklıkla Asklepios ve Hygieia ile birlikte ve grup şeklinde betimlenmektedir. Bu birlikteliğin açıklaması ise, sağlık-şifa ile ilişkilendirilen tanrıların hipnoz yöntemini (bir tür antik terapi yöntemi) kullanmalarındır. Tanrılara atfedilen bu özellik ise, uyur ya da uykulu pozisyonda betimlenen Hypnos/Somnus figürü ile aktarılmaktadır (Bol, 1980, **a.g.k.**, 62.).

⁸⁰ Bol, 1980, **a.g.k.**, 62.

⁸¹ G. M. A. Richter (1925). A Roman Sarcophagus. *BMetMus*, 20 (3), s. 77-80.

⁸² İnan, 1975, **a.g.k.**, 141.

yerleştirir⁸³. Ancak tarafımızca yapılan gözlemlerden hareketle eserin himationu üzerindeki çizgisel elbise kıvrımlarının stilistik olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan ve Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Tykhe heykelciğine (Env. No. 12856)⁸⁴ benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum Side eseri için de bu tarihlendirmenin önerilmesine imkân tanımıştır.

2.1.8. Aph8

2001 – Satın alma
(Et. No. 19), Görsel 2.6. a-d.
Y 13.4 cm; G 6.4 cm; D 4.3 cm
İnce-orta gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler – Erken Severuslar.

Yayınlanmamıştır.

Bel hizasından yukarısı, sol kolun dirsekten yukarısı ve ayak bileklerinden aşağısı kırık ve eksiktir. Figürün sağ bacağına bitişik, kısmen korunmuş bir parça mevcuttur.

Ayakta duran, kalça hizasından aşağısı giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Heykelciğin vücut ağırlığını sağ bacak taşımaktadır. Bu durumdan dolayı sağ kalçada çok hafif bir biçimde dışa doğru kavis mevcuttur. Sol bacak ise serbest bir biçimde hafifçe öne bükülerek, geriye doğru atılmıştır. Arka kısımda, kalça altı hizasından vücuda sarılan himation uçları ön kısımda birleştirilmiştir. Sol kol vücuda bitişik olarak göbek hizasına doğru uzanmakta ve sol el ile genital bölgesi üzerinde uçları birleştirilen himationunu tutmaktadır. Ön kısımda mantonun uçlarının birleştirilmesinden kaynaklı iki bacak arasında kalınca bir rulo meydana gelmiştir. Heykelciğin sağ yanında, bacağına bitişik biçimde bulunan bir parça mevcuttur.

Heykelciğin belden yukarı kısmının kırık ve eksik olması kesin bir tip tanımlaması yapmayı zorlaştırırsa da bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Özellikle mantonun vücuda sarılış biçimi ve sol el ile mantonun tutulması **Aph7** eseri ile tipolojik benzerlik içerisinde olduğunu gösterir. Bu düşünceyi destekleyen en önemli bir diğer veri ise eserin

⁸³ Eserin kaide tipi araştırmacı tarafından IV. tip olarak ele alınmıştır. Kaideleri alçak ve profilleri neredeyse ince çizgilere dönüştürülmüş olan bu örneklerde yine de ince bir üst basamak bulunmaktadır. Bu tipe dâhil edilen eserler kabaca MS. 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 403.).

⁸⁴ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Res. 2. ; Filges, 1997, **a.g.k.**, 269., Kat. No. 131.

sağ alt bacağına bitişik çok az kısmı korunmuş parçadır. Zira sözü edilen bu parça, büyük olasılıkla tıpkı **Aph7** eserinde olduğu gibi bir çocuk heykelciğine yani Hypnos'a ait olmalıdır.

Eserin detaydan uzak yuvarlak kesitli elbise kıvrımları Efes Arkeoloji Müzesinde korunan (Env. No. 1944)⁸⁵ Aphrodite heykelciği ile benzerlik sunar. Sözü edilen eserin Geç Antoninler – Erken Severuslar dönemine tarihlendirilmiş olması Side eseri için de önerilebilir.

2.1.9. Aph9

1970 – Satın alma
(Et. No. 1561), Görsel 2.7. a-b.
Y 9.2 cm; G 10.6 cm; D 7.0 cm;
KY 4.2 cm; KG: 13.1 cm; KD 8.7 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde ayakta duran kadın figürünün sadece ayakları ile birlikte alt bacakları korunmuş durumdadır. Sol tarafında, üzerinde çocuk ayağı olan bir destek parçası vardır. Kaidenin üzerinde yer yer kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Kenarları yuvarlatılmış, dikdörtgen formlu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran; giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır. Sağ bacak ise serbest bir biçimde dizden hafifçe bükülerek geriye ve yana doğru atılmıştır. Kadın heykelciğinin, yere kadar uzanan elbisesinin altından üçgen formlu ayak uçları görülmektedir. İki bacak arasında oluşan dikey elbise kıvrımları oldukça belirgindir. Heykelciğin sol yanında sadece alt yarısı korunmuş yuvarlak formlu bir destek parçası ve bunun ön yüzünde ise olasılıkla bir çocuğa ait ayak parçası yer alır.

Heykelciğin çok az kısmının korunagelmüş olması iddialı bir öneride bulunmayı engeller. Ancak elbise şekli, ki özellikle elbisenin iki bacak arasından tomar şeklinde aşağıya doğru inmiş olması ve de elbisenin adeta sağ bacak üzerindeki şeffaf görünümü, bacaklarının duruşu ve de en önemlisi sol yanında çok az kısmı korunmuş destek parçası bazı önerilerde bulunulmasına imkân tanır. Şöyle ki; sol taraftaki destek parçasının

⁸⁵ L. Schintlmeister (2013). *Aphrodite in Ephesos*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Viyana: Viyana Üniversitesi., s. 18, 19, 49, 74., Res. 27: S-H2-3.

üzerinde küçük bir çocuğa ait sağ ayak parçası korunmuş durumdadır. Eserin sıralanan tüm bu detayları bir araya getirildiğinde Aphrodite'nin Brüksel Sanat-Tarih ve Kraliyet Müzesi'ndeki Yarı giyimli Pudica tipi varyantı olan heykelciğe⁸⁶ (Env. No. A 331) benzerlik sunmaktadır. Ayrıca eser, bahsi geçen hususlar açısından yine sözü edilen tipin bir varyantı olabileceği önerilen **Aph7** ile de paralellik gösterir. Bu örneklerden hareketle, eser Aphrodite'e ait Yarı giyimli Pudica tipi içerisinde değerlendirilebilir ve yanında bulunan ayak betiminin de Hypnos'a ait olduğu düşünülebilir.

Eserin kaidesinin alt ve üst profillerinin neredeyse eşit yükseklikte olması Antalya Müzesi'nde (Env. No. 1009)⁸⁷ bulunan Aphrodite heykelciğine ait kaide tipi⁸⁸ ile benzerlik gösterir. Antalya eseri, A. Alexandridis tarafından hiçbir karşılaştırma yapılmaksızın Severuslar Dönemi'ne⁸⁹, A. Filges tarafından ise kabaca MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir⁹⁰. Ayrıca eserin elbise kıvrımlarındaki derin kıvrım kanalları Antalya eserinde de birebir yakalanmaktadır. Bu örnekten hareketle Side eserinin tarihlendirmesi için Severuslar Dönemi önerilebilir.

2.1.10. Aph10

1968 – Satın alma
(Et. No. 1332), Görsel 2.8. a-d.
Y 15.2 cm; G 8.8 cm; D 6.7 cm;
K.Y 3.6 cm; K. G 8.8 cm; K. D 6.7 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde ayakta duran figürün bel hizasından yukarısı kırık ve eksiktir. Sol kolun dirsek hizasından aşağısı korunmuştur. Kadın heykelciğin sol yanındaki küçük heykelcik kabaca işlenmiş, arka tarafı ise işlenmeden bırakılmıştır.

Dikdörtgen formlu ancak yeterince şekillendirilmemiş bir kaide üzerinde ayakta duran, belden aşağısı giyimli kadın

⁸⁶ S. Reinach (1924). *Répertoire de la Statuaire Grecque et Romaine (V-1)*. Paris: Ernest Leroux Yayıncılık, s. 161., No. 8. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 381., Lev. 34, 1.

⁸⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 379, 403, 426, 427., Lev. 35, 1-2. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 3.

⁸⁸ A. Filges Antalya eserine ait kaide tipini, Ila tipi altında değerlendirmiştir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 403.).

⁸⁹ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 3.

⁹⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 403.

heykelciği parçasıdır. Heykelciğin sol yanında, kaide üzerinde oturan çıplak, küçük bir çocuk heykelciği yer almaktadır.

Kadın heykelciğin vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmaktadır. Sol kalçanın hafifçe dışarı doğru kavisli olması bu duruma işaret etmektedir. Sağ bacak ise dizden hafifçe bükülerek serbest bir biçimde geriye doğru atılmıştır. Kalça altından vücuda sarılan himationun uçları genital bölge üzerinde birleştirilmiş ve buradan iki bacak arasından aşağıya sarkıtılmıştır. Korunagelmiş sol kol, vücudun orta aksına, göbek hizasına doğru uzatılmış, el ile genital bölge üzerinde birleştirilen himation'un uç kısımları tutulmuştur. Yere kadar uzanan elbise uçlarının altında üçgen formda işlenmiş ayak uçları görülmektedir.

Heykelciğin sol bacağına bitişik, kaide üzerinde oturan çocuk heykelciği dikkati çeker. Heykelciğe adeta destek görevi gören bu figür, kabaca işlenmiş olması ayrıntılı tanım yapmayı zorlaştırır. Ancak sağ bacağının aşağıya doğru uzatıldığı, sol bacağın ise dizden kırılarak yukarı doğru çekilmiş olduğu ayırt edilebilir. Yukarı çekilen sol bacak kaidenin üzerine basmaktadır. Dirseklerden kırılarak öne doğru uzatılan kollar ve eller ise sol diz kapağı üzerinde birleştirilmiştir. Yüzün ve saçların kabaca işlenmiş olması ayrıntıların anlaşılmasını zorlaştırır. Özellikle çocuk figürünün oldukça kabaca işlenmesi ve eserin arka kısmının tamamlanmamış oluşu, Side eserinin yarım kalmış bir eser olabileceğini düşündürür.

Side heykelciğinin özellikle himationun vücuda sarılışı ve elbisenin sol el ile tutuş biçimi Aphrodite'nin Kyrene (Env. No. 14.323)⁹¹ ve Roma Torlonia (Env. No. 121)⁹² Müzeleri'ndeki Yarı giyimli Pudica tipindeki eserlerine benzerlik gösterir. Side eseri aynı özellikler bakımından aynı tip içerisinde değerlendirilen Brüksel Müzesi'ndeki (Env. No. A331)⁹³ Aphrodite heykelciği ile bu çalışmada yer alan **Aph7** heykelciğine de benzer tipolojik özellikler gösterir. Hatta çocuk heykelciği tıpkı Brüksel eserinde olduğu gibi tanrıçanın sol tarafında konumlanır. Bu benzerliklerden hareketle çocuk heykelciği de Hypnos olarak isimlendirilebilir.

Eserin yarım kalmışlığı, stilistik değerlendirme yapılamamasına ve tarih önerisinde bulunulamamasına neden olmuştur.

⁹¹ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 203., No. 90. ; Paribeni, 1959, **a.g.k.**, 99., Kat. No. 258., Lev. 130.

⁹² Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 202., No. 88.

⁹³ Reinach, 1924, **a.g.k.**, 162., No. 8. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 381., Lev. 34, 1.

2.1.11. Aph11

94

(Env. No. 81), Görsel 2.9. a-d.
24 cm; G 10.9 cm; D 6.5 cm;
KY 4.4 cm; KG 11.4 cm; KD 6.6 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın ikinci yarısı.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 141-142., Kat. No. 81.,
Lev. LXXIII, 1. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 416, 427., Lev. 33,4.

Heykelciğin bel hizasından yukarısı kırık ve eksiktir. Sol kolun ise dirsek hizasından aşağısı korunmuştur. Kaidenin alt profilinde kırık ve kopmalar mevcuttur. Heykelciğin sol yanında bulunan küçük heykelcik iyi durumda korunagelmıştır.

Kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen - sola doğru hafif daralan - formlu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, yarı giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Heykelciğin sol yanında, oturan, kanatlı ve çıplak bir çocuk heykelciği yer almaktadır. Sol kalçanın hafif dışarı doğru kavisli olması, sol bacağın vücut ağırlığını taşıdığını göstermektedir. Sağ bacak serbest bir biçimde dizden bükülerek geriye doğru atılmıştır. Heykelcik; kalça altı hizasından vücuda sarılmış, ön kısımda sağ bacağın üzerini tamamen örten sol bacağı ise açıkta bırakan⁹⁵ bir himation giymektedir. Sol kol dirsekten kırılarak, ön tarafta genital bölge hizasına doğru uzatılmış, eli ile sağ tarafta toplanmış himationun üst ucunu tutmaktadır. Sol kolunun dirsek hizasından çocuk heykelciğin başına doğru elbisenin bir parçası uzanmaktadır⁹⁶. Genital bölge üzerinde bir tomar haline getirilen himation, iki bacak arasından aşağıya sarkıtılmıştır. Himation'un altından üçgen formlu ayak uçları görünür şekildedir.

Kadın heykelciğin sol yanında, kaide üzerinde oturan kanatlı, çıplak bir çocuk heykelciği bulunmaktadır. Heykelciğin sağ bacağı serbest bir biçimde aşağıya doğru

⁹⁴ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

⁹⁵ J. İnan sol bacağın çıplak olmadığını düşünür ve şöyle bir açıklama yapar: “Melos ve Arles Aphroditesi tiplerinden alışıktır olunan kalça altı hizasından vücuda sarılan khiton şekilleri standart bir form oluşturmaktadır. Bu noktada da Side örneğindeki bu durum olasılıkla heykeltıraşın elbise ile ilgili bir algı sorunu yaşadığını göstermektedir” (İnan, 1975, **a.g.k.**, 142.). Ancak İnan'ın heykeltıraşa atfettiği bu durumu sadece bir algı sorunu olarak açıklamaktansa bilinçli bir tercih olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Çünkü eserin bu özelliğinden hareketle kesin bir tip tanımlaması yapmak mümkündür.

⁹⁶ J. İnan, heykelciğe ait bu parçanın, taşra karakteri gösterdiğini ifade etmektedir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 142.). Ancak, Side heykelciğindeki bu duruma benzer bir örnek Antalya Müzesi'ndeki (Env. No. 648) eserde de tarafımızca gözlemlenmiştir. Sözü edilen bu uzantı elbisenin bir parçasıdır ve bu durum taşra üslubundan ziyade bağlı bulundukları tip ile ilgili olmalıdır.

uzanmakta, sol bacak ise dizden bükülerek yukarı doğru çekilmiş ve sol ayak ile oturmuş olduğu kaidenin üzerine basmaktadır. Sağ ve sol kol dirsekten kırılarak öne, diz kapağına doğru uzatılmıştır. Eller ise diz kapağı üzerinde birleştirilmiştir. Kendi soluna doğru çevrilmiş olan baş, ellerin üzerine doğru yaklaştırılmıştır. Yüz yuvarlak, yanaklar dolgundur. Gözler ve burun aşınmış olduğundan ayrıntıları okunamamaktadır. Ağız küçüktür. Kıvrık ve kabarık saçlar kulakları örtecek biçimde omuz üzerine uzanmaktadır. Boyun oldukça basık ve kısadır. Rahat bir pozisyonda oturan figür, **Aph7'** deki Hypnos betimi ile birebir benzerlik gösterdiğinden Hypnos tanımı yapılmıştır.

Heykelciğin mantosunun sol bacağı açıkta bırakıyor olması ve sol yanındaki çocuk heykelciği akla Aphrodite'nin Felix tipi içerisindeki eserlerini getirir⁹⁷. Ancak Side eseri detayda bu tip içerisindeki eserlerden ayrılmaktadır. Şöyle ki; adı geçen tipte vücudunun üst tarafı çıplaktır. Arka taraftan vücudunu saran himation sağ tarafta bacağı örtmekte, uç kısmı ise genital bölge üzerinde sağ el ile tutulmaktadır. Himationunun sol uç tarafı ise kol üzerinden aşağıya sarkıtılmaktadır. Sol yanındaki kanatlı çocuk figürü sol eli ile tanrıçaya bir obje (sıklıkla meşale) uzatmakta ve tanrıça da sol eli ile bu objeyi tutmaktadır. Bu nokta da Side eserinde elbisenin sağ bacağı örtüyor olması, vücudun üst yarısının çıplak olması, sağ bacağın elbise ile örtülü olması ve de sol bacağın açıkta olması tanrıçanın bu tipi ile uygunluk gösterir. Ancak Side eserinde sağ taraftaki himationunun ucu sol el ile tutulmaktadır. Sol taraftaki kanatlı çocuk figürü ise kaide üzerinde oturmakta, ellerini sol diz kapağı üzerinde birleştirmekte ve başını ellerinin üzerine dayamaktadır. Tarafımızca tespit edilen bu farklılıklar Side eserini daha önce yayınlayan A. Filges'de fark etmiş olacak ki eseri Antalya tipi⁹⁸ olarak isimlendirdiği yeni bir tip içerisinde değerlendirmiştir. Araştırmacının böylesine bir tip önerisinde bulunmasının en önemli nedeni Antalya Müzesi'ndeki (Env. No. 648)⁹⁹ heykelcikten kaynaklanmaktadır. Zira sözü edilen Antalya eseri ile Side eseri yan yana getirildiğinde tarafımızca da her iki eser arasındaki benzerlik gözlemlenebilmiştir. Hatta Antalya

⁹⁷ Felix tipi için bkz. (Delivourias vd., 1984, **a.g.k.**, 79., No. 696-697-699.).

⁹⁸ A. Filges, literatürde Suriye'den ele geçtiği düşünülen ve eskiden New York Antika pazarında olduğu bildirilen ancak şu anda nerede olduğu bilinmeyen bir eseri de yine bu tip içerisinde değerlendirmiştir. Sözü edilen eser için bkz. (Sotheby's New York, Auktion 24-25, Kasım 1987, Nr. 151. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 427. Lev. 33, 2.) ; Son yıllarda bu tipe Efes kazılarında ele geçmiş ve Efes Arkeoloji Müzesi'nde korunan (Env. No. 1944) bir Aphrodite heykelciği daha eklenmiştir (Bkz.: E. Christof, E. Rathmayr (2002). Die chronologische Stellung der Skulpturenfundes in den Wohneinheiten 1, 2, 4 und 6. *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Studien zu Baugeschichte und Chronologie*. (Ed: F. Krinzinger), Viyana: Avusturya Bilim Akademisi Yayınları, s. 139-140. Lev. 83, 2. ; E. Christof (2010). B. XV Skulpturen: Skulpturen aus dem Erd- und Obergeschoß. *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Die Wohneinheiten 1 und 2. Baubefund, Ausstattung, Funde*. (Ed: F. Krinzinger), Viyana: Avusturya Bilim Akademisi Yayınları, s. 656, 667., B-S 20 Lev. 289. ; Schintlmeister, 2013, **a.g.k.**, 18, 19, 49, 74., Res. 27: S-H2-3).

⁹⁹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 380-381., Lev. 33, 1.

eserinin tüm olarak korunagelmiş olması Side eserinin eksik kısımlarının da tamamlanabilmesine imkân tanımıştır. Bu durumda vücudun üst kısmı çıplak gösterilen tanrıça, sol eli ile genital bölgesi üzerindeki himationunun uç kısmını tutarken, sağ eli ile sağ omuz üzerine sarkıtılan buklesini tutuyor olmalıdır. Sol kalçasından yanındaki çocuk heykelciğine uzatılan parça ise himationunun uç kısmıdır. Sol tarafa döndürülmüş başında bir stephane yer almaktadır. Her iki eser arasındaki tipolojik benzerlik tarafımızca da A. Filges'in Side heykelciği için önerdiği Antalya tipi tanımlamasının kabul edilmesine neden olur.

J. İnan, taşra karakteri gösterdiğini ifade ettiği Side eserini MS 3. yüzyılın sonlarına tarihlendirir¹⁰⁰. A. Filges'e göre ise kabaca çalışılan eserin figürlerinin orantıları birbirine uyuşmamaktadır. Elbise kıvrım detayları neredeyse işlenmemiştir. Bu noktada tarihlendirmeyi kaide tipinden hareketle MS 3. yüzyılın ikinci yarısı olarak önerir¹⁰¹. Araştırmacıya ait bu öneri, tarafımızca da kabul görmektedir.

2.1.12. Aph12

γ¹⁰²

(Et. No. 599), Görsel 2.10. a-c.

Y 10.5, G 10.1, cm; D 5.7 cm;

KY 5.0 cm, KG: 12.2 cm, KD 6.5 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan,1975, **a.g.k.**, 183., Kat. No. 214., Lev. C, 4.; Filges, 1999, **a.g.k.**, 415, 427., Lev. 33, 3.

Heykelciğin ayakları ile solunda bulunan çocuk heykelciğinin bacakları korunmuştur. Kaidenin sol köşesi kırık ve eksiktir. Diğer kısımlarında ise yer yer kopmalar ve kırıklar mevcuttur.

Kenarları yuvarlatılmış, dikdörtgen formlu ve profilli bir kaidenin üzerinde ayakta duran; himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Heykelciğin sol yanında kaide üzerine oturmuş çıplak bir çocuk heykelciği bulunmaktadır. Kadın heykelciğin vücut ağırlığını sabit olan sol bacak taşımaktadır. Sağ bacak ise olasılıkla dizden bükülerek hafifçe geriye doğru atılmıştır.

¹⁰⁰ İnan, 1975, **a.g.k.**, 142.

¹⁰¹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 416.

¹⁰² Side Müzesi deposunda korunan eserin etütlük bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Yere kadar uzanan himationun etek uçları; üçgen formda olan sağ ayak ucu üzerinden geçmekte ve sol ayak ucu üzerine de kısmen değmektedir. Himation sağ bacağı tamamen kapatmış, sol bacağı ise açıkta bırakmıştır. Açık bırakılan sol bacağın yanında yine yere kadar uzanan himationun diğer ucu bulunmaktadır. Elbise kıvrımları belirgin ve derin hatlara sahiptir. Kadın heykelciğin sol yanında bulunan çocuk heykelciğine ait sol bacak dizden hafifçe yukarı doğru çekilmiştir. Sağ bacak ise oturmuş olduğu kaideye basmaktadır. Heykelciğin arka kısmı düz bir biçimde bırakılmıştır.

Heykelciğin, üst gövdesinin kırık ve eksik olması tip tanımlamasının yapılmasını zorlaştırırsa da, sol bacağın açıkta bırakılması hususu heykelciğin tipine dair yorum yapılmasına yardımcı olur. Heykelciğin sol bacağının açıkta bırakılması Aphrodite'nin Felix tipi eserlerine benzerlik gösterir¹⁰³. Ancak A. Filges tıpkı bir önceki Side eseri gibi (**Aph11**) bu eseri de Antalya tipi içerisinde değerlendirmiştir¹⁰⁴. Tarafımızca da araştırmacının bu görüşü kabul edilmektedir.

Eser, A. Filges tarafından elbise kıvrımlarındaki yumuşaklık ve yüksekçe olan kaide tipi bakımından¹⁰⁵ MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁰⁶. Ancak tarafımızca yapılan gözlemler sonucunda, eserin sağ ayağı yanındaki matkap işçiliği, açıkta kalan sol bacağı ile elbisesi arasındaki oyukluk ve iki ayağı arasındaki elbise kıvrımlarına ait matkap kanallarının stil anlamında benzeri İngiltere Castle Howard' da bulunan¹⁰⁷ Crispina heykelinde yakalanmıştır. Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen İngiltere eseri, Side heykelciği için de benzer tarihlendirme önerisinin sunulmasını sağlar.

¹⁰³ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 79., No. 696-697-699.

¹⁰⁴ Filges, 1999, **a.g.k.**, 415, 427., Lev. 33, 3.

¹⁰⁵ Bu kaide tipi araştırmacı tarafından IIIa tipine dâhil edilmiştir. Oldukça yüksek olan kaide tipi, geniş bir alt profile, daha ince bir üst profile ve derince bir oyukluğa sahiptir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 415.).

¹⁰⁶ Filges, 1999, **a.g.k.**, 415.

¹⁰⁷ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 198., Kat. No. 215., Lev. 48, 4. (Eserin envanter numarası belirtilmemiştir)

2.1.13. Aph13

γ¹⁰⁸

(Env. No. 82), Görsel 2.11. a-d.
Y 12. 0 cm; G 4.9 cm; D 3.8 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 2. yüzyıl.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**,144., Kat. No. 84., Lev. LXXV, 5.

Boyun ile birlikte baş, sağ ve sol kol; bel hizasından itibaren sol kalçanın tamamı ve bacaklar; sol omuz hizasından aşağıya doğru vücudun sol tarafı büyük oranda kırık ve eksiktir. Sağ kol ve boyun başlangıçlarında deliklerin bulunması baş ve kolun ayrı parçadan işlenmiş olduklarını göstermektedir.

Ayakta duran, çıplak kadın heykelciğine ait parçadır. Kadın heykelciğin duruş pozisyonundan anlaşıldığı üzere, vücut bel hizasından bükülerek sağ yana ve öne doğru eğilmektedir. Sağ omuz ve kol başlangıcı da, üst vücut ile birlikte sağa doğru yönlendirilmiştir. Vücudun öne doğru yönelmesinden dolayı dolgun göbek, hafifçe öne doğru çıkmış ve üst karın hizasında bir kas çizgisi oluşmuştur. Göbek deliği belirgindir. Boynun iç kısmında geçme deliğinin bulunması başın vücuda eklendiğine işaret etmektedir.

Eserin vücudunun duruş pozisyonu, tipinin tespit edilmesini mümkün kılar. Bu bakımdan Side heykelciği, Almanya-Karlsruhe, Badisches Landes Müzesi'nde (Env. No. 66/9)¹⁰⁹ ve Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki (Env. No. 152798)¹¹⁰ Sandaletini çözen/bağlayan Aphrodite tipindeki¹¹¹ eserlere benzerlik sunar. Bu iki örnek, Side eserinin de bu tip içerisinde değerlendirilmesine olanak tanır.

Side eseri, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda bulunan ve kısmen perdahlı yüzeyinden hareketle MS 1. - 2. yüzyıl aralığına tarihlendirilen Aphrodite heykelciği

¹⁰⁸ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹⁰⁹ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 58., No. 464.

¹¹⁰ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 210., No. 82.

¹¹¹ Tipin günümüze kadar tüm olarak korunagelmış kopyalarında tanrıçanın vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta, sol bacak kasıktan yukarı kaldırılarak ve dizden bükülerek sağ tarafa doğru uzatılmaktadır. Tanrıça vücudunun almış olduğu bu pozisyon ile aşağıya doğru uzattığı sağ eliyle sol ayağından sandaletini çıkarmaktadır (İnan, 1975, **a.g.k.**, 144.). Tipi ayrıntılı biçimde ele alan ve uzun bir replik listesi oluşturan araştırmacı E. Künzl, bu tipi banyo öncesinde hazırlanan Aphrodite olarak yorumlamıştır (Bkz. E. Künzl (1970). Venus vor dem Bade. Ein Neufund aus der Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typus der sandalenlösenden Aphrodite. *BJb*, (170), s. 102-162.) ; Çeşitli araştırmacıların tip ile ilgili görüşlerini aktaran C. M. Havelock, tipin orijinalinin Yüksek Hellenistik Dönem'e (MÖ 190-230) tarihlendirildiğini ifade etmektedir (C. M. Havelock (2007). *The Aphrodite of Knidos and Her Successors: A Historical Review of the Female Nude in Greek Art*. Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayınları, s. 83-85. ; ayrıca bkz. W. Neumer-Pfau (1982). *Studien Zur Ikonographie und Gesellschaftlichen Funktion Hellenistischer Aphrodite-Statuen*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt Yayınevi, s. 176.)

(Env. No. ZV 3033)¹¹² ile stilistik benzerlik sunar. Bunun yanısıra vücudun öne doğru burkulma hareketindeki yumuşaklık ve yine yüzeyinin perdahlı oluşu Tarsus Müzesi'nde (Env. No 7-1-1991)¹¹³ korunan ve MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Aphrodite torsosu ile benzerlik gösterir. Bu örneklerden hareketle Side eserinin MS 2. yüzyıla tarihlendirilmesi önerilebilir.

2.1.14. Aph14

1978 – Satın alma
(Et. No. 1648), Görsel 2.12. a-b.
Y 9.7 cm; G 5.5 cm; D 4.0 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 2. yüzyıl.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ ve sol kol, kasık hizasından aşağısı kırık ve eksiktir. Sağ kalçada kırık, sağ ve sol göğüste kopmalar mevcuttur. Yüzeyde aşınmalar vardır.

Üst gövdesi çıplak kadın heykelciği parçasıdır. Sol kalça dışa doğru hafifçe kavis yapmaktadır. Bu durum vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret eder. Sağ kol, kırık yerlerinden anlaşıldığı üzere yukarıya doğru kaldırılmıştır. Sol kol ise vücut yanından aşağıya doğru uzatılmaktadır. Göbek deliği ve gırtlak boşluğu belirgin biçimde işlenmiştir. Vücut dolgun hatlara sahiptir.

Heykelciğin tip tanımlamasında kolların ve vücudun duruş pozisyonu yardımcı olur. Eser bu bakımdan Aphrodite'nin Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde (Env. No. 1259)¹¹⁴ ve Hamburg'da¹¹⁵ bulunan Anadyomene tipindeki¹¹⁶ heykelciklerine oldukça yakın bir eserdir. Tipin farklı varyasyonları arasında saçların açık veya toplu, gövdenin ise çıplak veya yarı giyimli olduğu tasvirlerinin varlığı bilinir. Ancak

¹¹² D. Boschung (2011). Götinnen, Heroinnen und mythische Wesen. Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I. (Ed: K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk), Münih: Hirmer Yayınevi, s. 248., Kat. No. 32.

¹¹³ M. Dinç (2016). Tarsus Müzesi'ndeki Hellenistik – Roma Dönemi Tanrıça ve Kadın Heykelleri. *Tarsus Müzesi Taş Eserleri Heykeltraşlık ve Mimari Eserler*. (Ed: S. Durugönül), Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s. 90-91., Kat. No. 15.

¹¹⁴ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 77., No. 672.

¹¹⁵ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 56., No. 445. (Envanter numarası bilinmemektedir.).

¹¹⁶ Anadyomene tipi olarak bilinen bu gruptaki heykellerde tanrıça banyo sonrası tasvir edilmektedir. Genel tema tanrıçanın sudan çıkmış, saçlarını sıkması şeklindedir. Kollar yukarıya kalkıktır ve başın iki yanında uzun saçları tutmaktadır. Kolların pozisyonu aynı olmak üzere tanrıça toplu saçla süslenirken de gösterilebilir (S. Aybek (2009). *Metropolis İonia 1- Heykel: Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltraşlığı*. İstanbul: Homer Yayınevi, s. 86.)

heykelciğin baş ve alt gövdesinin korunmamış olması bununla ilgili yorum yapılabilmesine imkân tanımamaktadır¹¹⁷.

Side eserinin vücut kıvrımlarının yumuşak geçişleri, göbeğinde ve gırtlak boşluğunda bulunan küçük burgu deliği Chercel Müzesi'nde korunan (Env. No. S92) aynı tipteki Aphrodite torsosu ile oldukça benzerdir. Chercel eseri araştırmacı C. Landwehr tarafından saç ve yüz özellikleri bakımından MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹¹⁸. Side heykelciğinin başı olmadığı için böylesine bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Ancak diğer benzerlikler Side heykelciği için de bu tarih önerisinde bulunulabileceğini gösterir.

2.1.15. Aph15

?

(Env. No. 206), Görsel 2.13. a-d.
Y 14.6 cm; G 6.7 cm; D 8.8 cm;
KY 5.3 cm; KG 7.5 cm; KD 11.4 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 184., Kat. No. 220., Lev. CII, 4.

Kaide üzerinde sadece hydria figürü, onun üzerine ve yanına dikey olarak inen elbise kıvrımlarının bir kısmı korunagelmıştır. Kaidenin sağ kısmı kırık ve eksiktir.

Heykelciğin büyük bir kısmı kırık ve eksik olsa da korunagelen kısımları tip tanımlaması yapılmasına imkân tanır. Hydria ve üzerine dökülen kumaş yığını parçası Praxiteles'e mal edilen tanrıça Aphrodite'e ait Knidos tipi¹²⁰ örneklerine benzerlik sunar. Side heykelciğindeki

¹¹⁷ Aybek, 2009, **a.g.k.**, 86.

¹¹⁸ C. Landwehr (1993). Die Römischen Skulpturen von Caesarea Mauretaniae: Denkmäler aus Stein und Bronze Band I Idealplastik. AF, (18). Berlin: Gebr Mann Yayınevi, s. 25-26., Kat. No. 8, Lev. 16-17a.

¹¹⁹ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹²⁰ Orjinalinin Praxiteles tarafından yapıldığı bilinen heykelde bir tanrıçanın çıplak bir biçimde gösterimi, dönem içerisinde oldukça şaşkınlık yaratmıştır. Öyle ki Pilinius (**NH. 36. 20**) heykelin Kos adası tarafından sipariş edildiğini ancak özelliklerinden dolayı kabul edilmediğini ve yerine giyimli bir çeşidinin alındığını belirtir. Kabul edilmeyen çıplak heykelin ise Knidos'lular tarafından alındığını aktarır. R. R. R. Smith'e göre, bu heykelin döneme getirmiş olduğu başlıca yenilik, tamamen çıplak ve kült heykeli olarak kullanılan ilk anıtsal Aphrodite heykeli olmasıdır (R.R.R. Smith (2016). *Hellenistik Heykel*. (Çev: A. Yoltar Yıldırım). İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık, s. 81.). ; Ayrıca bkz. M. Bieber (1955). *The Sculpture of the Hellenistic Age*. New York: Columbia Üniversitesi Yayınları, s. 18-19. ; A. Ajootian (1996). *Praxiteles. Personal Styles in Greek Sculpture*. (Ed: O. Palagia, J. J. Pollit), Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 98-99., Fig. 53-54.

hydria¹²¹, Knidos tipinin en önemli ve ünlü kopyası olarak kabul edilen Vatikan Müzesi'ndeki (Env. No. 812)¹²² "Venus Colonna" olarak da isimlendirilen eser ile benzerlik sunar. Ayrıca, Roma Ulusal Müzesi'ndeki (Env. No. 113.266)¹²³, Delos Müzesi'ndeki (Env. No. 4409)¹²⁴, Münih Glyptotek Müzesi'ndeki (Env. No. 258)¹²⁵ ve son olarak da Paris Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 2595)¹²⁶ eserler de yine hydria benzerliğine örnek teşkil eden aynı tipteki farklı eserlerdir. Ancak tanrıça sadece Knidos tipinde hydria ile gösterilmemiştir. Örneğin Roma Kapitol Müzesi'nde bulunan Kapitol tipindeki eser (Env. No. 409)¹²⁷ ya da Kyrene Müzesi'nde bulunan (Env. No. 1435)¹²⁸ ve tanrıçayı Anadyomene tipinde gösteren eserde de tanrıça yine hydria ile birlikte betimlenmiştir. Bu noktada Side heykelciğinin korunmuşluk durumu göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir tip önerisinde bulunmak mümkün değildir.

Side eserin kısmen perdahlı yüzeyi ve elbise kıvrımlarına ait matkap kanallarının derinliği tarihlendirilmesi hususunda yardımcı olur. Bu özellikleri ile Side eseri Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki (Env. No. 12856)¹²⁹ Tykhe heykelciğine stilistik açıdan benzerlik sunar. Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Ankara heykelciği, Side eseri için de benzer tarihlendirme önerisinin sunulmasını sağlar.

¹²¹ Araştırmacı C. M. Havelock'a göre Hydria atribütü tanrıçanın güçlerini, bereketini, bitmeyen tazeliğini ve gençliğini temsil etmektedir (Havelock, 2007, **a.g.k.**, 36.).

¹²² Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 51., No. 391. ; Havelock, 2007, **a.g.k.**, 26-37., Res. 1. ; Ajootian, 1996, **a.g.k.**, 99-112., Fig. 53.

¹²³ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 51., No. 393.

¹²⁴ J. Marcadé (1969). *Au Musée de Délos: étude sur la Sculpture Hellénistique en ronde bosse découverte dans l'île*. Paris: Editions E. De Boccard, s. 35., n. 5, 233., n. 6, 460 n. 1., Planche XLVI, A4409. ; Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 51., No. 396.

¹²⁵ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 51., No. 399.

¹²⁶ M. O. Jentel (1984). Aphrodite (in. per. or). *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 155., No. 3.

¹²⁷ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 52., No. 409. ; Havelock, 2007, **a.g.k.**, 74-80., Res. 18.

¹²⁸ Paribeni, 1959, **a.g.k.**, 103., Kat. No. 275., Lev. 134. ; Jentel, 1984, **a.g.k.**, 156., No. 58.

¹²⁹ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Lev. 1, Res. 2. ; Filges, 1997, **a.g.k.**, 87-232-269., Kat. No. 131. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 430., No. 35.

2.1.16. Aph16

1982 – Agoranın Kuzeydoğusundaki Portik¹³⁰
(Et. No. 1680), Görsel 2.14. a-b.
Y 11.4 cm; G 8.4 cm; D 3.6 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi (?).

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ ve sol kolun pazı kısımlarından aşağısı ve belden itibaren vücudun alt yarısı kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınmalar mevcuttur.

Üst gövdesi çıplak kadın heykelciği parçasıdır.

Sol omuz, sağ omuza göre yukarıdadır. Bu durum ancak vücudun almış olduğu pozisyon ile açıklanabilir. Dolayısıyla, vücut ağırlığını taşıyan bacağın sağ bacak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sol omuz üzerinde bir tutam saç buklesi bulunmaktadır. Eserin sağ omuz üzeri dikkatli incelendiğinde ise diğer saç buklesinin (belki de uç kısmının) çok az bir bölümünün omuz üzerine değmekte olduğu anlaşılmaktadır. Arka kısımda ense altına doğru uzanan saç kabarıklığını görmek mümkündür. Heykelciğin korunmuşluk düzeyi kesin bir tip tanımlaması yapılması için yeterli değildir. Ancak yine de birkaç öneride bulunmak mümkündür. Şöyle ki; eserin vücut pozisyonu ve omuzlar üzerinde korunan saç bukleleri Yarı giyimli Pudica tipi altında değerlendirilen **Aph7**'ye; A. Filges tarafından Antalya tipine dâhil edilen ve Antalya Müzesi'nde korunan (Env. No. 648)¹³¹ Aphrodite heykelciğine ve de Kopenhag Ulusal Müzesi'ndeki (Env. No. 583)¹³² Kapitol/Medici tipi altında değerlendirilen Aphrodite heykelciğine benzerlik gösterir. Heykelcik parçasının tanrıçanın farklı tipleri ile benzerlik sunuyor olması herhangi bir tip tanımlaması yapmadan sadece Aphrodite olarak kabul edilmesine neden olur.

Eserin çok az kısmının günümüze ulaşmış olması stil kritik yapabilmeyi de zorlaştırır. Ancak sol kolunun altındaki oyuğun derinliği ve göğüs altında bulunan karın çizgisi **Aph7** eseri ile benzerlik gösterir. Bu benzerlik soru işaretli de olsa Geç Antoninler dönemini önermemize imkân tanır.

¹³⁰ Esere ait envanter kayıt bilgilerinde, 1982 yılında Agora kazılarında ve dolgu toprak içerisinde ele geçmiştir olduğu bilgisi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93.)

¹³¹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 380-381., Lev. 33, 1.

¹³² Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 206., No. 132.

2.1.17. Aph17

7¹³³

(Et. No. 814), Görsel 2.14. c-d.; Görsel 2.15. a-b.

Y 8.1 cm; G 11.2 cm; D 6.9 cm; KY 3.3 cm; KG 14.3 cm; KD 9.5 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 183., Kat. No. 217., Lev. CI, 4.

Kaide üzerinde bulunan figürün sadece ayak parmakları korunmuştur. Figürün sol yanında bulunan desteğin bir kısmı korunmuştur.

Dikdörtgen formlu ve profilli kaide üzerinde ayakta duran bir figüre ait heykelcik parçasıdır. Ayakların şekil itibariyle zayıf ve damarsız oluşu kadın anatomisine daha uygun olduğunu düşündürür. Heykelciğin sol yanında uzun, büyük ağızlı, iri gözleri, kalın göz kapakları ve büyük baş ile bir yunus balığı tasvir edilmiştir. Başının altında kalan vücutuna ait bölüm ise kazıma çizgilerle belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Heykelciğin bütününe ait önemli parçalar eksik olsa da mevcut kısımlarından hareketle bazı tip önerilerinde bulunabilmek mümkündür. Özellikle de heykelciğin ayak pozisyonu ve sol yanında bulunan yunus balığı tip tespiti ile ilgili önemli ipucu vermektedir. Bu iki özelliği ile eser, Aphrodite'nin Medici¹³⁴ tipindeki Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda (Env. No. 258)¹³⁵ ve New York Metropolitan Müzesi'nde (Env. No. 52.11.5)¹³⁶ korunan eserler ile benzerlik gösterir. Ancak Medici tipinde yakalanan bu iki özellik aynı zamanda tanrıçanın Roma Palazzo Colonna'da (Env. No. 765)¹³⁷ ve Kyrene Müzesi'nde (Env. No. 44.1923.423)¹³⁸ korunan ve onu Anadyomene tipinde gösteren betimleri ile de benzerlik sunmaktadır. Böylesine bir tespit Side heykelciğinin Aphrodite olarak isimlendirilmesine olanak tanırken, kesin bir tip önerisinde bulunulmasına engel olmaktadır.

¹³³ Side Müzesi deposunda korunan eserin etütlük bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹³⁴ Orijinali Hellenistik Dönem'e dayanan bu tipin en önemli kopyası Floransa-Villa Medici'de bulunan eserdir (Uffizi Galerisi - Env. No. 224). Medici tipinin yaratıcısının Kapitol Aphroditesini yaratan Praxiteles olduğu düşünülmektedir. Özellikle her iki heykelin sahip olduğu vücut ve baş duruş pozisyonlarının benzerliği, bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Çıplak olarak betimlenen Medici tipinin ayırt edici en belirgin özelliği ise, sol ayağının yanında bulunan, üzerine iki adet Eros'un binmiş olduğu yunus betimli destektir (Neumer-Pfau, 1982, **a.g.k.**, 183. ; Havelock, 2007, **a.g.k.**, 76-80., Res. 19.).

¹³⁵ Schmidt, 1997, **a.g.k.**, 205., No. 121.

¹³⁶ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 53., No. 420.

¹³⁷ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 55., No. 424.

¹³⁸ Paribeni, 1959, **a.g.k.**, 102., Kat. No. 274., Lev. 134. ; Jentel, 1984, **a.g.k.**, 157., No. 69.

Eserin oldukça az bir kısmının korunagelmiş olması tarihlendirilmesini de zorlaştırmaktadır. Ancak, ayak parmaklarındaki detaylı işçilik ve profilli kaide formu Selçuk Efes Müzesi'nde korunan ve Zeus'a ait olduğu saptanan iki adet heykelcik¹³⁹ ile stilistik bakımdan oldukça benzerdir. Efes heykelcikleri, M. Aurenhammer tarafından perdahlı yüzey işçiliği ve profilli kaide özelliklerinden hareketle Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Diğer taraftan yunus balığının ağız kısmındaki derin matkap işçiliği de yine Antoninler dönemine tarihlendirilen, Cherchel Müzesi'ndeki (Env. No. S 224)¹⁴⁰ Aphrodite ait eserde yakalanmaktadır. Side heykelciği de stil anlamında benzerlik sunduğu eserlerden hareketle Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilebilir.

2.1.18. Aph18 (?)

Ş¹⁴¹

(Et. No. 813), Görsel 2.16.

Y 7.2 cm; G 4.7 cm; D 4.1 cm;

KY 3.2 cm; KG 7.3 cm; KD 6.5 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 187., Kat. No. 239., Lev. CIV, 4.

Kaide üzerinde ayakta duran figürün her iki bacağının diz kapağından yukarısı kırık ve eksiktir. Kaidenin kenarlarında kırık ve kopmalar mevcuttur.

Ön kısmı oval, arkası yarım daire formlu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Sol bacak yanından aşağıya doğru inen himation parçası, bu bacağı açıkta bırakacak şekilde arkadan dolanmakta ve sağ bacağı ayak parmakları hariç tamamen örtmektedir¹⁴².

Eserin sadece alt bacak kısmının korunmuş olması kesin bir isimlendirme yapılmasını engeller. Ancak elbise şekli ve de sol bacağın açıkta bırakılması detayı Aphrodite'nin Baltimore Walters Sanat Müzesi'nde bulunan, Venus Felix tipindeki

¹³⁹ M. Aurenhammer (1990). *Die Skulpturen von Ephesos: Idealplastik I*. Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları, s. 25-26., Kat. No. 3-4.

¹⁴⁰ Landwehr, 1993, **a.g.k.**, 37., Lev. 29 g.

¹⁴¹ Side Müzesi deposunda korunan eserin etütlük bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹⁴² J. İnan, söz konusu eserde sağ bacağın açıkta kaldığını, sol bacağın ise palto ile örtülmüş olduğunu belirtmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 187.). Görselden de anlaşılacağı üzere bu durum tam tersidir.

heykelcik¹⁴³ (Env. No. 23.86) ile benzerlik sunar. Bu benzerlik iddialı olmamakla birlikte Side eserinin de Aphrodite olabileceğini önermemize olanak tanır.

Eser kaide tipi bakımından çalışma kapsamında örneğine rastlamadığımız bir forma sahiptir. Bu özelliği ile tarafımızca tespit edilen ve Antalya Müzesi'nde korunagelen Aphrodite heykelciğinin (Env. No. 619)¹⁴⁴ kaidesine benzerlik sunar.

Eserin korunmuşluk düzeyinin yetersiz oluşu herhangi bir tarih önerisinde bulunamamıza neden olmuştur.

2.1.19. Ath1

1969 – Satın alma.
(Et. No. 1322), Görsel 2.17. a-d.
Y 10.9 cm; G 5,1 cm; D 3.4 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

MS 2. yüzyıl.

Seçilmiş Kaynakça: İnan 1975, **a.g.k.**, 181., Kat. No. 205., Lev. XCIX, 1.

Boyun ile birlikte baş, omuz ile birlikte sağ kol, pazıdan itibaren sol kol aşağısı, diz altından itibaren ise bacaklar kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınmalar mevcuttur.

Ayakta duran, giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Sağ kalçanın hafif dışa doğru kavisli olması, taşıyıcı bacağın sağ bacak olduğuna işaret etmektedir. Sol bacak ise dizden hafifçe bükülerek geriye doğru atılmıştır. Peplos kıvrımları bacakların şekillerini ve hareketini belirtecek biçimde işlenmiştir.

Heykelcik göğüs altından ince bir kuşakla sıkıştırılmış, kolposlu bir peplos giymiştir. Kuşağın altındaki peplos, apoxygma meydana getirmiştir. Peplos üzerinde sağ omuz üzerinden başlayıp, sol göğsü açık bırakacak biçimde vücudu diagonal kesen ve bel hizasından arka tarafa doğru aynı biçimde sarılıp, uçları sağ omuzda birleştirilen bir kuşak bulunmaktadır. Kuşağın ön yüzündeki betim de aşınmış durumdadır. Heykelciğin arkası, önüne göre kabaca işlenmiştir.

¹⁴³ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 79., No. 700.

¹⁴⁴ Antalya eserinin, tarafımızca yapılan tipolojik karşılaştırmalardan hareketle Syrakus/Siracusa tipindeki örneklerle benzerlik sunduğu tespit edilmiştir (Bkz. Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 83., No. 743-747.).

J. İnan, Athena olarak tanımladığı heykelciğin hellenistik bir orijinale dayandığı bilgisini vermekte, ancak bu bilgiye herhangi bir açıklık getirmemektir¹⁴⁵. Tarafımızca yapılan irdelemelerde de eserin Atina Akropolis Müzesi'ndeki Athena heykelciği, (Env. No. 3027)¹⁴⁶, Atina Antik Agora Müzesi'ndeki (Env. No. 654)¹⁴⁷ Athena torsosu ve Paris Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 530)¹⁴⁸ Athena heykeli ile benzerlikler sunuyor olması eserin Athena olarak isimlendirilmesine imkân tanımıştır. Hatta özellikle son iki örnekten hareketle heykelciğinin önünde bulunan kuşağın üzerinde aşınmadan dolayı isimlendirilemeyen kabartmanın da Medusa başına ait olduğunun anlaşılabilmesine olanak tanımıştır.

Side örneği küçük farklılıklar dışında tanrıçanın Lemnia tipi¹⁴⁹ ile benzerlik sunar. Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda korunan (Env. No. 49 ve 50) ve "Dresden Bologna"¹⁵⁰ tipi olarak da isimlendirilen eserlerde¹⁵¹ sol kol, dikey bir biçimde yana doğru açılmaktadır. Side örneğinde ise bu kol aşağıya doğru uzanmaktadır. Bu farklılık sanatçı yorumu ile açıklanabileceği gibi tipin bir varyantı olarak da açıklanabilir.

Eserin yüzeyinin oldukça aşınmış olmasına rağmen, göğüs altındaki kalın ancak yüzeysel elbise kıvrımlarının bir benzeri Manisa Müzesi'nde bulunan (Env. No. 6629)¹⁵²

¹⁴⁵ İnan, 1975, **a.g.k.**, 181.

¹⁴⁶ P. Demargne (1984). Athena. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 980., No. 249b.

¹⁴⁷ Demargne, 1984, **a.g.k.**, 980., No. 244.

¹⁴⁸ Demargne, 1984, **a.g.k.**, 981., No. 255.

¹⁴⁹ Pheidias'a atfedilen, peplos ve aegis giyen Athena Lemnia heykelinden sadece üç antik kaynak bahseder. Pausanias bu eseri "görölmeye değer en güzel eser" olarak aktarırken; Lucian ise, Pheidias'ın "en övgü aldığı eseri" şeklinde ifade eder. Aristeides; heykeltraşa atfedilen Olympia Zeus heykeli, Atina'daki fildişinden yapılmış Athena Parthenos ve bronz Athena Promachos heykellerinden sonra "en güzel, görkemli ve en yüksek teknik beceriyi sergileyen" listesinde dördüncü olarak Athena Lemnia'yı göstermektedir. Eserin orijinalinin MÖ 5. yüzyılda yapılmış olduğu öngörülmektedir (E. B. Harrison (1996). Pheidias. *Personal Styles in Greek Sculpture*. (Ed: O. Palagia, J. J. Pollit), Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 52-53.).

¹⁵⁰ Dresden Müzesi'nde, ayakta duran Athena'nın peplos ve diagonal aegis giyen iki özdeş Roma kopyası bulunmaktadır. A. Furtwängler, 1891-1893 yılları arasında, Dresden'de kötü korunagelmiş bir mermer baş ile, Bologna'da bulunan benzer bir başı tespit ederek, Dresden'deki Athena'ya ait heykellerin gövdeleri ile birleştirmiştir. Bu tespit ile ilgili ayrıntılı görüşlerini ise "Meisterwerke der Griechischen Plastik" adlı yayınında ifade etmiştir. (Bkz. A. Furtwängler (2010). *Masterpieces of Greek Sculpture: a series of essays on the history of art*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 4-36.) Literatürdeki ifadeler, tanıklıklar ve bir gemma'nın üzerindeki benzer betimlemeden hareketle; bu heykelleri Pheidias tarafından yapılan Athena Lemnia heykelinin birebir kopyaları olarak tanımlamıştır. Bu tanım ile birlikte, özde Lemnia ile ilgili; genelde ise Pheidias tarzı heykeltraşlıkla ilgili çalışmalarda yeni bir dönem başlamıştır. Dresden kopyalarının tanımlanması ile ilgili görüşleri evrensel olarak kabul edilen Furtwängler, heykelin baş tiplerinin MÖ 5. yüzyıl orijinalinin gerçek birer kopyasını temsil ettiğini dile getirmiştir. Ancak günümüzde kopyalar üzerinde yapılan yeni çalışmalar, Furtwängler'in görüşlerinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. K. J. Hartswick, baş tiplerinin orijinal MÖ 5. yüzyıl eserinin bir kopyası olmadığını ancak bunun yerine, Roma Dönemi klasisminin bir uyarlaması olduğunu ileri sürmektedir (K. J. Hartswick (1983). The Athena Lemnia Reconsidered. *AJA*, 87 (3), s. 335-346.).

¹⁵¹ J. Raeder (2011). Götinnen, Heroinnen und mythische Wesen. Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit 1. (Ed: K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk), Münih: Hirmer Yayınevi, s. 121-137., Kat. No. 2-3.

¹⁵² Durugöntül, 2015, **a.g.k.**, 142-143., Kat. No. 81.

ve MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Hekate'ye ait adak stelinde yakalanmıştır. Bu örnekten hareketle, Side eseri için de benzer tarihlendirme önerilebilir.

2.1.20. Ath2

1969 – Satın alma
(Et. No. 1323), Görsel 2.18. a-d.
Y 8.7 cm; G 8.4 cm; D 4.0 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 181., Kat. No. 206., Lev. XCIX, 2.

Boyun ile birlikte baş, sağ omuzdan aşağısı, dirsek ile birlikte sol alt kol, belden aşağısı kırık ve eksiktir. Sol göğüs üzerinde kopmalar mevcuttur.

Ayakta duran, peplos giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Peplos, göğüs altından bir kuşakla sıkılmıştır. Kumaşın sıkışmasından dolayı kuşak altında aşağıya doğru dikey ve birbirine sık pileler oluşmuştur. Sağ omuz üzerinden bel hizasına doğru atılarak göğsü ortadan ikiye diagonal biçimde kesen geniş kuşak, arka tarafa sarılarak yine sağ omuz üzerinde birleştirilmiştir. Eserin arkası önüne göre kabaca işlenmiştir.

J. İnan heykelciğin Athena olarak tanımlamasını yapmış, diagonal biçimli yerleştirilmiş aegisi üzerinde Medusa başı betiminin varlığından söz etmiştir¹⁵³. Her ne kadar günümüzde aşınmış olsa da araştırmacı tarafından bahsi geçen detay, tarafımızca da çıplak göz ile yapılan inceleme sonucunda görülebilmektedir. Heykelcik için sıralanan diagonal aegis ve ortasındaki Medusa betimi **Ath2**'nin de tıpkı **Ath1** eseri gibi tanrıçanın Lemnia/Dresden-Bologna tipi altında değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Side eserinin elbise kıvrımları yüzeysel ve bir sert yapıya sahiptir. Eser bu özellikleri ile New York Sanat Merkezi'nde¹⁵⁴ bulunan ve Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen Hygieia heykeli ile Tarsus Müzesi'ndeki (Env. No. 981.1.11)¹⁵⁵, Geç Antoninler - Erken Severuslar dönemi arasına tarihlendirilmesi önerilen Hygieia torsosuna benzerlikler sunar. Bu örneklerden hareketle Side eseri için de Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi önerilebilir.

¹⁵³ İnan, 1975, **a.g.k.**, 181., Kat. No. 206., Lev. XCIX, 2.

¹⁵⁴ Filges, 1997, **a.g.k.**, 281., Kat. No. 183. (Envanter numarası belirtilmemiştir)

¹⁵⁵ Dinç, 2016, **a.g.k.**, 92-93., Kat. No. 16

2.1.21. Ath3

1978 – Satın alma
(Et. No. 1663), Görsel 2.19. a-b.
Y 11.5 cm; G 10.5 cm; D 5.3 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş ve bel hizasından aşağısı kırık ve eksiktir. Arka kısımda sırtın ve omzun sağ bölümü oldukça hasar görmüştür ve kırıklar mevcuttur. Tüm yüzeyde aşınmalar vardır.

Peplos ve himation giyimli kadın heykelciği

parçasıdır. Göğüs hizasından aşağıya doğru inen elbise kıvrımlarının yönlerine bakıldığında, figürün bel hizasında bir kuşağa sahip olduğu anlaşılır. Bu sebepten kaynaklı peplos kuşağın üst kısımlarında apodygma meydana getirmiştir. Kalınca bir kumaştan oluşan himation, arka kısımdan öne dolandırılarak sol omuzu ve üst kolu tamamen örtmektedir. Sol alt kol başlangıcının hafifçe belirgin olması, sol kol üzerine atılan himationun sadece üst kolu tamamen örtmekte olduğunu göstermektedir. Bu durumda alt kolun çıplak olması gerekliliği düşünülebilir. Peplosun üzerinde, boyun hizasından göğüs arasına doğru “V” biçimli uzanan bir ayrıntı dikkati çeker. Dikkatli incelendiğinde ise, figürün boynunda ortası yuvarlak kenarları ise dalgalı bir motif taşıdığı anlaşılmaktadır.

Side heykelciği; kıyafet tipi, elbise kıvrımlarının düzenlenişi ve vücut duruşu bakımından Paris Louvre Müzesi “Velletri Pallas” (Env. No. 464)¹⁵⁶, Roma Palazzo dei Conservatori (Env. No. 1902)¹⁵⁷ ve Münih Glyptothek Müzesi’nde¹⁵⁸ (Env. No. 213) korunan Velletri tipindeki¹⁵⁹ Athena heykellerine benzerlik sunar. Ayrıca bu örnekler sayesinde eserin boyun kısmında dikkati çeken motifin “V” biçimli yakanın sivri ucuna

¹⁵⁶ Demargne, 1984, **a.g.k.**, 980., No. 247.

¹⁵⁷ F. Canciani (1984). Athena / Minerva. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 1085., No. 146.

¹⁵⁸ Canciani, 1984, **a.g.k.**, 1079., No. 64.

¹⁵⁹ 18. yüzyılda İtalya’nın Velletri yakınlarında bulunmasından kaynaklı bu tipe Velletri ismi verilmiştir. Başında bir Korint miğferi bulunan kısa kollu peplos giyimli heykelin göğsünün ortasında ise yılanlarla çevrili Gorgon Medusa başı bulunmaktadır. Heykelin bu özellikleri, Romalılar tarafından Pallas veya Minerva olarak adlandırılan tanrıça Athena’yı temsil ettiğini göstermektedir. Paris Louvre Müzesi’nde bulunan tanrıça heykeli (Env. No. 464) tipin ana örneği olarak kabul edilmektedir. Heykelin bronz orijinali, MÖ 5. yüzyıl heykeltıraşlarından Girit’li Kresilas’a ya da Alkemenes’e atfedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Furtwängler, 2010, **a.g.k.**, 303-311. ; E. B. Harrison (1977). Alkamenes’ Sculptures for the Hephaisteion: Part I, the Cult Statues. *AJA*, (81, 2), s. 150-155., Res. 8, 15, 16, 37, 176, No. 1.

yerleştirilmiş küçük Medusa başı ve yakasının tüm kenarlarına yayılan dalgalı saçları olduğu anlaşılmaktadır.

Side eserinin kısmen perdahlı yüzeyi, elbise kıvrımlarının derin ve keskin kanalları Dresden Devlet ve Sanat Koleksiyonu'nda korunan Artemis heykelciğine (Env. No. 180)¹⁶⁰ benzerlik sunar. Bahsi geçen eserin Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemine tarihlendirilmesi Side eseri için de önerilebilir.

2.1.22. Ath4

Side¹⁶¹
(Env. No. 216), Görsel 2.20. a-d.
Y 7.3 cm; G 4.3 cm; D 5.6 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 164., Kat. No. 117., Lev. LXXXIV, 1.

Boynun bir kısmı ile birlikte korunmuş başın, boyundan aşağısı kırık ve eksiktir. Alnın ortası ve buradan buruna doğru inen hat üzerinde, burun da dâhil olmak üzere kırıklar mevcuttur. Ağız ve çenede kopmalar bulunur. Başın üzerinde bulunan miğferin tepesinde bir parça kırık ve eksiktir. Miğferin arka kısmında bulunan ve enseye doğru uzanan tüy kısımları da kırık ve eksiktir. Orta düzeyde perdahlanmıştır.

Kadın heykelciğine ait miğferli baş parçasıdır. Baş hafifçe kendi sağına dönüktür. Oval forma sahip yüz, yuvarlak bir çene ile sonlanır. Miğfer altında kalan alın oldukça dardır. Kabarık ve dalgalı saçlar, kulakları kapatacak biçimde yanlardan enseye doğru yönlendirilmiştir. Badem biçimindeki gözler küçüktür. Göz pınarı küçük bir burgu deliği ile belirginleştirilmiştir. Kaş hattı belirgindir. Küçük ancak oldukça aşınmış olan ağızda öne çıkan tek özellik, dudak köşelerinin iki küçük burgu deliği ile belirginleştirilmesidir. Yüzde meydana gelen aşınmalar ve kopmalar daha ayrıntılı tanımlama yapılabilmesine engeldir. Tepesi oval ve uzunca miğfer, Korinth miğferi¹⁶² tipindedir. Miğferin arka kısmında bulunan tüylerin bir kısmı korunagelmıştır.

¹⁶⁰ Raeder, 2011, **a.g.k.**, 200-201., Kat. No. 19.

¹⁶¹ Side Arkeoloji Müzesinde yapılan detaylı envanter çalışmasında eserin buluntu yeri olarak herhangi bir yapı ya da yıl bilgisine ulaşılamamıştır. Kayıt defterlerindeki buluntu yeri bilgisinde sadece "Side" ifadesine rastlanılmıştır. Bkz. (Bölüm 3.1., s. 94.)

¹⁶² Athena'nın başına giydiği bu miğfer, ilk kez Korinth sikkelerinin üzerinde görüldüğü için bu ismi almıştır (T. Tekçam (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, s. 121.).

Side heykelciğinin sadece baş kısmının korunması tam bir tip tanımlaması yapılabilmesine imkân tanımaz. Ancak eserin saç düzenlemesi ve miğfer detayları Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan tüm olarak korunagelmiş Athena heykelciğine (Env. No. 12853)¹⁶³ benzerlik sunar¹⁶⁴. Sözü geçen eser, tanrıçanın Giustiniani tipi içerisinde değerlendirilmiştir. Benzer diğer bir eser ise, Perge'den ele geçmiş ve Antalya Müzesi'nde (Env. No. 1.22.82) korunagelen Athena heykelidir¹⁶⁵. Bu eser ise J. İnân tarafından tanrıçanın Velletri tipine dâhil edilmiştir. Bu benzerlikler Side eserinin Athena olarak isimlendirilmesine imkân tanır. Hatta her iki örneğin de baş kısımlarının tümüyle korunagelmiş olması, Side heykelciğinin kırık ve eksik olan miğfer sorgucu ile ilgili de fikir verir. Ancak benzerlik gösteren bu eserlerden de anlaşılacağı üzere, miğferli Athena heykelleri farklı tiplerde karşımıza çıkmaktadır. Tipolojik ayrım ise duruş ve kıyafete göre değişmektedir. Side eserinin sadece baş kısmının korunmuş olması miğferli bu tiplerden hangisi olduğunun tespitine olanak tanımaz.

Eserin yüz kısmının oldukça aşınmış olmasına rağmen tespit edilen birkaç detay tarihlendirilme için yardımcı olmaktadır. Bu detaylar; göz pınarları, göz bebekleri ve dudak kenarlarında gözlemlenen küçük burgu delikleridir. Saçlarda ise çok derin olmayan, yumuşak matkap kanalları görülmektedir. Yüzeyin perdahlı olması özelliği de eserdeki ayırt edici unsurlardan bir diğeridir. Side eseri kalın göz kapakları ve özellikle saç stili açısından Chercel Müzesi'nde korunan (Env. No. S7)¹⁶⁶ ve MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Artemis heykelciği ile benzerdir. Eserin bu benzerliklerden hareketle genel olarak Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmesi önerilebilir.

¹⁶³ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 1-3., Lev. 1., Res. 1.

¹⁶⁴ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 2. Araştırmacıya göre eser, giysi kıvrımları ve duruş bakımından Vatikan Müzesi'ndeki (Env. No. 2223) Giustiniani tipindeki Athena heykeline yaklaşmaktadır.

¹⁶⁵ J. İnân (2000). *Perge'nin Roma Devri Heykeltraşlığı - 1*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 22-30.

¹⁶⁶ Landwehr, 1993, **a.g.k.**, 40., Lev. 34- 35.

2.1.23. Kyb1

2006 – Batı Nekropol¹⁶⁷

(Env. No. 1902), Görsel 2.21. a-d.

Y 22 cm; G 12.5 cm; D 8 cm;

KY 2.5 cm; KG 13.7 cm; KD 7 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın ikinci çeyreği.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde tahtta oturan kadın heykelciği tüm olarak korunagelmıştır. Sağ ve sol bacağın diz kapağı kısımlarında kopmalar mevcuttur. Yüzeyde ve özellikle yüzde aşınmalar mevcuttur.

Kenarları hafifçe yuvarlatılmış dikdörtgen formlu, düz profilli ince bir kaidenin üzerinde tahtta oturan, khiton ve himation giyimli kadın heykelciğidir. Ayakları ile aslan pençeli tahtın hafifçe yükseltilmiş ayaklık kısmına basmaktadır. Sağ bacak, sol bacağa göre daha öndedir. Bu durum, önde olan sağ diz kapağının sol diz kapağına göre daha aşağıda olmasına yol açmıştır. Yüksekte kalan sol diz kapağının üzerindeki himationa ait kumaş kıvrımları bacak üzerinde gerilmiştir. Dirsekten bükülü sol kol, öne doğru uzatılmış, elini tympanon'un üzerine koymuştur. Sağ kol ise dirsekten hafifçe bükülerek düz biçimde öne doğru uzatılmıştır. Sağ el içerisinde elin tamamını kaplayan phiale tutmaktadır.

Kadın heykelciği, göğüs altından ince kuşakla sıkılmış, ayak bileklerine kadar uzanan “V” yakalı kısa kollu bir khiton giymiştir. Khiton üzerine giyilen ve kalın bir kumaştan meydana gelen himation önce başın üzerini örterek omuz üzerlerine uzanmakta, sol kolu kapatacak biçimde arkada sırtı tamamen örtmektedir. Sırttan öne doğru dolandırılan himation, bacakların üzerini yatay kıvrımlar oluşturacak biçimde bilek hizasına kadar örtmektedir. Himation altında kalan khitona ait etek uçları, ayak uçlarını açık bırakacak biçimde ayaklar üzerinden geçmektedir. Etek ucundaki dikey ve kısa pileler, özellikle iki bacak arasında oldukça belirgindir. Himationun ağır kumaşı dizler üzerinde gergin, bacaklarda ise diyagonal kıvrımlar ile işlenmiştir. Ayak uçları üçgen formdadır.

¹⁶⁷ 2006 yılı Side Batı nekropolünde gerçekleştirilen kurtarma kazısında 83 numaralı parselde, anıt mezardaki dolgu toprak içerisinde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 94.)

Himation ile örtülmüş baş, cepheden gösterilmiştir. Başın arka kısmının yüksek duruşu, himation altında kalan saçın üzerinde yüksekçe bir polos bulunduğuna işaret etmektedir. Dar alnın hemen üzerinde bulunan saç çizgisi oldukça belirgindir. Çizginin hemen üzerinde yer alan kabarık ve bombeli kısım, himationun altında açıkta bırakılan saça ait olmalıdır. Ancak, yüzeyde aşınmalar olduğu için ayrıntılı tanım yapılamamaktadır. Oval formlu yüz, hafifçe sivri bir çene ile sonlanır. Gözler normal boyutlarda ve badem şeklinde işlenmiştir. Göz kapakları kalındır. Burun yüz orantısına göre oldukça büyük ve özensizdir. İnce dudaklara sahip ağız küçük, boyun ise kalın ve kısadır.

Tahtın her iki yanında yüzleri kadın heykelciğine dönük; vücutları ise cepheden verilmiş aslanlar bulunmaktadır. Aslanlar arka ayakları ile kaide üzerine oturmakta, ön ayakları ise yere düz basmaktadır. Vücut oranlarına göre ön bacaklar kalın, pençeler ise büyüktür. Yeleler, kabarık ve hacimlidir. Yüzleri kabaca işlenmiştir. Sakin ve durağan ifadeli dirler.

Heykelciğin arka kısmında bulunan tahtın sırt kısmı kazıma çizgiler ile kabaca işlenmiştir.

Tahta oturan giyimli kadın heykelciğine eşlik eden aslanlar, tympanon ve phiale onun Kybele olarak isimlendirilmesine imkân tanır. Zira Küçük Asya’da tanrıçanın bu şekilde betimlendiği birçok örneğin varlığı da bilinir¹⁶⁸. Side heykelciği İznik’ten ele geçen ve İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde korunagelen tanrıça Kybele’ye ait mermer heykelcik (Env. No. 787)¹⁶⁹ ile tipolojik olarak benzerlik gösterir. Her iki eserin elbise tipi, sol elin tympanon üzerinde olması ve sağ eldeki phiale ortak özelliklerdir¹⁷⁰. İki eseri birbirinden ayıran tek farklılık ise İstanbul heykelciğinin başındaki kale-sur tacı yerini Side heykelciğinde yüksek bir polos’a bırakmıştır. Bu özelliği ile Side eseri Eskişehir’in Çifteler ilçesinden ele geçen ve İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde korunan heykelciğe (Env. No. 5310)¹⁷¹ ; Eskişehir’in Seyitgazi ilçesinden ele geçen ve Eskişehir

¹⁶⁸ Tanrıçaya ait bu tipin orijinali tartışmalıdır. Heykeltraş Pheidias’a ya da onun öğrencisi Agorakritos’a mal edilen tanrıçanın kült heykeli MÖ 4. yüzyılda yapılmış olmalıdır (Naumann, 1983, **a.g.k.**, 251.).

¹⁶⁹ G. Mendel (1914). *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines II*. Constantinople: Musées Impériaux Ottomans, s. 74., Kat. No. 311. ; F. Naumann (1983). *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst*. Tübingen: Ernst Wasmuth Yayınevi, s. 361., Kat. No. 567., Lev. No. 43,1. ; M. J. Vermaseren (1987). *CCCA, I. Asia Minor*. Leiden: E. J. Brill Yayınevi, s. 80. Kat. No. 247. Lev. No. 48., Eser araştırmacı M. J. Vermaseren tarafından MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir. ; E. Simon (1997). Kybele. *LIMC VIII, 1-2*. (Ed: V. Lambrinoudakis). Zürih - Münih: Artemis Yayınları, s. 754., No. 50.

¹⁷⁰ Vermaseren, 1987, **a.g.k.**, 80.

¹⁷¹ Vermaseren, 1987, **a.g.k.**, 60., Kat. No. 175., Lev. No. 30.

Arkeoloji Müzesi'nde korunagelen heykelciğe (Env. No. 4330)¹⁷², Isparta Müzesi'nde tespit edilen iki adet Kybele heykelciğine (Env. No. 3.1.87 ; 11.6.82)¹⁷³ ve Yalvaç Müzesi'nde korunan yazıtlı Kybele heykelciğine (Env. No. 323)¹⁷⁴ tipolojik olarak oldukça yakındır.

Side eserinin oldukça aşınmış olmasına rağmen korunagelmiş başı, tarihlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Kalın göz kapakları altındaki göz bebekleri küçük burgu delikleri ile belirginleştirilmiştir. Esere ait bu özellik Londra İngiliz Arkeoloji Müzesi'ndeki¹⁷⁵ Tranquillina büstünde yakalanmaktadır. Dolayısıyla Side eseri için de MS 3. yüzyılın ikinci çeyreği önerilebilir.

2.1.24. Ms1

1959 – Tiyatro Karşısındaki Sütunlu Cadde¹⁷⁶
(Env. No. 172), Görsel 2.22. a-d.
Y 13.8 cm; G 11.7 cm; D 7.0 cm;
KY 3.9 cm; KG 13.0 cm; KD 8.2 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde ayakta duran figürün diz kapağı üstü hizasından yukarısı kırık ve eksiktir. Kaidenin alt kısmında kırıklar mevcuttur.

Kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen formu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücut ağırlığını taşıyan sağ bacak düz bir biçimde yere basmaktadır. Sol bacak dizden hafifçe bükülerek serbest biçimde geriye doğru atılmıştır. Himation'un altında kalan khiton, üçgen formu ayakuçlarını açıkta bırakacak biçimde yere kadar uzanmaktadır. İki bacak arasındaki khiton'a ait dikey kıvrımlar belirgindir. Himation ise sağ ayak bileğine kadar uzanmakta, bu hizadan diagonal olarak sol diz kapağına doğru yukarı çekilmektedir. Heykelciğin sol yanında ince bir bantla bağlanmış papirus

¹⁷² Vermaseren, 1987, **a.g.k.**, 61., Kat. No. 179., Lev. No. 31.

¹⁷³ Eserlerin envanter bilgilerine, Yalvaç Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir.

¹⁷⁴ Naumann, 1983, **a.g.k.**, 360., Kat. No. 563., Lev. No. 43, 2.

¹⁷⁵ Wood, 1986, **a.g.k.**, 131., Res. 57a-b.

¹⁷⁶ Eserin, **Tyk3** eseri gibi 1959 yılı Side kazılarındaki sütunlu caddede gerçekleştirilmiş çalışmalardan ele geçmiş olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 92.)

rulolarından oluşan bir destek bulunur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kabaca işlenmiştir.

J. İnan'a göre heykelciğin yanındaki destek, Roma Dönemi himationlu ve togalı figürlerde sıkça rastlanmaktadır¹⁷⁷. Anlam bakımından ise figürün bir hatip ya da devlet memuru olabileceğine işaret etmektedir. Heykelciğin yanındaki destek, form olarak aynı müzede korunan himationlu erkek torsoları (Evn. No.161¹⁷⁸, Env. No.147¹⁷⁹, Env. No. 22¹⁸⁰) ile Mersin Müzesi'nde korunagelen khiton ve himation giyimli iki adet erkek heykelinin (Env. No. 91.1.2, Env. No. 00.15.38)¹⁸¹ yanındakilere benzerlik sunar. Ancak tarafımızca yapılan araştırmalar, bu tip desteğin sadece erkek figürlerinde değil, tanrılar, tanrıçalar ya da mitolojik figürler arasında da yaygın bir kullanımın olduğunu gösterir¹⁸². Zira Side heykelciği khiton ve himation giyimli bir kadın heykelciğidir. Bu noktada Perge'den ele geçen, Antalya Müzesi'nde korunan ve Mousa Cleo'ya¹⁸³ ait olduğu saptanan heykel (Env. No. 14.13.79)¹⁸⁴ Side heykelciğinin yorumlanmasına önemli derecede katkı sağlar. Heykelciğinin solundaki kitap rulosu Perge heykelinde de görülmektedir. Ayrıca her iki eser, duruş pozisyonu açısından da birbirine benzemektedir. Bu benzerliklerden hareketle Side heykelciği¹⁸⁵ de Mousa olarak yorumlanabilir.

¹⁷⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 72.

¹⁷⁸ İnan, 1975, **a.g.k.**, 72-73., Kat. No. 24.

¹⁷⁹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 73-74., Kat. No. 26.

¹⁸⁰ İnan, 1975, **a.g.k.**, 75-76., Kat. No. 27.

¹⁸¹ E. T. Tülünay (2005). Soli Pompeiopolis Heykelleri (2000-2003). *AST*, 22 (2), s. 25., Res. 7-8.

¹⁸² Asklepios'un Leningrad Ermitaj Müzesi'ndeki (Env. No. 2348) Florence tipi içerisindeki betiminde yanında kitap rulolarından oluşan silindirik bir destek parçası bulunmaktadır (Bkz.: B. Holtzmann (1984). Asklepios. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 878, No. 146.). ; Asklepios'un İzmir Müzesi'nde (Env. No. 821) korunan heykelinde de yine benzer bir uygulama söz konusudur (Bkz. S. Sezer (2015). Nikomedia Antik Kentinden Heykeltraşlık Eserleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), s. 87.). ; Tanrının betimlerinde kullanılan bu tip destek parçaları onun tip bilgisine işaret etmektedir, hatta tanrının bazı örneklerinde kitap rulolarına ek olarak elinde bir de papirus rulosu taşımakta olduğu görülmektedir (Bkz. Holtzmann, 1984, **a.g.k.**, No. 267, 282,307, 382, 388.).

¹⁸³ Yunanca *Mousa* yaratıcılık gücü, akıl ve düşünme kavramlarını içeren *men* kökünden gelmektedir. Tanrılar için yapılan şenliklerde şarkı söyleyip, dans ederler ancak kendilerine özgü bir efsaneleri yoktur. Sanatta her Mousa, koruyucusu sayıldığı bilim ya da sanat dalını simgeleyen nesnelerle gösterilmiştir. Cleo / Kleio, Yunan mitolojisinde Helikon Dağı ve Pieria Bölgesi'nde bulunan ve kardeş olan dokuz esin perisinden birisidir. Klasik Dönem'de figür, yazınsal ve sanatsal alanlarda tarih ile ilişkilendirilmiştir. Tarihle ilişkili olması bakımından, Cleo'yu temsil eden betimlerde figür genellikle elinde bir parşömen kâğıdı taşımaktadır ya da bir kitap rulosu ile betimlenmektedir (Tekçam, 2007, **a.g.k.**, 146.).

¹⁸⁴ B. Akçay (2007). *Perge Güney Hamamı Heykeltraşlık Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 147., Kat. No. 23. ; B. Akçay'a göre bu eser, Arkhelaos kabartmasından bilinen, literatürde ise "Philiskos'un Mousaları" adıyla tanınan tiplerden "Küçük Kitharalı Mousa" tipinin tam plastik repliğidir (Akçay, 2007, **a.g.k.**, 67.).

¹⁸⁵ Side müzesinde yapılan çalışmalar sırasında kentteki Vespasianus anıtından 1959 yılında ele geçmiş, yanında kitap ruloları ile betimlenen bir kadın heykelinin (Env. No. 162) varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu eser, J. İnan tarafından yayınlanmıştır. Araştırmacı, kitap rulosu biçimindeki desteklere magister veya düşünürlerin heykellerinde rastlanıldığını, kadın heykellerinde ise nadir olarak görüldüğünü ifade eder. (İnan, 1975, **a.g.k.**, 170., Kat. No. 139.). Ancak, Side heykelciğinden hareketle, söz konusu kadın heykelinin de Mousa Clio'ya ait olabileceği düşünülmektedir.

Side eseri, elbise kıvrımlarının matkap kanallarının derinliği ve özellikle eserin sol tarafındaki elbise ile destek arasındaki oyugun derinliği bakımından, çalışma kapsamında Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmesi önerilen **Tyk6** başlıklı eser ile stilistik benzerlik içerisindedir. Bu örnekten hareketle, Side eserinin Severuslar Dönemi içerisinde değerlendirilmesi önerilebilir.

2.1.25. Tyk1

1948 – Side sütunlu cadde arkası 1 no.'lu ev¹⁸⁶
(Env. No. 100), Görsel 2.23. a-d.
Y 26.2 cm; G 10.8 cm; D 7.5 cm;
KY 4.5 cm; KG 11.5 cm; KD 7 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın başı – ortası.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 96-97., Kat. No. 40., Lev. XLIX, 1-3.; Filges, 1997, **a.g.k.**, 87-88, 234, 270., Kat. No. 138. ; Mansel, Bean, İnan, 1956, **a.g.k.**, 51-52, 66-67., No. 5, Lev. 27, 101-102.

Kaide üzerinde ayakta duran kadın heykelciğin başı, dirsekten itibaren sağ kolu, sağ tarafındaki objenin üst kısmı ve sol eli kırık ve eksiktir. Sol omuzda kopmalar mevcuttur. İki parça halinde ele geçen heykelcik restore edilerek birleştirilmiştir.

Köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen formlu ve profilli bir kaidenin üzerinde ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciğidir. Khiton, göğüs altı hizasından bir kuşakla sıkıştırılmıştır. Bu durum göğüs arasında V biçimli kıvrımların oluşmasına neden olmuştur. Sağ kol altından geçirilen himation'un kalın kıvrım rulosu iki göğüs arasından vücudu keserek sol omuz üzerine doğru uzatılmış, buradan da arka tarafa dikey kıvrımlar halinde sarkıtılmıştır.

Heykelciğin vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır. Bu durum sol kalçanın dışarıya doğru yapmış olduğu kavis ile de vurgulanmaktadır. Sağ bacak dizden bükülerek geriye doğru atılmıştır. Ayaklarında parmak arası bantlı sandalet vardır. Sağ ayağın başparmak hariç diğerleri yanda kaide üzerinde bulunan yerküreye dayandırılmıştır. Yerkürenin üzerinde sadece alt kısmı korunmuş başka bir obje daha yer almaktadır. Olasılıkla yukarıya doğru uzatılan bu obje, hem baldırda hem de kalça da birer destek ile

¹⁸⁶ Eser, 1948 yılında gerçekleştirilen ev kazıları çalışmalarında, A. M. Mansel tarafından 1 numaralı ev yapısı (R1), "Konsollu ev" olarak adlandırılan yapıdan ele geçmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93-94.)

vücuda bağlanmıştır. Dirsekten bükülen her iki kol, öne doğru uzatılmıştır. Omuzlar üzerinde korunan izler uzun saç buklelerine işaret etmektedir. Heykelciğin arka kısmı önüne göre kabaca işlenmiştir.

Eser, bugüne kadar birçok araştırmacının çalışmasına konu edilmiş ve Tykhe olarak isimlendirilmiştir. J. İnan'a göre, eserin omuzları üzerinde yer alan bukle kalıntıları, heykelciği tanrıçanın Vatikan Sala Delle Müzesi'nde bulunan Urania heykeline (Env. No. 293)¹⁸⁷ yaklaştırmaktadır. A. Filges ise heykelciğin zayıf vücut yapısı ve duruşunun Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No. 12856)¹⁸⁸ ve New York Sanat Merkezinde¹⁸⁹ korunan, tanrıçayı Rom-Boston tipi¹⁹⁰ içerisinde gösteren heykelciklerine benzerlik sunduğunu ifade etmiştir¹⁹¹.

Eser üzerinde tarafımızca gerçekleştirilen tipolojik irdelemeler ise heykelciğin Antalya Arkeoloji Müzesi'nde (Env. No. 3062)¹⁹², Side Müzesi'nde (üç adet: Env. No. 28¹⁹³, Env. No. 101¹⁹⁴ ve Et. No. 22¹⁹⁵) Brüksel Sanat, Tarih ve Kraliyet Müzesi'nde (Env. No. 3674)¹⁹⁶ korunan heykeller ile Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde (Env. No. 1971. 746)¹⁹⁷ ve Antalya Arkeoloji Müzesinde (Env. No. 649)¹⁹⁸ korunan heykelciklere

¹⁸⁷ Geç Klasik Döneme tarihlendirilen giyimli kadın heykelleri arasındaki en ünlü kopyalardan biri olan ve "Vatikan Urania" olarak adlandırılan eserin birçok kopyası bulunmaktadır. J. İnan, günümüze dek büyük ölçüde değiştirilmiş olan Vatikan Urania heykeli ile ilgili şunları ifade etmiştir: "*Vatikan Müzesi'ne girmeden önce Fortuna olarak anarlanmış heykel, Velletri'de Palazzo Ginetti'de bulunuyordu. Vatikan Müzesi'nde bulunan Tivoli'den gelme Mousa grubunu tamamlamak amacıyla ebadca uymamakla beraber heykelin sol eline küre, sağına kalem verilerek Urania haline getirilmiştir. Bu arada heykele kendine ait olmayan antik bir baş da ilave edilmiştir. Orjinal atribülerini yitirmiş ve baş kısmı eksik olan Vatikan Urania'sının gerçek identifikasyonu arkeologları meşgul eden bir sorun haline gelmiştir*" (İnan, 2000, **a.g.k.**, 50.). ; Tespit edilen kopyaların çoğunluğu, değiştirilen Vatikan Urania heykeline kıyasla orijinaline daha yakın görünümündedirler. G. Lipoold ve R. Kabus-Jahn gibi birçok önemli araştırmacının kopya listeleri oldukça kısa olduğundan, kopyaların arkasındaki orijinal eserin asıl anlamını fark edememişlerdir. Antik kaynaklar incelendiğinde ise bu heykelin Geç Klasik Dönemin içerisinde (olasılıkla MÖ 330-300) önemli bir heykeltraşın anlamlı bir eseri olması gerektiği düşünülmelidir (Filges, 1997, **a.g.k.**, 84-92-93.). C. C. Vermeule ise tipin MÖ 4. yüzyılda Hera ve Hygieia tasviri olarak yaratıldığı kanısındadır (İnan, 2000, **a.g.k.**, 52.).

¹⁸⁸ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Lev. 1., Res. 2. ; Filges, 1997, **a.g.k.**, 87-232-269., Kat. No. 131. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 430., No. 35.

¹⁸⁹ Filges, 1997, **a.g.k.**, 87-270., Kat. No. 135. (Envanter numarası belirtilmemiştir.)

¹⁹⁰ Rom - Boston tipine ait eserlerin replik listesi için bkz. Filges 1997, **a.g.k.**, 84-97., Kat. No. 121-145., Lev. No. 121-145. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 268-269.

¹⁹¹ Filges, 1997, **a.g.k.**, 87.

¹⁹² Filges 1997, **a.g.k.**, 268., Kat. No. 121. ; İnan, 2000, **a.g.k.**, 41-54. ; M. E. Özgür (1996). *Skulpturen des Museums von Antalya I.: Ausflug in die Mythologie und Geschichte*. Ankara: Dönmez Offset Basımevi., s. (Sayfa sayısı belirtilmemiştir.), Kat. No. 21.

¹⁹³ İnan, 1975, **a.g.k.**, 95-96., Kat. No. 39., Lev. XLVIII, 4.

¹⁹⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 98., Kat. No. 41., Lev. L, 1-2.

¹⁹⁵ İnan, 1975, **a.g.k.**, 98., Kat. No. 42., Lev. L, 3.

¹⁹⁶ L.Villard (1997). Tyche. *LIMC VIII, 1-2*. (Ed: V. Lambrinoudakis), Zürih - Münih: Artemis Yayınları, s. 122., No. 73.

¹⁹⁷ Filges, 1997, **a.g.k.**, 85-86-89-92-94-268., Kat. No. 124.

¹⁹⁸ Filges, 1999, **a.g.k.**, 415, 430., Lev. 39, 1-2. ; A. Filges 1997 yılında Rom-Boston tipi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. 1999 yılında yayınladığı makalesinde ise, Antalya Müzesi'nde tespit ettiği ve tarafımızca da incelenen 649 envanter numaralı heykelciği Rom-Boston tipine dâhil ederek levhalar bölümüne eserin fotoğrafını eklemiştir. Eser ile ilgili ayrıntılı bir tanımlama yapmamış olsa da, makaleye dâhil edilen diğer eserler ile birlikte değerlendirmeye almış ve esere tarihlendirme önerisi getirmiştir.

tipolojik benzerlik sunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerin hepsinin tanrıçanın Rom-Boston tipi içerisinde tanımlanan eserler olması tarafımızca da Side heykelciğinin tıpkı A. Filges gibi bu tip içerisinde değerlendirilmesine imkân tanımıştır. Özellikle Antalya Müzesi'ndeki Tykhe heykelciğinin (Env. No. 649) tüm olarak ele geçmiş olması Side heykelciğin kırık ve eksik kısımlarının da tamamlanabilmesini olanak tanımıştır. Bu durumda Side heykelciğinin sağ ayağına bitişik yuvarlak objenin tanrıçaya atfedilen yerküre (*globus*)¹⁹⁹, yerkürenin üzerinde bir kısmı korunagelmiş parçanın ise gemi dümeni²⁰⁰ (pruvası) olduğu tespit edilebilmiştir. Kırık ve eksik olan sağ el ile, yerküre üzerine dayandırılmış ve sağ bacağa desteklerle tutturulmuş gemi dümeninin ucunun tutulduğu; ayrıca bir kısmı korunagelmiş sol kolunda ise tanrıçanın atribülerinden biri olan bereket boynuzunun (*cornucopia*)²⁰¹ bulunduğu önerilebilir. Zira heykelciğin sol kol ve omzunda korunan izler de bu öneriyi destekler niteliktedir. Antalya eserinin başında kuleli bir taç²⁰² bulunmaktadır. İki yana ayrılan saç bukleleri ise omuz üzerlerine doğru uzanmaktadır. Side heykelciğinin başının eksik olması kuleli bir taç taşıyıp taşımadığını söylememize imkân tanımaz, ancak omuzlar üzerinde korunan saç bukleleri en azından Antalya heykelciğindeki gibi bir saç düzenlemesine sahip olduğunu dile getirmemize olanak tanır²⁰³.

Heykelciğin tarihlendirmesine ilişkin farklı görüşler söz konusudur. J. İnân'a göre heykelciğin özellikle bel hizasındaki elbise kıvrımlarının çizgi ile gösterilmesi yeni bir sanat akımı özelliğidir ve bu özelliğin daha gelişmiş hali **Aph2** başlıklı heykelcikte de görülmektedir. Bunun yanı sıra her iki eserin ayaklar üzerindeki khiton eteğinin kalın kıvrımının, perdahlanmış yüzeylerinin, vücudun plastik görünümünün yitirilmemiş olmasının ve kaide tiplerinin de birbirine benzediğini, bundan dolayı da her iki eserin aynı

¹⁹⁹ A. Filges'e göre Rom-Boston tipinin Geç Klasik Dönem'e atfedilen bazı kopyalarında (Örneğin Ankara ve Boston eserleri) kaide üzerinde bulunan yerküre görülmez. Bu detay Yunan modeline daha çok Geç Hellenistik – Erken İmparatorluk Dönemi'nde eklenmiş olmalıdır. (Filges, 1997, **a.g.k.**, 92.)

²⁰⁰ Tanrıça'nın bir dümen tutuyor olması, koruyuculuğunu yaptığı kentin tarımsal ekonomisi ile taşımacılığını simgelemektedir (E. Okan (2016). Tykhe ya da Fortuna. *Tykhe: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (1), s. 10.).

²⁰¹ Tykhe'ye ait en belirgin ve ona özgü atribülerinden biri olan bereket boynuzu, tanrıçanın getirmiş olduğu bolluk, bereket ve iyi şansın bir simgesidir (Okan, 2016, **a.g.k.**, 5-6.).

²⁰² Antik yazarlardan Pindaros, Tykhe'yi "bir kenti kuşatan" ya da "bir kenti destekleyen" anlamlarına gelen "*pherepolis*" sıfatıyla tanımlar. Bu bakımdan Tykhe sıklıkla Kule Taç (*muralcrown*) ile gösterilmiştir (Okan, 2016, **a.g.k.**, 4.).

²⁰³ Tykhe'nin kültüne ve kült heykeline MÖ 4. yüzyıldan itibaren rastlanılır. Roma dönemine ait heykel ve heykelcikleri ise bazı değişiklikler olmasına rağmen MÖ 4. yüzyıl eserlerinden izler taşır. Tanrıça bu en erken betimlerinde sur tacı, bereket boynuzu ve patera ile resmedilir. Roma dönemine tarihlendirilen eserlerde ise patera yerine tanrıçanın sağ eline küre ve gemi dümeninden oluşan yeni bir atribü verilmiş, böylece Roma tanrıçası Fortuna haline getirilmiştir. Zamanımıza kadar korunagelen heykeltıraşlık eserlerde ve MS 3. yüzyıl Roma imparatorluk sikkeleri üzerinde sıklıkla bu atribü ile gösterilmiştir (İnân, 2000, **a.g.k.**, 52.).

döneme tarihlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır²⁰⁴. A. Alexandridis ise herhangi bir açıklama yapmaksızın Antoninler Dönemi'ne²⁰⁵, A. Filges ise MS 3. - 4. yüzyıl aralığına tarihlendirmektedir²⁰⁶. J. İnan'ın **Tyk1** ile **Aph2** eseri için dile getirdiği stilistik benzerlikler tarafımızca da takip edilebilmiştir. Ayrıca **Aph2** eserinin baş kısmının korunmuş olması tarih önerisinin yapılabilmesini daha da kolaylaştırmıştır. Söz konusu **Aph2** eseri tarafımızca MS 3. yüzyılın başı en geç ortasına tarihlendirilmiştir. Bu durumda **Tyk1** için de bu tarihlendirme önerilebilir.

2.1.26. Tyk2

2002 – Tiyatro Karşısındaki Sütunlu Cade²⁰⁷
(Env. No. 1785), Görsel 2.24. a-b.
Y 12.6 cm; G 8.4 cm; D 6.3 cm;
KY 4.1 cm; KG 12.0 cm; KD 7.2 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde ayakta duran kadın figürünün diz kapaklarından itibaren yukarısı kırık ve eksiktir. Kaidenin alt kısmında ve sol üst köşesinde kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Kenarları hafifçe yuvarlatılmış

dikdörtgen formlu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, khtion ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücut ağırlığını taşıyan sol bacak düz bir biçimde yere basmaktadır. Dizden bükülerek geriye doğru atılan sağ bacak ise geriye doğru atılmıştır. Sağ ayağın yanında kaide üzerinde yuvarlak bir obje bulunmaktadır. Sağ ayağın baldır kısmında ise dışarıya doğru çıkıntı yapan bir kısım dikkati çekmektedir. Yere kadar uzanan khiton'un altından üçgen formlu ayakuçları gözükmemektedir. Himation altında kalan etek uçları iki bacak arasında iki adet dikey, kısa ve kalın kıvrım meydana getirmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan himation'un son bulunduğu kısım ince ve yatay bir rulo katı oluşturmuştur. Sol bacak yanından aşağıya doğru sarkıtılan himation'un parçası detaydan uzaktır. Eserin arka kısmı önüne göre kabaca işlenmiştir.

²⁰⁴ J. İnan **Tyk1**'in stilistik benzerlik sunduğu **Aph2** eserini MS 4. yüzyılın başlarına tarihlendirmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 39-40.). Ancak **Tyk1** eserinin tarihlendirmesini yazarken **Aph2** eseri ile aynı tarihte olduğunu bildirmiş ancak MÖ 3. yüzyılın son çeyreği olarak yazmıştır (İnan, 1975, **a.g.k.**, 97.).

²⁰⁵ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 269-268.

²⁰⁶ Filges, 1997, **a.g.k.**, 270.

²⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93.)

Eserin sağ ayağı yanındaki yuvarlak obje ve de sağ baldırdaki çıkıntı onu **Tyk1** eserine yakınlştırır. Bu noktada eserin sağındaki obje, bir yer küre ve üzerdeki de sağ baldırına destek ile tutturulmuş bir dümen olmalıdır. Bu benzerlikler bu eserin de tıpkı **Tyk1** gibi tanrıçanın Rom/Boston tipi içerisinde değerlendirilmesine imkân tanır.

Heykelciğin khitonunun iki bacak arasındaki etek ucu kıvrımları ve ayak bileği hizasındaki himationun oluşturduğu rulo kıvrımı stilistik olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan ve Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Tykhe heykelciğine (Env. No. 12856)²⁰⁸ benzerlik sunar. Eserin kaidesi A. Filges'in çalışmasındaki kaide tipleri sınıflandırmasında da Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi örneklerine²⁰⁹ benzerlik gösterir. Tespit edilen bu özelliklerinden dolayı eser için Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi önerilebilir.

2.1.27. Tyk3

1959 – Tiyatro Karşısındaki Sütunlu Cadde²¹⁰
(Et. No. 1531), Görsel 2.25. a-b.
Y 10.7 cm; G 11.1 cm; D 7.4 cm;
KY 5.0 cm; KG: 11.1 cm; KD 7.4 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 182., Kat. No. 209., Lev. XCIX, 4.

Kaide üzerinde ayakta duran heykelciğin diz hizasından yukarısı kırık ve eksiktir. Sol ayak parmakları hasar görmüştür. Özellikle kaide üzerinde oldukça fazla kırık ve kopmalar mevcuttur.

Köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen formlu ve profilli bir kaidenin üzerinde ayakta duran, giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır. Sağ bacak ise serbest biçimde geriye doğru atılmıştır. Heykelcik sadece ayak uçlarını açıkta bırakan ve yere kadar uzanan khiton üzerine ayak bileklerine kadar uzanan himation giymiştir. Himationun altında kalan khiton etekleri, özellikle iki bacak arasında oldukça belirgin üç adet dikey kıvrım oluşturmuştur. Sol bacak yanında ise, yukarıdan aşağıya

²⁰⁸ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Res. 2. ; Filges, 1997, **a.g.k.**, 269., Kat. No. 131.

²⁰⁹ Söz konusu örnekler araştırmacı tarafından II. tip kaide sınıflandırmasına dâhil edilmiştir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 402, 413, 414.).

²¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 92.)

doğru sarkıtılmış himation parçası bulunmaktadır. Bu parçanın etek ucunda yuvarlak biçimde açılmış bir delik mevcuttur. Korunagelmiş sağ ayak parmaklarından anlaşıldığı kadarıyla detaylı bir işçilik söz konusudur. Ayaklarda parmak arası bantlı sandalet vardır. Heykelciğin arka tarafı ön tarafına göre kabaca işlenmiştir.

J. İnan, heykelciğin sol ayağının yanında, üzerinde dümenin dayanmış olduğu kürenin çok az kısmının korunduğunu, bundan hareketle de eserin Tykhe olarak isimlendirmesi gerektiğini dile getirmiştir²¹¹. Tarafımızca eser üzerinde yapılan irdelemeler sırasında araştırmacının bahsettiği kürenin izine rastlanılmamıştır. Ancak eserin bacaklarının duruş pozisyonu, elbise tipi ve elbiseye ait kıvrımların düzenlenişi **Tyk1** ve **Tyk2** heykelciği ile birebir benzerlik göstermektedir. Kürenin günümüze korunamamış olmasına rağmen diğer iki eser ile tipolojik benzerliği tarafımızca da eserin soru işaretli de olsa Rom-Boston tipi içerisindeki Tykhe heykelciği parçası olarak isimlendirilmesine imkân tanır.

Heykelciğin khitonunun iki bacak arasındaki etek ucu kıvrımları ve ayak bileği hizasındaki himationun oluşturduğu rulo kıvrımı ve de himation üzerindeki çizgisel kıvrımlar stilistik olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan ve Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Tykhe heykelciğine (Env. No. 12856)²¹² ve de dolayısıyla **Tyk2**'ye benzerlik sunar. Bundan dolayı eser için Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi önerilebilir.

²¹¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 182.

²¹² Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Res. 2.; Filges, 1997, **a.g.k.**, 269., Kat. No. 131.

2.1.28. Tyk4

1948 – Ev kazısı²¹³.
(Env. No. 200), Görsel 2.25. c-d.
Y 9.7 cm; G 6.1 cm; D 4.3 cm;
KY 3.9 cm; K. G 9.7 cm; KD 6.3 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyıl.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 182., Kat. No. 210., Lev. XCIX, 6.

Kaide üzerinde ayakta duran kadın heykelciğinin diz hizasından yukarısı kırık ve eksiktir. Oldukça hasar görmüş kaidenin genelinde kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen formlu ve profilli kaidenin üzerinde ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Öne doğru uzatılmış sol bacak, vücut ağırlığını taşımaktadır. Sağ bacak ise dizden kırılarak serbest biçimde geriye doğru atılmıştır. Kadın heykelciği, sadece ayakuçlarını açıkta bırakan yere kadar uzanan khiton üzerine, ayak bileklerinin üst hizasına kadar uzanan himation giymiştir. Açıkta bırakılan ayakuçları üçgen formdadır. Himation altında kalan khiton'a ait etek uçları sık aralıklı dikey kıvrımlar oluşturmuştur. Khiton ve himation uçları, sol bacak yanından aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Heykelciğin sağında ve kaide üzerinde küçük, yuvarlak formlu bir obje bulunur. Eserin arka kısmı, ön kısmına göre kabaca işlenmiştir.

Eser bilim dünyasına J. İnan tarafından yapılan kısa bir tanımlama ile Tykhe heykelciği parçası olarak duyurulmuştur²¹⁴. Tarafımızca eser üzerinde yapılan detaylı irdelemeler de eserin Tykhe olarak isimlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Hatta eserin duruş, elbise düzenlemesi ve sağ ayağı yanındaki objenin **Tyk1** ile benzerliğinin tespiti sağlanmıştır. Ancak **Tyk1** heykelciğinin sağ ayağına bitişik yerleştirilen yerküre, bu eser de hem ayaktan ayrı hem de daha küçük boyutlarda yapılmıştır. Detaydaki bu farklılığın nedenini eseri yapan ustanın yorumu ile açıklayabiliriz. Bu durumda bu eser de tıpkı **Tyk1** eseri gibi tanrıçayı Rom-Boston tipinde betimleyen bir heykelciğe ait olmalıdır.

Heykelcik parçasında elbise kıvrımlarına ait matkap kanallarının yumuşak işlenmişliği dikkat çekicidir. Bilek üzerinde kalan himationun etek ucu hizasının neredeyse çizgisel bir biçimde verilmişliği, khiton etek ucu kıvrımlarının çok derin

²¹³ J. İnan, eserin 1948 yılındaki ev kazılarında bulunmuş olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 182.). Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93-94.)

²¹⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 182.

işlenmemiş olması ve özellikle de iki bacak arasında sol diz kapağından sağ bilek hizasına doğru diagonal biçimde ilerleyen yumuşak elbise kıvrımları MS 3. yüzyıla tarihlendirilen ve Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda korunan (Env. No. 296?)²¹⁵ Hygieia heykelinde görülmektedir. İki eser arasındaki bu benzerlikten hareketle, Side eserinin MS 3. yüzyıla tarihlendirilmesi önerilebilir.

2.1.29. Tyk5

1978 – Satın alma
(Et. No. 1646), Görsel 2.26. a-d.
Y 9.0 cm; G 5.3 cm; D 4.0 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Ayakta duran figürün, bel hizasından yukarısı ve ayak bileklerinden aşağısı kırık ve eksiktir.

Ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır. Bu durum, sol kalçanın dışa doğru hafifçe kavisli olması ile vurgulanır. Sağ bacak ise dizden bükülerek serbest biçimde geriye doğru atılmıştır. Bacağın bu hareketi, elbise kıvrımlarının gerilmesine ve bacağın daha da belirginleşmesine yol açmıştır. Khitonun üzerine atılan ve ön tarafa sarkıtılan himation, neredeyse üçgen bir görünüme sahiptir. Himation ucunun sol yandan aşağıya doğru sarkıtılmış olması durumu ise himationun önce üst vücuda atıldığı, daha sonra ön taraftan geçirilerek, sağ kol üzerinden aşağıya sarkıtıldığını düşündürmektedir.

Heykelciğin duruş biçimi ve öndeki himationun parçasının üçgen düzenlemesi yine Side Müzesi'nde korunan Braccio Nuovo tipindeki Tykhe heykeline (Env. No. 66)²¹⁶ benzerlik sunar. Benzerlik sunduğu örnekler çoğaltılabilir. Örneğin; İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki (Env. No. 4410)²¹⁷, İskenderiye Müze'sindeki (Env. No. 3870)²¹⁸, Vatikan Müzesi'ndeki (Env. No. 2244)²¹⁹, Roma Quirinale Sarayı'ndaki (Env. No. 1136)²²⁰,

²¹⁵ C. Vorster (2011). Götinnen, Heroinen und mythische Wesen. *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden Bildwirke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I*. (Ed: K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk), Münih: Hirmer Yayinevi, s. 299- 301., Kat. No. 46.

²¹⁶ İnan, 1975, **a.g.k.**, 99-100., Kat. No. 45. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 233., No. 34.

²¹⁷ Villard, 1997, **a.g.k.**, 121., No. 51.

²¹⁸ Villard, 1997, **a.g.k.**, 122., No. 72.

²¹⁹ Villard, 1997, **a.g.k.**, 122., No. 71. ; Rausa, 1997, **a.g.k.**, 127., No. 16.

²²⁰ Rausa, 1997, **a.g.k.**, 127., No. 18a. ; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 233., No. 24.

Roma Mattei Sarayı'ndaki²²¹ ve son olarak Sevilla Medinaceli Sarayı'ndaki²²² Tykhe heykelleri, Side eserin tipolojik olarak benzerlik sunduğu diğer örnekler arasında sıralanabilir. Bu örnekler, heykelciğin tanrıça Tykhe'nin Braccio Nuovo tipi²²³ içerisinde değerlendirilmesine imkân tanır.

Eserdeki elbise kıvrımları yumuşak geçiş özellikleri göstermektedir. Ancak sağ bacağın hemen yanındaki derince kıvrım dikkat çekici bir uygulamadır. Kıvrımlar arasındaki bu farklılık heykelin genelinde bir zıtlığın oluşmasına neden olmuştur. Eser, bu husus bakımından Side Müzesi'nde bulunan giyimli kadın heykeli fragmanına²²⁴ (Env. No. 111) stilistik olarak benzerlik sunar. J. İnan, eserin bazı kısımlarında matkap işçiliğinin çok derine nüfuz ettirilmiş olmasını, Geç Antoninler - Erken Severuslar özelliği olarak değerlendirmiştir. İki eser arasındaki bu benzerlik heykelcik parçasının da söz edilen döneme yerleştirilmesini sağlamıştır.

2.1.30. Tyk6

1948 – Ev kazısı²²⁵
(Env. No. 11), Görsel 2.27. a-d.
Y 17.7 cm; G 14.0 cm; D 6.8 cm;
KY 6.7 cm; KG 15.3 cm; KD 8.5 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

Severuslar Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 182., Kat. No. 211., Lev. C, 1.; Filges, 1999, **a.g.k.**, 415,430.

Kaide üzerinde ayakta duran figürün diz kapağından yukarısı kırık ve eksiktir. Sağ diz kapağı üzerinde ve kaidenin alt kısımlarında kopmalar mevcuttur.

²²¹ Rausa, 1997, **a.g.k.**, 128., No. 22.

²²² Rausa, 1997, **a.g.k.**, 128., No. 24.

²²³ Fortuna Braccio Nuovo tipinin orijinali ile ilgili araştırmalar günümüzde halen devam etmektedir. Tipe dâhil edilen eserlerde, göğüs altındaki ince, yüksek kuşak ve himationun sarılış biçimi MÖ 4. yüzyılın sonlarındaki tanrıça heykelciklerinde tespit edilmiştir. Araştırmacı Conze Nippe ise elbisenin zengin kıvrım süslemeleri dolayısıyla eserin MÖ 1. yüzyılın eklektik bir eseri olduğunu düşünmektedir. Tipe ait kopyalar serisi MS 1. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu noktada tipin Roma Dönemi'nde üretildiği ya da geç klasik stildeki yeni bir uyarlaması olabileceği düşünülmektedir. Tipin ideal plastikte daha yaygın bir biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tipe ait replik listesi için bkz. Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 232-233.

²²⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 94., Kat. No. 38., Lev. XLVIII, 1-3.

²²⁵ J. İnan eserin köylüler tarafından bulunmuş olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 182). Ancak Side Müzesi'nde, esere dair incelenen envanter kayıt bilgilerinde 1948 yılındaki ev kazılarında ele geçmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93-94.)

Dikdörtgen formlu ve profilli bir kaide üzerinde ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Sol bacak taşıyıcı olup düz biçimde yere basmaktadır. Serbest olan sağ bacak ise dizden bükülerek geriye doğru atılmıştır. Himation altında kalan khitonun etek uçları, üçgen formda işlenmiş ayakuçlarını açıkta bırakacak biçimde yere kadar uzanmakta ve dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Khiton ve himation üzerindeki kıvrımlar oldukça belirgin ve hareketli biçimde işlenmiştir. Heykelciğin sol yanında, adeta bir destek gibi, khiton ve himationun yukarıdan aşağıya doğru sarkıtılan parçası yer alır. Sağ ayağının hemen yanında ise, ayağa bitişik biçimde yuvarlak bir obje bulunur. Eserin arkası, önüne göre kabaca işlenmiştir.

Heykelciğin sağ ayağına bitişik yuvarlak obje; **Tyk1**, **Tyk2** ve **Tyk4** numaralı heykelciklerde de gözlemlenen ve tanrıça Tykhe'ye atfedilen bir atribü olan üzerine dümenin dayandırıldığı küreye ait parçadır. Kürenin üzerindeki kırık ve eksik dümen parçası, sağ bacağın diz kapağı hizasına gelecek biçimde, bir destek parçası ile sabitlenmekteydi. Dolayısıyla, heykelciğin sağ diz kapağı üzerinde kopma izleri durumu; kırılan destek ile birlikte diz kısmının da hasar gördüğünü açıklamaktadır. Eserin sağında bulunan küre detayı, onu da tanrıça Tykhe olarak isimlendirilmesine olanak sağlar. Eser bütüne yakın **Tyk1** heykelciği ile karşılaştırıldığında ise birkaç farklılık göze çarpar. Bunlardan ilki elbise tiplerinde yakalanır. **Tyk1** heykelciğinde ayak bileği hizasında yatay biçimde son bulan himation ucu, eserde sağ bilek hizasından diagonal biçimde sola ve yukarı doğru çekilmiştir. Dolayısıyla himation altında kalan dikey khiton kıvrımları daha geniş bir alana yayılmaktadır. Bu noktada eser, tipolojik anlamda **Tyk1** heykelciğinden ayrılmaktadır. Ancak J. İnan, ayrıntılı bir bilgi vermemekle birlikte heykelciğin **Tyk1** dolayısıyla da aynı tip içerisindeki **Tyk3** ve **Tyk4** numaralı eserlerin bir tekrarı olduğunu ifade eder²²⁶. Araştırmacı A. Filges ise heykelciğin henüz tespit edilemeyen bir Tykhe tipi olduğundan söz etmiştir²²⁷. Tarafımızca yapılan araştırmalar ise esere ait bir tip tanımlamasının yapılmasına olanak sağlamıştır.

Side heykelciği; aynı müzede korunan ve J. İnan tarafından²²⁸ Tykhe-Fortuna Vatikan tipine; A. Alexandridis tarafından ise Fortuna Braccio Nuovo tipine dâhil edilen

²²⁶ İnan, 1975, **a.g.k.**, 182.

²²⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 430., No. 37.

²²⁸ İnan, Side Müzesi'ndeki bu eseri (Env. No. 66) Tykhe-Fortuna Vatikan tipine dâhil etmiştir. Ancak bu tipin en önemli repliği olarak ifade ettiği Vatikan Braccio Nuovo 86 numaralı eser ile karşılaştırarak Side heykeline olan benzerliğine dikkati çekmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 99-100., Kat. No. 45.).

Tykhe heykeli (Env. No. 66)²²⁹ ile vücut duruşu, sağ ayağa bitişik bulunan yuvarlak obje ve özellikle elbise kıvrımlarının zengin düzenlemesi bakımından birebir benzerlik sunmaktadır. Side eserinin vücut duruş pozisyonu, elbise tipi ve yerkürenin sağ ayağa bitişik olarak konumlandırılması gibi özellikleri, İskenderiye Müzesi'nde korunan ve Tykhe'yi Braccio Nuovo tipinde gösteren (Env. No. 3870)²³⁰ eser ile benzerlikler sunduğu tarafımızca da tespit edilmiştir. Benzerlik sunduğu tek eser bununla da sınırlı değildir. Aynı zamanda Vatikan Müzesi'nde (Env. No. 2244)²³¹, Prusias ad Hypium'dan ele geçen ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan Braccio Nuovo tipinde olduğu öngörülen²³² Tykhe heykeli'ne de (Env. No. 4410)²³³ elbise tipi açısından benzerlik gösterir. Sıralanan bu eserler ile olan benzerliği Side heykelciğinin de Tykhe'nin Braccio Nuovo tipine dâhil edilmesine imkân tanır.

A. Filges Side eserini, plastik tarzdaki giysi kıvrımlarından hareketle MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir. Araştırmacıya göre eserin sahip olduğu yüksek kaide formu da bu tarihlendirmeyi desteklemektedir²³⁴.

Eserde iki bacak arasındaki oldukça sert ve derin elbise kıvrımları Side Müzesi'ndeki Tykhe heykeli (Env. No. 66) ile benzerlik sunmaktadır. Söz konusu bu eseri J. İnan²³⁵ MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine; A. Alexandridis²³⁶ ise Severuslar Dönemi'ne tarihlendirmiştir. Heykelcik parçasının sol kısmında bulunan elbise ile destek arasındaki oldukça belirgin olarak gözlemlenen derin matkap detayı ise Antalya Müzesi'ndeki (Env. No. 1009)²³⁷ Aphrodite heykelciğinde yakalanmıştır. Antalya eserini A. Alexandridis²³⁸ Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilirken, A. Filges²³⁹ MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir. Tüm bu örnekler göz önünde tutulduğunda heykelcik parçasına Severuslar Dönemi tarihlendirilmesi önerilebilir.

²²⁹ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 233., No. 34. Side heykeli (Env. No. 66), araştırmacı A. Alexandridis tarafından Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

²³⁰ Villard, 1997, **a.g.k.**, 122., No. 72.; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 232., No. 1.

²³¹ Villard, 1997, **a.g.k.**, 122, No. 71.; F. Raussa (1997). Tyche/Fortuna. *LIMC VIII*, 1-2. (Ed: V. Lambrinoudakis). Zürih - Münih: Artemis Yayınları s. 127., No. 16.; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 233., No. 28.

²³² Araştırmacı S. Sezer, Prusias ad Hypium Tykhe'sini, "Vatikan-Fortuna" tipi adı altında değerlendirmekte ve bu tipin en önemli repliği olarak ifade ettiği "Vatikan Braccio Nuovo" örneği ile tipolojik bakımdan benzerlik sunduğunu belirtmektedir (S. Sezer (2016). *Prusias ad Hypium Antik Kenti Heykeltraşlık Eserleri*. İzmir: Ege Yayınları, s. 50-52., Kat. No. 31).

²³³ Villard, 1997, **a.g.k.**, 121., No. 51.; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 232., No. 9.; Sezer, 2016, **a.g.k.**, 51-52.

²³⁴ Eser A. Filges tarafından, kaide formu bakımından IIIa tipine dâhil edilmiştir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 415.).

²³⁵ İnan, 1975, **a.g.k.**, 101.

²³⁶ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 233., No. 34.

²³⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 379, 403,426,427., Lev. 35, 1-2.; Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 3.

²³⁸ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222., No. 3.

²³⁹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 403.

2.1.31. Tyk7

γ²⁴⁰

(Et. No. 600), Görsel 2.28. a-b.
Y 13.7 cm; G 8.3 cm; D 4.6 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 98., Kat. No. 43., Lev. L, 4.

Bel hizasından yukarısı ve alt bacağın yarısından aşağısı kırık ve eksiktir. Heykelciğin arka yüzeyinde ince kireç tabakası mevcuttur.

Ayakta duran, khiton ve himation giyimli, kadın heykelciğine ait parçadır. Sol kalça dışa doğru hafifçe kavis yapmaktadır. Bu durum, vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Sağ bacak, serbest bir biçimde dizden hafifçe bükülerek arkaya doğru atılmıştır. Khiton ve himation kıvrımları üst kısımlarda çizgisel ve hafif kazıma çizgilerle belirginleştirilmiştir. Kıvrımlar, alt kısımlarda üste nazaran daha da belirgindir. Üst gövdenin kırık olmasından dolayı himationun üst vücuda sarılış biçimi anlaşılamamaktadır. Ön kısımda sağ bel hizasından sol kol üzerine doğru diagonal biçimde yukarıya çekilen kalın bir kumaş yığını (kıvrım-rulo) oluşturulmuştur. Himation ucu vücudun solundan aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Heykelciğin arka yüzü ön yüzüne göre kabaca işlenmiştir.

J. İnan, eserin sahip olduğu khiton ve himation kıvrım sisteminin **Tyk1** ve Side Müzesi'nde korunan (Env. No. 101)²⁴¹ - (Et. No. 22) Tykhe heykelleri ile benzerlik sunduğunu ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, figürün sol tarafında bulunan kırık yüzey, bir bereket boynuza işaret etmektedir. Ancak tanrıçanın tipi ile ilgili bir öneride bulunmamıştır.

Side heykelciğinin elbise tipi, özellikle de himationun ön kısımda oluşturduğu rulo, eskiden New York Sanat Merkezinde bulunan tüm olarak korunagelmiş Tykhe heykelciğine²⁴² yakındır. A. Filges tarafından Claudia Iusta tipinin bir varyantı olarak değerlendirilen New York heykelciği, eserin eksik kısımları ile ilgili de yorum yapılabilmesine imkân tanır. Bu eserde tanrıça sol elinde, sol kolunu tamamen örtmekte

²⁴⁰ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁴¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 98, Kat. No. 41.

²⁴² Filges, 1999, **a.g.k.**, 414-430, Lev. 38, 4. (Envanter numarası belirtilmemiştir.)

olan uzunca bir bereket boynuzu taşımaktadır. J. İnan'da, Side eserinin sol tarafında bulunan kıvrım hattında kırık yüzeyin bulunmasından hareketle figürün sol elinde bereket boynuzu tutması gerekliliğine dikkat çekmiştir²⁴³. Side eserinin tarafımızca da tekrardan irdelenmiş olması ve New York eseri ile arasındaki kısmi benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda, J. İnan'ın eser için yapmış olduğu tespit oldukça isabetli görünmektedir. Bunun yanısıra Side heykelciğinin yine tanrıçanın Claudia Iusta tipi içerisinde gösterilmiş olan Roma Villa Doria Pamphili' de²⁴⁴ ve Londra İngiliz Arkeoloji Müzesi'nde (Env. No. 1701)²⁴⁵ korunan heykeller ile benzerliği Side heykelciğinin de bu tipe dâhil edilmesine imkân tanımıştır.

J. İnan, eserin işçiliğinin kaba ve taşra karakterli olduğunu ifade etmiş ve tarihlendirici herhangi bir hususa değinmemiştir. Eserin giysi kıvrımları çoğunlukla derin olmayan, çizgisel olarak işlenmiş şematik detaylara sahiptir. Özellikle himation üzerindeki çizgisel kıvrımlar stilistik olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan ve Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Tykhe heykelciğine (Env. No. 12856)²⁴⁶ ve de dolayısıyla **Tyk2**'ye benzerlik sunmaktadır. Bundan dolayı eser için Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi önerilebilir.

2.1.32. Tyk8

1969 – Satın alma.
(Et. No. 1463), Görsel 2.28. c-d.
Y 11.1 cm; G 6.7 cm; D 3.6 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ kol, dirsekten itibaren sol alt kol ve diz kapağı çizgisinden itibaren alt bacaklar kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınma mevcuttur.

Ayakta duran, khiton ve himation giyimli kadın heykelciği parçasıdır. Khiton üzerine atılan himation, arka kısımda sol kol altından sıkıştırılarak diagonal biçimde bel hizasına sarılmıştır. Buradan ön tarafa dolandırılan

²⁴³ İnan, 1975, **a.g.k.**, 98.

²⁴⁴ Villard, 1997, **a.g.k.**, 128., No. 28a. (Eserin envanter numarası bilgisi bulunmamaktadır.)

²⁴⁵ Villard, 1997, **a.g.k.**, 128., No. 33.

²⁴⁶ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 3-4., Res. 2.; Filges, 1997, **a.g.k.**, 269., Kat. No. 131.

himation, tekrar diagonal biçimde vücudu keserek sol kol üzerine atılmıştır. Himationun üst kısımlarında kalın rulo kıvrımlar mevcuttur. Sol yanda koldan aşağıya doğru sarkıtılan himation kıvrımları bulunmaktadır.

Heykelcik parçası korunan kısımdan anlaşılabildiği kadarıyla tipolojik olarak **Tyk7** eserine benzerlik sunar. Bu durum bu parçanın da Tykhe'nin Claudia Iusta tipi altında değerlendirilmesine imkân tanır.

Eser yüzeyinin aşırı derecede aşınmış olması, bundan kaynaklı detayların okunamaması herhangi bir tarih önerisinde bulunamamıza neden olmuştur.

2.1.33. Baş1

247

(Env. No. 208), Görsel 2.29. a-d.
Y 7.2 cm; G 5.1cm; D 5.0 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 164-165., Kat. No. 120/
Lev. LXXXV, 4.

Boyun hizasından aşağısı, başın sağ tarafındaki saçları, küçük topuzu ile burun ucu kırık ve eksiktir. Çenede kopmalar mevcuttur.

Kadın heykelciğine ait baş parçasıdır. Baş, hafifçe sola doğru dönük ve aynı yönde aşağıya doğru eğiktir. Oval bir forma sahip yüz, basık bir çene ile sonlanır. Kaşlar incedir. Badem şeklindeki gözler büyük, göz kapakları incedir. Burnun ucu aşınmış olduğundan formu tam olarak anlaşılamamaktadır. Kapalı ağız küçük, dudaklar dolgundur. Dar bir alın üzerinde ortadan iki yana ayrılmış saçların birer tutamı başa bağlı bandın üzerinden geçirilerek tepede bir fyonk yapmaktadır. Ön taraftan arkaya taranan saçlar ise ensede küçük bir topuz ile birleştirilmiştir. Saçın her iki yanından aşağıya sarkıtılan saç bukleleri mevcuttur.

J. İnan, eserin saç düzenlemesinden hareketle Aphrodite heykelcikleri ile ilişkili olabileceğini ifade eder²⁴⁸. Bu tip saç düzenlemesi literatürde saçın tepesinin bir fyonk biçiminde düğümlenmesinden dolayı “fyonk düğüm” olarak adlandırılmaktadır²⁴⁹.

²⁴⁷ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁴⁸ İnan, 1975, **a.g.k.**, 165.

²⁴⁹ Arkaya doğru toplanan uzun saçların başın üzerinde bir fyonk biçiminde düğümlenmesi literatürde “fyonk düğüm” (bow-knot) olarak isimlendirilir. Fyonk düğüm, Hellenistik Dönem’de ön plana çıkan saç modellerinden biridir. Bu saç modeli Akdeniz ve Anadolu coğrafyasında bulunan Aphrodite heykelleri ve başlarında sıklıkla karşımıza

Tarafımızca yapılan araştırmada Aphrodite'e atfedilen bu saç tipinin tanrıçanın farklı tiplerine uyarlandığı gözlemlenmiştir. Eserin saç düzenlemesi Roma Kapitol Müzesi'ndeki (Env. No. 409)²⁵⁰ Kapitol tipi altında değerlendirilen Aphrodite heykeline, Paris Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 280)²⁵¹ Venus Felix tipindeki Aphrodite heykeline ve de Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki (Env. No. 6020)²⁵² Kallipygos tipi adı altında değerlendirilen Aphrodite heykeline benzerlik sunar. Kapitol, Paris ve Napoli eserleri, kadın heykelciği başının tanrıça Aphrodite'e ait olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Side eserinin saç tipine benzer diğer örnekler, Malibu J. P. Getty Müzesi'ndeki (Env. No. 71.AA.338)²⁵³ Hygieia heykelinde ve Londra'daki²⁵⁴ Hygieia heykelciğinde de yakalanmıştır. Bu tip eserlerin varlığı tanrıça Aphrodite'ye atfedilen bu fiyonk düğüm saç tipinin farklı tanrıçalar tarafından da kullanım bulunduğunu görmemize imkân tanır. Böylesine bir durum eser için kesin bir isimlendirme yapmamıza engel olmuştur.

Eserin tarihlendirilmesine yardımcı en önemli unsur ise saç stiline ait detaylardır. Bu noktada, fiyonk düğüm üzerindeki iki adet küçük burgu deliği, eskiden Londra Sanat Merkezi'nde bulunan Hygieia heykelciği²⁵⁵ başında tespit edilmiştir. Londra eseri A. Filges tarafından, saç stilinden hareketle Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. İki eser arasındaki stilistik benzerlik, Side heykelciği başının da Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmesini sağlamıştır.

çıkaktadır (Ö. Turak (2013). Perge'nin Kuzey-güney Doğrultulu Sütunlu Caddesi'nden İdeal Bir Kadın Başı. *Adalya*, (XVI), s. 86.).

²⁵⁰ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 32., No. 409.

²⁵¹ Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 79., No. 698.

²⁵² Delivorrias vd., 1984, **a.g.k.**, 85., No. 765.

²⁵³ F. Croissant (1990). Hygieia. *LIMC V, 1-2*. (Ed: J. Pouilloux), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 563., No. 127.

²⁵⁴ Filges, 1997, **a.g.k.**, 281., Kat. No. 184. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 429., Lev. 38, 1.

²⁵⁵ Filges, 1997, **a.g.k.**, 117,232,281., Kat. No. 184. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 389-390., Lev. 28, 1.

2.1.34. Baş2

γ²⁵⁶

(Env. No. 214), Görsel 2.30. a-d.

Y 6.0 cm; G 4.0 cm; D 4.2 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın ortaları.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 164., Kat. No. 119., Lev. LXXXV, 3.

Boyun hizasından aşağısı kırık ve eksiktir. Burnun ucunda ve yüzeyde aşınmalar mevcuttur.

Kadın heykelciğine ait baş parçasıdır. Yüz oval bir yapıdadır. Çene uzun ve dolgundur. Kaş hattı çizgisi, burun ile birleşmektedir. Gözler oldukça büyük ve neredeyse yuvarlak formda, göz kapakları kalın ve dolgundur. Burun yüz orantısına göre büyüktür. Ağız küçük, dudaklar kalın, yanaklar ise geniş ve zayıftır. Dar bir alın üzerindeki saçlar, ortadan ikiye ayrılmış olup, önden ve yanlardan kabarık ve hacimli bir bombe oluşturularak arkaya doğru taranmıştır. Arkaya doğru toplanan saçlar ensede küçük bir topuz oluşturmuştur. Öndeki kabarık saç sırasının hemen arkasında ve başın tepesinde, ön kısmı hafif bombeli hilal biçiminde bir taç bulunmaktadır.

J. İnan, herhangi bir açıklama yapmaksızın söz konusu başın tanrıça Tykhe'ye ait olduğunu ifade eder²⁵⁷. Eserin başında bulunan taç ise Brüksel Sanat, Tarih ve Kraliyet Müzesi'ndeki (Env. No. A331)²⁵⁸ Venus Pudica tipindeki heykelcik başı ile **Aph7** başlıklı Aphrodite heykelciğinin başına benzerlik gösterir. Ancak esere ait saç düzenlemesi söz konusu örneklerden farklı bir görünümde. Eser bu özelliği ile Antalya Müzesi'nde korunan ve Rom/Boston tipindeki Tykhe heykelciğine (Env. No. 649)²⁵⁹ oldukça benzerdir. Her iki eserin arasındaki benzerlik bununla da sınırlı değildir. Kalın göz kapakları, büyük gözler, büyük burun ve küçük ağız yine her iki eseri birbirine yakınlaştıran diğer özelliklerdir. Ancak Antalya eserinde tanrıçanın başında kuleli bir taç bulunmaktadır. Side eserinde ise bu şekilde bir detay görülmemektedir. Öte yandan, benzer taç ve saç tipi Ostia Müzesi'nde bulunan²⁶⁰ (Env. No. 115) Hygieia heykelinde de

²⁵⁶ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁵⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 164.

²⁵⁸ Reinach, 1924, **a.g.k.**, 161. No. 8. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 381. Lev. 34, 1.

²⁵⁹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 415, 430., Lev. 39, 1-2.

²⁶⁰ Croissant, 1990, **a.g.k.**, 560., No. 69.

karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, Side heykelciğine ait saç düzenlemesi ve taç tipinin oldukça yaygın bir biçimde farklı tanrıçalara uyarlandığı söylenilebilir. Dolayısıyla eserin bu tanrıçalardan hangisine ait olduğu konusu ile ilgili kesin bir görüş sunulamamaktadır.

Side heykelciğinin büyük gözleri, kalın göz kapakları, büyük burnu ve kabarık biçimde önden geriye doğru taranan saçları Antalya Müzesi'nde bulunan (Env. No. 649), A. Filges²⁶¹ ve A. Alexandridis²⁶² tarafından MS 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Tykhe heykelciğine neredeyse birebir benzerlik sunar. Bu bakımdan eser için de benzer bir tarihlendirme önerisi sunulabilir.

²⁶¹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 415.

²⁶² Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 268., No. 3.

2.2. Tanrılar

2.2.1. Ars1

1959 – Side / Çavuşköy²⁶³ (Satın alma)
(Env. No. 196), Görsel 2.31. a-d.
Y 30.5 cm; G 10.8 cm; D 5.5 cm;
KY 2,7 cm; KG 12.6 cm; KD 7.1 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın başı – ortası.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 67-68., Kat. No. 21., Lev. XXXIV, 1.

Kaide üzerinde ayakta duran erkek heykelciğin sağ kolunun pazı hizasından aşağısı ve sağ elinde tuttuğu mızrağın üst parçası kırık ve eksiktir.

Önü ve arkası düz, yanları yuvarlatılmış bir kaide üzerinde ayakta duran, zırlı ve miğferli erkek heykelciğidir. Sağ kalçanın dışı doğru hafifçe kavisli olması durumu, vücut ağırlığının sağ bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Sol bacak ise serbest biçimde dizden bükülerek arkaya doğru atılmış olup ayakucu ile yere basmaktadır. Ayağın topuk kısmı bir destek ile yükseltilmiştir. Sağ kol korunan kısmından anlaşılabilirdiği kadarıyla yana doğru açılmaktadır. Hafifçe yana açılan sol kol ise dirsekten bükülerek dikey biçimde öne doğru uzatılmıştır. Sol el ile kola bitişik bir kalkan tutulmaktadır. Kol, kalkanın iç kısmında bulunan bantlardan geçirilmiştir. El ise batlardan ikincisini kavramaktadır. Kalkanın iç kısmında yumruk biçimini almış sol el, oldukça büyük ve kabaca işlenmiştir. Kalkan alt tarafından bir destek ile sol uyluğa bağlanmıştır. Yuvarlak formlu kalkanın dış yüzeyi bombeli biçimde dışarı doğru çıkmaktadır.

Erkek heykelciği, kısa kollu ve diz kapakları üzerine kadar uzanan bir zırh giymiştir. Yaka kısmı kare formunda olan zırh kalın askılıdır. Kasık hizasına kadar düz olan üst zırh, kol ve kasık altında parçalı bir şekilde işlenmiştir. Düz bir biçimde kasık hizasına kadar inen zırhın hemen bitiminde, uçları yuvarlak formda işlenmiş *pterygesler*²⁶⁴ mevcuttur. Zırh üzerinde göğüs ve karın kası kabarıklığı, ayrıca göbek

²⁶³ Side'nin kuzeydoğusundaki Çavuşköy'den satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Heykelcik J. İnan'ın ifadesine göre, **Aph2** ve **Ze1** ile birlikte bir mezarda (?) bulunmuştur. (İnan, 1975, **a.g.k.**, 67.). ; Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 94-95.)

²⁶⁴Antik dünyada Pteryges (Yunanca) veya Pteruges (Latince) tüy veya kanatlar anlamına gelmekle birlikte, Yunan ordularında giyilen deri zırhın aşağıya doğru deri şeritler halinde uzanan kısmına verilen addır (M. Karadağ (2011). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü: Yunan - Roma*. Ankara: Genesis Yayınevi, s. 343.).

deliği belirgindir. Pterygeslerin altından bir sıra kalın bant şeklinde deri bantlar diz kapağına kadar uzanmaktadır. Ayaklarda bileğin üzerine kadar uzanan, parmak arası bir sandalet bulunmaktadır.

Baş, hafifçe kendi soluna doğru çevrilmiştir. Başın üzerinde, üçgen alınlıklı ve oldukça büyük sorguçlu bir miğfer bulunur. Miğfere ait sorguçlar, sırta kadar uzanmaktadır. Dolgun ve geniş yanaklı oval yüz, yuvarlak formu çene ile sonlanmaktadır. Kaşlar ince, gözler badem şeklindedir. Göz kapakları ince betimlenmiş olup, göz pınarlarında ise küçük burğu delikleri mevcuttur. Gözaltı torbaları belirginleştirilmiştir. Burun yüzün diğer uzuvlarına göre oldukça büyüktür. Ağız küçük, dudaklar dolgunur. Dudak kenarlarında küçük burğu delikleri mevcuttur. Kalın boyun, erkek anatomisine uygun formdadır. Miğferin altından çıkan ortadan ikiye ayrılmış saçlar, alını üçgen bir biçimde çevrelemektedir. Yanlarda ve arkada bulunan saçlar, kulakları kapatarak miğfer dışına çıkmaktadır.

Heykelciğin sağ bacağına bitişik silindirik bir destek bulunmaktadır. Desteğin sol kenarında yukarıya doğru incelen, kabartma biçiminde işlenmiş uzun bir parça dikkat çekicidir. Heykelciğin arkası, önüne göre daha az ayrıntılı işlenmiştir.

J. İnan tarafından Ares olarak isimlendirilen heykelcik; duruş motifi bakımından Polykleitos'un önemli bir eseri olan, Doryphoros ile karşılaştırılmıştır²⁶⁵. Side heykelciği, bacakların duruş pozisyonu, sağ bacak arkasında bulunan destek ve sol kol duruşu bakımından Napoli Arkeoloji Müzesi'ndeki (Env. No. 6011)²⁶⁶ çıplak Doryphoros kopyası ile ortak özellik gösterir. Ancak Doryphoros heykelinde baş, Side eserinin aksine sabit bacak tarafına yani sağa dönüktür. İki eser arasında açıkça gözlemlenen benzerlikler, araştırmacı ile aynı fikirde olmamızı sağlar.

A. Filges ise heykelciği bilinmeyen bir tipteki Ares olarak tanımlamakta, ancak ayrıntılı bir bilgi vermemektedir²⁶⁷. Tarafımızca yapılan araştırmalar ise heykelciğin Paris-Louvre Müzesi'nde korunan "Borghese" tipindeki çıplak Ares heykeline (Env. No. 866)²⁶⁸, taşıyıcı ve sabit bacakların yönü değişmiş olsa da vücut ve sol kol duruş

²⁶⁵ İnan, 1975, **a.g.k.**, s. 67-68.,

²⁶⁶ D. Kreikenbom (1990). *Bildwerke nach Polyklet*. Berlin: Gebr Mann Yayınevi, s. 163, III 2., Lev. 108-110.

²⁶⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 428. No.18.

²⁶⁸ P. Bruneau (1984). Ares. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 480-481, No. 23. ; E. Simon, G. Bauchhenss, (1984). Ares/Mars. *LIMC II*, 1-2. (Ed: N. Yalouris), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 512, No. 21. ; Araştırmacı A. Conze Louvre eserine ait orijinal heykelin, Pausanias'ın da kaydettiği gibi (**Paus.** 1. 8. 4-5); Alkamenes'in MÖ 4. yüzyılda Atina Agorası'ndaki Ares Tapınağı için yaptığı Ares kült heykeli olabileceğini ileri sürmüştür. A. Furtwängler ise, "*Meisterwerke der Griechischen Plastik* (1893)" adlı yayınında farklı görüşleri takip etmiş olsa da, A. Conze'nin görüşünü ve tanımlamasını kabul etmiştir. Alkemenes'e atfedilen ve orijinali kayıp Louvre eserine benzer kopyaların sayısının gün geçtikçe artması ve bununla birlikte kopyaların içinde Louvre-Borghese

pozisyonu bakımından oldukça benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Ancak Louvre heykelinde baş, kendi sağına ve aşağıya doğru çevrilmiştir ve başında sorguçsuz bir miğfer mevcuttur. Sol elde ise kalkan bulunmamaktadır. Side eserinin sağ kolunun yana doğru açılıyor olması da söz konusu heykelden ayrılan bir diğer husustur.

Side heykelciği yukarıda da bahsi geçtiği üzere birçok özelliği ile Ares Borghese tipindeki eseri takip etse de bu tipten farklı olarak zırhlı, miğferli ve kalkanlı olması durumu, varyant olabileceğini düşündürür. Bu noktada Side heykelciğinin, Roma Kapitol Müzesi'nde korunagelen ve Nerva Forumu'ndan ele geçmiş kolosal büyüklükteki Mars Ultor kült heykeline (Env. No. 58)²⁶⁹ zırh ve miğfer tipi bakımından benzerliği dikkat çeker. Ayrıca heykelciğin sağ kolu tam da Kapitol örneğindeki gibi yana doğru açılmaktadır. Hatta her iki eserin kol duruşunun benzerliği Side eserinin kırık olan sağ eli ile bir kısmı korunagelen uzunca mızrağı tutmakta olduğu açıkça anlaşılabilmektedir. Side heykelciğinin üzerindeki zırh ve miğfer, Kapitol eserinden farklı olarak ayrıntı ve betimden oldukça uzak, sade bir tiptir²⁷⁰.

Bu durumda heykelciğin, Ares Borghese tipi ile Mars Ultor Kült heykeli imgesinin Roma Dönemi'nin ilerleyen safhalarındaki yeni bir uyarlaması olduğu düşünülebilir²⁷¹.

J. İnan eseri, aynı mezardan bulunmuş olduğu belirtilen **Aph2** ve **Ze1** heykelcikleri ile birlikte MS 4. yüzyılın başına tarihlendirmektedir²⁷². A. Filges'de, Ares

kopyasının en iyi biçimde korunagelmiş olması, Louvre kopyasının önemini de giderek artırmıştır. Böylece Louvre heykeli ile Pausanias'ın referansı arasındaki bağlantı sağlam bir şekilde kurulmuştur (K. M. Hartswick (1990). The Ares Borghese Reconsidered. *RA*, (2), s. 227-228-230.). ; Ayrıca bkz. A. Stewart (2016). The Borghese Ares Revisited: New Evidence from the Agora and a Reconstruction of the Augustan Cult Group in the Temple of Ares. *Hesperia*, (85, 3), s. 577-625. Bununla birlikte K. M. Hartswick, Augustus'un varisi ve torunu Gaius Caesar'ı "Yeni Ares" olarak tanımlayarak Augustus'un propagandasıyla yaratılan bir Roma orijinali olduğunu ileri sürmüştür (Bkz. Hartswick, 1990, **a.g.k.**, 227-283.).

²⁶⁹ Simon, Bauchhenss, 1984, **a.g.k.**, 515., No. 24a.

²⁷⁰ J. İnan'a göre eserin zırhlı Hellenistik Dönem öncesi Yunan tipindedir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 67.).

²⁷¹ Klasik döneme dair hiçbir prototipi bulunmayan Mars Ultor tipi Augustus Dönemi'nin klasik bir uyarlaması olarak kabul edilmiştir. Bu kaideyi bozan tek örnek ise Acharnai'de bulunan Ares stelidir. Böylece bu örnek Augustus Dönemi'ndeki Mars Ultor'un tipolojik öncülerinden sayılmaktadır. Acharnai stelinde bulunan Ares'in, Ultor'dan farkı ise yüzünün sakalsız gösterilmiş olmasıdır. Bu örnekten hareketle bir dizi örnekler ile Borghese-Mars Ultor ilişkisine açıklamalar getiren K. M. Hartswick, Ultor tipinin tanrının eski sakallı imajını oluşturan Borghese tipinin ise savaş tanrılarının genç görünümünü teşvik eden bir Augustus yaratımı olduğunu ifade etmektedir. Her iki tür de eşit derecede popüler ve birçok kopyada temsil edilmesine rağmen Ultor'un kopyaları, araştırmacılara bu tipin bir Yunan yaratımı olduğunu düşündürmemiştir. Ancak Borghese'in çok sayıda kopyası daima bir Yunan prototipi fikrini ortaya çıkarmıştır. Bunun sebebi ise Borghese Ares'in stil olarak MÖ 5. yüzyıl Yunan eserlerine benzemesi ve heykeltraş Alkamenes'in ismiyle ilişkilendiriliyor olmasıdır. Sonuç olarak bu figürün genç olarak gösterimi Augustus tarafından bilinçli bir tercih olarak yorumlanmakta ve Augustus'un torunu Gaius'un "Yeni Ares" olarak gösterilmek istenmesidir. İdealize edilmiş kült imajının yaşı ve favorileri askeri kimliği vurgulanmak istenilen Gaius'un yeni (ve en son) portre tipinin ortaya çıkışı ile ilgilidir. Gaius ile Ares arasındaki bu ikonografik ilişki sadece küçük kardeşi Lucius'un öldüğü zaman gelişmiş olabilir. Mars'ın yeni görüntüsü geriye kalan torun (Gaius Caesar) ve halefinin tanıtımına yönelik bir propogandaya ihtiyaç duyan Augustus'un Roma'daki yeni forumunda zaten kurulmuş olan ve torunu ile halihazırda bağlantı kuran tanrının uygun ve uyumlu bir imgesine dönmüştür (Hartswick, 1990, **a.g.k.**, 264, 270-271.).

²⁷² İnan, 1975, **a.g.k.**, 157.

heykelciğini **Aph2** ve **Ze1** ile stilistik açıdan karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmadaki en önemli husus ise üç eserin de aynı mezardan bulunduğu bilgisidir²⁷³. Araştırmacıya göre aynı yerde bulunmuş olmaları, aynı yerde sergilendiklerine ya da aynı döneme tarihlendirilmeleri gerektiğine kanıt oluşturmaz ancak eserler arasındaki stilistik benzerlikler onları birbirlerine yaklaştırmaktadır. Araştırmacı bu üç eserin de MS 3. yüzyılda aynı atölyede yapılmış olabileceğine dikkat çekmektedir²⁷⁴.

Tarafımızca yapılan incelemelerde de her üç eserin birbirileri ile stil anlamında benzerlik içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada A. Filges ile aynı görüş içerisinde olduğumuz bildirilmelidir. Ancak araştırmacının eserler için önerdiği MS 3. yüzyıl tarihlendirmesi tarafımızca MS 3. yüzyılın başı – ortası olarak belirlenmiştir²⁷⁵.

2.2.2. Ask1

Ş276

(Et. No. 810), Görsel 2.32. a-e.
Y 7.0 cm; G 13.5 cm; D 8.6 cm;
KY 4.3 cm; KG 13.5 cm; KD 8.6 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**,
183., Kat. No. 216., Lev. CI, 2.

Kaidenin üzerinde yan yana ve olasılıkla ayakta duran iki figürün sadece ayak bileklerinden aşağısı korunmuştur. Kaidenin kenarlarında ve üzerinde yer yer kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Köşeleri yuvarlatılmış, dikdörtgen formlu ve dört yüzü profilli, oldukça özenli bir işçiliğe sahip kaidenin üzerinde yan yana duran iki figüre ait heykelcik parçasıdır. Sağdaki ayaklar soldakine göre daha büyük bir figüre ait olmalıdır. Kaidenin sağındaki figürün oldukça özenli işlenmiş ayaklarında parmaklar belirgindir. Ayakların duruş pozisyonundan anlaşıldığı üzere sol bacak taşıyıcı, sağ bacak ise serbesttir. Bu figürün sol ayağının yanında olasılıkla destek görevi gören bir parça bulunmaktadır. Bu destek parçasının ön tarafında ise oldukça küçük ayaklı ikinci bir figür yer alır. Ayakları yan yana ve düz biçimde duran küçük figürün ayak parmakları detaylı işçiliğe sahiptir. Figür,

²⁷³ Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., S. 94-95.)

²⁷⁴ Filges, 1999, **a.g.k.**, 412.

²⁷⁵ Tarih önerisi için bkz. **Aph2**

²⁷⁶ Side Müzesi deposunda korunan eserin etütlük bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

olasılıkla yere kadar uzanan ve yanlardan da aşağıya sarkan bir pelerin giymiştir. Kaidenin sağ arka ucunda tanımlanamayan bir obje yer almaktadır.

J. İnan, kaide üzerinde bulunan büyük ayakların zarif ve ince şeklinden dolayı bir kadına ait olabileceğini, hemen yanındaki küçük ayakların ise bir çocuğa işaret ettiğini ileri sürmüştür. Bundan kaynaklı figürlerin Aphrodite-Eros grubu olarak düşünülebileceğini hatta kadın figürünün ayaklarının çıplak oluşu ve pozisyonundan dolayı da tanrıçanın Kapitol tipi ile ilişkilendirilebileceğini aktarmıştır²⁷⁷. Ancak parça üzerinde tarafımızca yapılan tipolojik irdelemeler önemli bir tespiti de beraberinde getirmiştir. Kaide üzerindeki iki adet figür, bunların yan yana konumlandırılması ve ayakların duruş pozisyonları Paris-Louvre Müzesi'ndeki (Env. No. 345)²⁷⁸ Asklepios-Telesphoros²⁷⁹ grubunda yakalanmıştır. İki eser arasındaki tek fark ise, küçük figürünün giymiş olduğu pelerinin boyunun farklılık göstermesidir. Side örneğindeki küçük figür sadece ayaklarını açıkta bırakan ancak yere kadar değen bir pelerin giyerken, Paris eserinde Telesphoros'un pelerini daha yukarıda görülmektedir. Bu küçük detay dışında, eserin Louvre örneğine olan benzerliği, heykelciğinin eksik veya tanımlanamayan kısımlarının yorumlanmasına da önemli bir katkı sağlamıştır. Bu noktada, büyük figürün sağ ayağının yanında tanımlanamayan objenin tanrının önemli atribülerinden biri olan, üzerine yılan dolanmış asaya ait olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Side heykelciğine ait büyük ayakların tanrı Asklepios'a, küçük ayakların ise Telesphoros'a ait olduğu doğrudan tespit edilebilmiştir²⁸⁰.

Side heykelciği Paris-Louvre eseri dışında Sofya Arkeoloji Müzesi (Env. No. 3436)²⁸¹ ve Mersin Müzesi'nde (Env. No. 03.21.2)²⁸² korunan heykel grubu; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki (Env. No. 12854)²⁸³ heykelcik grubu ya da Bükreş

²⁷⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 183.

²⁷⁸ H. Rühfel (1994). Telesphoros. *LIMC VII, 1-2*. (Ed: V. Lambrinoudakis), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 873., No. 38.

²⁷⁹ Hellenistik dönemin sonlarında, Bergama'da öne çıkan bir şifa tanrısı olan Telesphoros, Asklepios ve Hygieia ile bağlantılı betimlenir. Hekimlik gizinin ustası, rüyaları yorumlayan ve iyileşme dönemini kollayan bir figür olan Telesphoros'un kökeni tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda sağlık tanrısı Asklepios'un oğlu, bazı kaynaklarda ise yardımcısı olarak geçmektedir. Betimlemelerinde bir çocuk olarak tasvir edilen figür, uzun mantolu ve ayakları çıplak biçimde gösterilmiştir. Bu giysisi ile de iyileşme dönemi içinde bulunan insanlara benzetilmiştir. Roma Dönemi'nde de tanrı Asklepios ile ilişkilendirilmeye devam edilmiştir (O. Bayatlı (1991). *Bergama Tarihinde Asklepiion*. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, No. 5, s. 62.).

²⁸⁰ Asklepios'un Marcus Aurelius Dönemi'ne tarihlenen kent sikkesi üzerinde de yine Telesphoros ile birlikte gösterilmiş olduğu yakalanmıştır. Hatta tanrının yanında Telesphoros'un yanısıra tanrıça Hygieia'da yer almaktadır. Tanrı kent sikkeleri üzerinde nadir de olsa Hygieia ile birlikte betimlenmiştir (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115.). Sikke için bkz.: <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/11031/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

²⁸¹ Z. Gočeva (1984). Asklepios (in Thracia). *LIMC II, 1-2*. (Ed: N. Yalouris). Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 898., No. 14.

²⁸² Eserin envanter bilgilerine, Mersin Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir.

²⁸³ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 6-7., Res. 5, Lev. 3.

Ulusal Sanat Müzesi'ndeki iki adet kabartma ile de (Env. No. 726²⁸⁴ - 66447²⁸⁵) yine tipolojik benzerlik içerisinde.

Eserin oldukça az kısmının korunagelmış olması tarihlendirmeyi zorlaştırır da, kare formu ve perdahlı yüzeye sahip kaidenin Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki (Env. No. 12854)²⁸⁶ Asklepios-Telesphoros grubu heykelciğine ve Afyon Müzesi'ndeki Tykhe heykelciğine (Env. No. 3865)²⁸⁷ benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ankara ve Afyon eserleri sahip olduğu kaide formu ve özellikleri bakımından, A. Filges tarafından Orta Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiştir²⁸⁸. Bunun yanısıra figürlere ait ayak parmaklarının tüm detaylarının verilmiş olması ve yine profilli kaide Selçuk Efes Müzesi'nde Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen Zeus'a ait heykelcik parçasına (Env. No. 6/32/85)²⁸⁹ benzerlik sunar. Bu benzerlik Side eserinin de Orta Antoninler dönemine yerleştirilmesine imkân tanır.

2.2.3. Ask2

1978 – Satın alma
(Et. No. 1645), Görsel 2.33. a-d.
Y 10. 8 cm; G 8.2 cm; D 4.2 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Orta - Geç Antoninler Dönemi.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 55., Kat. No. 16., Lev. XXVI, 2-3.

Boyun ile birlikte baş, sağ kol ve heykelciğin diz kapaklarından aşağısı kırık ve eksiktir. Göğüs üzerinde aşınmalar mevcuttur.

Ayakta duran, himation giyimli erkek heykelciğine ait parçadır. Giysi altında kalan sol kol yana doğru açılarak, dirsekten bükülmüş ve eli bel hizasında kalça üzerine dayanmıştır. Vücut “S” formunda biçimlenmiş, sol kalça sabit bacak tarafından belirginleştirilmiştir. Bu durum, vücut

²⁸⁴ Holtzmann, 1984, **a.g.k.**, 877., No. 121.

²⁸⁵ Holtzmann, 1984, **a.g.k.**, 879., No. 152.

²⁸⁶ Özoral, 1982, **a.g.k.**, 6-7., Res. 5., Lev. 3.; Filges, 1999, **a.g.k.**, 413, 428., Lev. 37, 4.

²⁸⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 413, 429., Lev. 38, 3.

²⁸⁸ Araştırmacı tarafından I. tip kaide sınıflandırılmasına dâhil edilen eserler, dikdörtgen forma sahip olmaları ve kaliteli işçilik özelliği göstermeleri bakımından ön plana çıkmaktadırlar. Eserlerin kaidelerinin tüm cepheleri işlenmiştir. Bu özelliklerden hareketle eserler için Orta Antoninler Dönemi önerilmiştir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 413.).

²⁸⁹ Eser, profilli kaidesi ve yüzey işçiliği bakımından Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 26., Kat. No. 4.).

ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Sağ bacak, korunan baldır kısmından anlaşılabilirdiği kadarıyla serbest biçimde öne doğru uzanmaktadır.

Himationunun ucu sol omzu ve kolu tamamen örterek aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Vücudun arkasını kapatan ve buradan sağ koltuk altına sıkıştırılan himationun kenar kısmı ise göğsün altından kalın bir tomar şeklinde geçirilerek sol taraftan aşağıya sarkıtılmıştır. Öne doğru atılan hareketli sağ bacağın meydana getirdiği gerilmeden kaynaklı, kasıktan itibaren karın hizasında ve altında diagonal ve “V” biçimli birbirine sık kıvrımlar meydana gelmiştir. Geride kalan sol bacak üzerinde ise birbirine paralel diz kapağına doğru uzanan kıvrımlar bulunmaktadır. Eserin arkası özenli işlenmiştir.

Heykelcik, ilk olarak J. İnan tarafından bilim dünyasına duyurulmuştur. Araştırmacı eseri tipolojik olarak aynı müzede korunan ve Asklepios’un “Neugebauer”²⁹⁰ tipine dâhil edilen torso ile (Env. No. 102)²⁹¹ karşılaştırmıştır. Tanrının bu tipinin ayırt edici en önemli özelliği sağ koltuk altında bir bastona dayanması, himationunun koltuk altına itilerek sıkıştırılması ve bu uygulamanın hem kol hem de omuz hareketine yansımastır. Heykelciğin sağ baldırının dış tarafında kalan izler olası bir bastona işaret etmektedir. Bunun yanı sıra tarafımızca yapılan literatür çalışmalarında da heykelciğin aynı tip içerisindeki Roma Nuovo Müzesi’nde (Env. No. 1448)²⁹² ve İsviçre Basel Antika Müzesi’ndeki (Env. No. 211)²⁹³ Asklepios heykelleri ile Selçuk Efes Müzesi’nde korunan üç adet heykelciğe²⁹⁴ (Env. No. 32/44/75²⁹⁵, Env. No. 1001²⁹⁶ ve Env. No. 1085²⁹⁷) benzerlikler sunduğu tespit edilmiştir. Bu tespit tarafımızca da heykelciğin Asklepios’un Neugebauer/Giustini (Giustiniani)²⁹⁸ tipi olarak kabul edilmesine imkân tanımıştır.

²⁹⁰ Antik çağ heykeltıraşlık sanatı içinde genişçe yer bulan Asklepios heykelleri, yapılan çeşitli araştırmalarda duruş pozisyonları ve himation formlarına göre farklı tiplere ayrılmaktadırlar (Aybek, 2009, **a.g.k.**, 78). Bunlardan birisi olan Giustiniani/Giustini ya da Ompholos isimleri ile de bilinen tipi M. Bieber, aynı zamanda “Neugebauer” olarak isimlendirmektedir. Bunun nedeni araştırmacının, K. A. Neugebauer’e ait olan, “Asklepios. Ein Beitrag zur Kritik romischer Statuenkopien”, adlı çalışmanın birçok kopya üzerine değerlendirilen en iyi çalışma olduğunu düşünmesidir (M. Bieber (1957). A Bronze Statuette in Cincinnati and its Place in the History of the Asklepios Types. Philadelphia : *American Philosophical Society*, 101 (1), s. 73.).

²⁹¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 53., Kat. No. 15., Lev.XXV, 1-3; XXVI, 1.

²⁹² Holtzmann, 1984, **a.g.k.**, 880., No. 172.

²⁹³ Holtzmann, 1984, **a.g.k.**, 880., No. 175a.

²⁹⁴ M. Aurenhammer tarafından ayrıntılı olarak incelenen Efes örnekleri, “Giustini Berger IIIA = Amelung” tipi başlığı altında değerlendirilmiştir (Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 49-51.).

²⁹⁵ Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 49., Kat. No. 25., Lev. 19a.

²⁹⁶ Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 50., Kat. No. 26., Lev. 19c.

²⁹⁷ Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 51., Kat. No. 28., Lev. 19d.

²⁹⁸ Giustiniani/Giustini ya da Ompholos isimleri ile de bilinen bu tipi M. Bieber, “Neugebauer” olarak isimlendirmektedir. Bunun nedeni ise bu tipin, K. A. Neugebauer’in, “Asklepios: Ein Beitrag zur Kritik romischer Statuenkopien”, adlı çalışmasında birçok kopyasının bir araya getirilerek detaylı bir çalışmaya tabii tutulmuş olmasıdır (Bieber, 1957, **a.g.k.**, 73.). Araştırmacılar bu tipi, Asklepios kültünün MÖ 420 yıllarında Atina’ya girmesinden sonra yapılan ilk kült heykelinin tipi olarak kabul ederler. J. İnan, Giustini tipinin orijinali ile ilgili iki farklı görüşten bahsetmektedir. Bunlardan ilki, MÖ 5. yüzyılın sonlarına, genellikle MÖ 420 yıllarına tarihlendirilen kült heykelinin Alkemenes’e atfedilerek Attika heykeltıraşlığına mal edilmesidir. Diğeri ise, MÖ 4. yüzyılın başlarına ve ilk çeyreğine

Side heykelciğinin özellikle “V” şeklindeki elbise kıvrımlarının şematikleştirilmiş sert yapısı dikkat çekicidir. Eser bu nokta da Stratonikeia’da ele geçen (Env. No. 253)²⁹⁹ Asklepios heykelciği ile Selçuk Efes Müzesi’ndeki (Env. No. 32/44/75)³⁰⁰ Asklepios heykelciğine benzerlik sunar. Bahsi geçen eserlerin MS 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmiş olması Side heykelciğinin de Orta - Geç Antoninler Dönemine tarihlendirilmesine imkân tanır.

2.2.4. Ask3

301

(Et. No. 1220), Görsel 2.34. a-d.
Y 12.7 cm; G 9.8 cm; D 5.7 cm
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ kolun pazı hizasından aşağısı, diz kapakları da dâhil vücudun aşağısı kırık ve eksiktir. Sol dirsekte kırık ve kopmalar mevcuttur.

Ayakta duran, himation giyimli erkek heykelciğine ait parçadır. Sol kol yana doğru açılarak dirsekten bükülmüştür. Sol el ise bel hizasında kalça üzerine dayanmıştır. Sol kalçanın dışa doğru yapmış olduğu hafif kavis, vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Hafifçe öne doğru atılan sağ bacak serbesttir.

Erkek heykelciğin giymiş olduğu himationun bir ucu sol omzu ve kolu tamamen örtmekte ve buradan aşağıya sarkıtılmaktadır. Arka taraftan dolanan himationun diğer ucu ise sağ koltuk altından sıkıştırılarak göğsü açık bırakacak biçimde öne doğru

tarihlendirilerek, Kuzey Peloponnesos ve genellikle Sikyon okulu üretimine dâhil edilmesidir (K. A. Neugebauer (1921). Asklepios: Ein Beitrag zur Kritik romischer Statuenkopien. *BWPr*, (78), s. 49-53. ; İnan, 1975, **a.g.k.**, 54. ; S. Durugönül, U. Tepebaş (2016). Arkaik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlık Eserlerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi. *Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler*. (Ed: S. Durugönül), Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s. 61., Kat. No. 22.). Asklepios’un bu tipi Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca hatta Geç Antik çağa kadar en çok tekrarlanan tipi olmuştur (İnan, 1975, **a.g.k.**, 54. ; M. Dinç (2013). *Tralleis Heykeltıraşlık Eserleri 1996–2002 Kazılarında Ele Geçen Hellenistik ve Roma Dönemi Mermer Heykeltıraşlık Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., s. 69.).

²⁹⁹ R. Özgan (1999). *Die Skulpturen von Stratonikeia*. AMS, (32). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH Yayınevi., s. 123-124., Kat. No. K 28., Lev. 39 c.

³⁰⁰ Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 49., Kat. No. 25., Lev. 19a.

³⁰¹ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

uzanmaktadır. Göğüs altında kalan himationun ön kenar kıvrımı kalın bir rulo oluşturmaktadır. Himationun iki ucu da figürün solunda birleşmektedir. Öne doğru atılan hareketli sağ bacağın meydana getirdiği gerilmeden kaynaklı, kasıktan itibaren karın hizasında ve altında diyagonal ve “V” biçimli birbirine sık kıvrımlar meydana gelmiştir. Geride kalan sağ bacak üzerinde ise birbirine paralel, diz kapağına doğru uzanan kıvrımlar bulunur. Eserin arka kısmı özenli işlenmiştir.

Eserde himationunun sağ koltuk altında sıkıştırılmış olması, sağ omuz da bir desteğe dayanma hareketinden kaynaklı kavisin görülmesi, tıpkı **Ask2** heykelciğindeki gibi figürün koltuk altında bir asa ya da bastona dayandığına işaret etmektedir. İki eser arasındaki bu benzerlik heykelciğin tıpkı **Ask2** gibi tanrı Asklepios’un Neugebauer/Giustini (Giustiniani) tipi altında değerlendirilmesine imkân tanır.

Heykelciğin sol kolu ile vücudu arasındaki birleşim yerindeki burgu deliği diğer taraftan elbise kıvrımları arasındaki sert geçişler ve derin olmayan kıvrımlar stilistik açıdan Selçuk Efes Müzesi’nde korunagelen ve MS geç 2. yüzyıla tarih önerisi sunulan Asklepios heykelciği (Env. No. 1085)³⁰² ile benzerlik sunar. Bu eserden hareketle Side eseri için Geç Antoninler- Erken Severuslar Dönemi önerilebilir.

2.2.5. Ask4

Side – Ev kazıları³⁰³
(Et. No. 946), Görsel 2.35. a-d.
Y 7.3 cm; G 12.0 cm; D 7.5 cm;
KY 4.9 cm; KG 12.0 cm; KD 7.5 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 184.,
Kat. No. 218/ Lev. CI, 3.

Kaidenin sol yarısında bir çift ayak korunmuştur. Sağ ayağın yanında kabarık ve yuvarlak bir obje ve bunun sol önünde küçük bir çocuğa ait sol ayak parçası korunagelmıştır. Kaidenin üzeri ile kenarlarında kırık ve kopmalar mevcuttur. Eser genel hatlarıyla hasar görmüştür.

Kenarları yuvarlatılmış, dikdörtgen formu ve profilli bir kaide üzerinde olasılıkla ayakta duran bir figüre ait heykelcik parçasıdır. Figürün sağ ayağının sol ayağına göre

³⁰² Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 50., Kat. No. 26., Lev. 19c.

³⁰³ J. İnan eserin, yıl belirtmeksizin ev kazılarında bulunmuş olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 184.). Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93-94.)

hafifçe önde durması, vücut ağırlığının sağ bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Kabaca işlenen ayaklarda parmaklar belirgindir. Ayağın sağ yan arkasında neredeyse yuvarlak ve üzerinde yuvarlak bir oyuğu bulunan ancak tanımlanamayan bir obje vardır. Bu yuvarlak objenin hemen sol önünde olasılıkla küçük bir çocuğa ait sol ayak parçası yer almaktadır.

J. İnan esere herhangi bir isimlendirme yapmadan sadece kısa bir tanımlama yapmıştır. Eser tarafımızca irdelendiğinde ise sağ ayak arkasındaki büyük ve neredeyse yuvarlak objenin bir benzerine Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde korunan (Env. No. 265)³⁰⁴ Este tipindeki Asklepios heykelinde rastlanılmıştır. Bu eserde tanrının solunda bulunan yılanlı asa, yuvarlak bir kaide üzerinde durmaktadır. Bu örnek yardımı ile Side heykelciğinin sağında bulunan yuvarlak obje ve üzerindeki yuvarlak oyuğun da mantıklı bir açıklaması oluşmuştur. Heykelcikte ayaklar ve yuvarlak kaideden sonra dikkat çekici bir diğer detay, kaidenin sağ ön ucundaki tanımlanamayan parçadır. Dikkatli incelendiğinde bu parçanın küçük bir çocuğa ait sol ayak olduğu anlaşılır. Böylesine bir durum ise akla Asklepios ile ilişkilendirilen Telesphoros figürünü getirir. Bu noktada, Side eserinin Sofya Arkeoloji Müzesi'nde korunan (Env. No. 3431)³⁰⁵ Asklepios – Hygieia ve Telesphoros kabartması ile benzerlik gösterdiği yakalanır. Sofya eserinde; Hygieia ile birlikte betimlenen Asklepios'un sol ayağının yanında küçük yuvarlak bir betim (*scrinium?*), bu betimin önünde uzun pelerin giyimli Telesphoros, tanrının sağ yanında yılanlı asası en sağda ise Hygieia konumlanır. Side eserinin kaidesinin özellikle sağ yarısının kırık ve eksik olması Sofya örneğinde olduğu gibi bir Hygieia'nın varlığından söz etmemize engeldir. Ancak korunan kısımdan yine bir Asklepios ve Telesphoros heykelcik grubundan bahsedilebilir.

Eserinin hem çok az kısmının korunagelmiş olması hem de tarihlendirme konusunda önemli kriterlerden birisi olan kaidesinin detaylarının okunamıyor oluşu herhangi bir tarih önerisinde bulunmamıza imkân tanımamıştır.

³⁰⁴ Holtzman, 1984, **a.g.k.**, 887., No. 328.

³⁰⁵ Gočeva, 1984, **a.g.k.**, 898., No. 17.

2.2.6. Dion1

1973 – Tiyatronun Güney Ucu³⁰⁶
(Et. No. 1595), Görsel 2.36. a-d.
Y 5.5 cm; G 17.9 cm; D 8.6 cm;
KY 3.6 cm; KG 17.9 cm; KD 8.6 cm.
Orta gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler - Erken Severuslar
Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Kaide üzerinde merkezde bir figürün sadece sağ ve sol ayak izleri ve ayak parmakları korunmuştur. Bunun sağında olasılıkla bir hayvana ait solunda ise bir destek ve yine bir hayvanın toynağına işaret eden izlerin bir kısmı korunmuş durumdadır. Kaideye yer yer kırıklar ve kopmalar mevcuttur.

Kenarları yuvarlatılmış, yamuk dikdörtgen formlu ve profilli bir kaide üzerinde olasılıkla bir heykel grubuna işaret eden izler vardır. Kaidenin merkezinde olasılıkla ayakta duran, ayak izlerinden anlaşılabildiği kadarıyla vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınan bir figür konumlanır. Sol ayağın yanında, destek parçası olma olasılığı yüksek bir parça ve bu desteğin sol köşesine bitişik olasılıkla bir hayvana ait toynak parçası yer alır. Sağ tarafta ise olasılıkla bir hayvana (panter) işaret eden ayak parçaları vardır.

Side heykelciği iyi korunmuş bir eser olmamasına rağmen geriye kalan parçalardan hareketle yorumda bulunulabilir. Şöyle ki; merkezdeki ayakların duruş pozisyonu ve ayakların her iki yanında korunan izler, bizi Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi (Env. No. 1644)³⁰⁷ ile İstanbul Arkeoloji Müzesinde korunan³⁰⁸ Dionysos'un Satyr ve panter ile birlikte bir arada gösterildiği heykel grubuna götürmüştür. Bu eserlerden hareketle, Side heykelciğinde merkezde korunan ayakların Dionysos'a ait olduğu doğrudan saptanabilmiştir. Tanrının sol ayağı yanında bulunan destek ve desteğin hemen önündeki toynak Satyr'e işaret ederken, sağ tarafında sadece arka ayakları ile ön sol patisi korunan parçanın ise bir pantere ait olduğu anlaşılabilmektedir.

Eser oldukça aşınmış olmasına rağmen ayak parmaklarının özenli işçiliği dikkati çeker. Bu özelliği ile Antoninler Dönemine tarihlendirilen **Ask1** ile benzerlik gösterir. Diğer taraftan sahip olduğu kaide özellikleri ile eskiden New York Sanat Merkezi'nde bulunan Asklepios Amelung / Hygieia Münih 310 tipindeki grup heykelciğinin³⁰⁹

³⁰⁶ Eser 1973 yılında; kent tiyatrosunun güney ucunda, geç dönem surlarının birleştiği kısmın gerisinde taşlar arasında yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 93.)

³⁰⁷ F. Poulsen (1951). *Catalogue of ancient sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek*. Kopenhag: Nielsen & Lydiche Yayınevi, s. 125., Kat. No. 159. ; <http://arachne.uni-koeln.de/item/gruppen/401012>, (Erişim tarihi: 05.11.2017).

³⁰⁸ Mendel, 1914, **a.g.k.**, 602-604., Kat. No. 1392.

³⁰⁹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 389, 413., Lev. 39, 4.

kaidesine benzerlik göstermektedir. A. Filges, kaide tipinden hareketle eseri Geç Antoninler veya Erken Severuslar Dönemi içerisinde değerlendirmektedir³¹⁰. Bu örneklerden hareketle, Side eserinin tarihi için Geç Antoninler veya Erken Severuslar önermesi yapılabilir.

2.2.7. Dion2

7³¹¹

(Env. No. 215), Görsel 2.37. a-b.
Y 6.8 cm; G 7.2 cm; D 4.7 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 163-164., Kat. No. 116., Lev. LXXXIII, 6.

Figürün boyun hizasından aşağısı kırık ve eksiktir.
Çenede ufak kopmalar mevcuttur.

Genç olarak betimlenmiş bir heykelciğe ait baş parçasıdır. Yuvarlak formulu yüz, dolgun ve kısa bir çene ile sonlanmaktadır. İnce ve belirgin kaş hattı çizgisi, yüze oranla normal boyutlarda olan burun ile birleşmektedir. Gözler, badem şeklinde ve küçüktür. Ağız oldukça küçük, dudaklar incedir. Yanaklar dolgun ve geniş; boyun ise kalın ve uzundur. Alın merkezinde ortadan ikiye ayrılan dalgalı saçlar, kulakları da kapatacak biçimde omuzlara doğru uzanmaktadır. Alında saçların hemen altında ince bir bant bulunmaktadır. Başın üzerinde çiçek veya sarmaşık yaprakları betimi bulunan bir çelenk mevcuttur. Çelengin uçları ön tarafta saç ile arasında küçük bir boşluk bırakacak şekilde birleştirilmiştir. Yüzün her iki yanında yuvarlak formulu objeler konumlanmaktadır. Başın sol tarafında başa bitişik bir parça yer almaktadır. Heykelciğin arkası kabaca işlenmiştir.

Eser, J. İnan tarafından kadın başı olarak tanımlanmıştır. Sol yanındaki destek parçasının ise teknik olarak **Ze1** heykelciğine benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir³¹². Ancak tarafımızca yapılan irdellemeler eserin tipolojik olarak Antalya Müzesi deposunda korunan (Env. No. 2009.13)³¹³ ve Dionysos olarak tanımlanan eser ile benzerliği tespit edilmiştir. Her iki eser yan yana getirildiğinde yüz ve saç stillerinin birbirilerini takip

³¹⁰ Eser araştırmacı tarafından II. tip kaide sınıflandırılmasına dâhil edilmiştir (Filges, 1999, **a.g.k.**, 402-403.).

³¹¹ Side Müzesi deposunda korunan eserin envanter bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

³¹² İnan, 1975, **a.g.k.**, 163-164.

³¹³ Eserin envanter bilgilerine, Antalya Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir.

ettikleri gözlemlenir. Hatta sözü edilen Antalya eserinin tüm olarak ele geçmiş olması Side eserinin eksik olan kısımlarının tamamlanmasına da yardımcı olur. Ayakta duran Antalya heykelciği nebris³¹⁴ giyimlidir³¹⁵. Tanrının taşıyıcı sağ bacağı yanında kalın ve silindirik bir destek parçası bulunmaktadır. Sol bacak yanında ve kaide üzerinde ise bacak baldırına bir destek ile birleştirilmiş giyimli, küçük bir figür bulunmaktadır. Tanrı yana doğru açılan ve dirsekten yukarıya doğru bükülen sol eli ile uzun ve ince bir *thyrsos* (asa) tutmaktadır. Thyrsos'un üst kısmı, tanrının başına bir destek ile sabitlenmiştir. Bu noktada Side başının sol yanındaki destekte anlamlı bir hale gelmektedir.

Side başının tipolojik olarak benzerlik sunduğu bir başka örnek ise Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda korunan (Env. No. 291)³¹⁶ Panter ile birlikte betimlenen Dionysos heykelciğidir. Dresden eserinde Dionysos, geniş yanaklı dolgun bir yüze sahiptir. Alnın üzerinde ince bir bant bulunmaktadır. Bandın gerisindeki saçlar ince bukleler halinde omuz üzerine sarkıtılmıştır. Yüzün her iki yanında üzüm tanelerinden oluşan salkımlı çelenk, kulağı örtecek biçimde omuz üzerine doğru uzanmaktadır. Başın üzerinde iki ucu birleştirilen çelenk, yuvarlak bir görüntü oluşturmuştur. Side heykelciği, Dresden eserinin bu özellikleri ile oldukça benzerlik gösterir. Dolayısıyla, eserin başının iki yanında bulunan ve omuzlar üzerine uzanmakta olan küçük yuvarlak betimleri üzüm taneleri olarak tanımlamamız mümkün hale gelir.

Side heykelciğinin başı Mersin Müzesi'nde tespit edilen, sağında panter solunda Pan ile betimlenmiş nebris ve çizme giyimli Dionysos heykelinin başı (Env. No. 03.21.1)³¹⁷ ile de oldukça benzerdir. E. T. Tülünay, Kilikia Bölgesi'ndeki Soloi Pompeiopolis'den ele geçen bu grup heykelinin tam bir repliğinin bulunmadığından ancak Dionysos'un "Kopenhag Grubu" ile "Kyrene-Woburn" tipleri çevresinde değerlendirilebileceğinden söz etmektedir³¹⁸.

³¹⁴ Panter veya ceylan derisinden yapılan, genellikle Dionysos ve Dionysos ile ilişkili mitolojik figürler (Menad, Satyr ya da Pan) tarafından giyilen bir tür giysidir. Yunanca bir fiil olan sözcüğün anlamının geyik derisi giymek ya da Dionysos tutkusu yansılırken geyiği parçalamak ve yemek anlamlarına geldiği ifade edilmektedir (Karadağ, 2011, **a.g.k.**, 280.).

³¹⁵ Çıplak ve nebris giyen genç Dionysos tiplerinin örnekleri Hellenistik Dönem'den önce görülmemektedir. Ayrıca bu tipin örneklerinde sağ elinde tutmuş olduğu kantharos tipi Hellenistik Dönem'e dayanmaktadır. Dionysos'un bu tipi için bazı yazılı kaynaklar Praxiteles'e atıfta bulunmaktadır ancak bu yazılı kaynaklar temel metodolojiden yoksun kaynaklardır. Tip ancak imparatorluk sanatının MÖ 4. yüzyıla öykünen eklektik sanatıyla açıklanabilir (S. Oehmke (2011). Götter. *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I*. (Ed: K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk), Münih: Hirmer Yayınevi, s. 590.).

³¹⁶ Oehmke, 2011, **a.g.k.**, 593-595., Kat. No. 134.

³¹⁷ Eserin envanter bilgilerine, Mersin Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir.

³¹⁸ Tülünay, 2005, **a.g.k.**, 24-25., Res. 6.

Side eserinin sadece baş kısmının korunmuş olması yukarıda karşılaştırma yaptığımız örnekler gibi bir grup eseri olup olmadığını söylememize engeldir. Ancak Dionysos olarak isimlendirmemize imkân tanımıştır.

Başın yüz ve saç detaylarının takip edilememesi herhangi bir tarih önerisi sunmamızı engeller.

2.2.8. Ers1

1971 – Satın alma
(Env. No. 467), Görsel 2.38. a-d.
Y 28.0 cm; G 12.6 cm; D 15.5 cm;
KY 4.5; KG 12.0 ; KD 15.8 cm.
İri gözenekli beyaz-gri mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Yayınlanmamıştır.

Eserin çene hizasından itibaren yüz kısmı ile başın ön kısmı kırık ve eksiktir.

Kare formulu, düz profilli kaidenin üzerinde olasılıkla bir kaya formasyonu üzerinde oturan, çıplak ve kanatlı çocuk heykeliçidir. Sağ bacak dizden bükülerek, göğüs hizasına gelecek biçimde yukarı doğru çekilmiştir. Ayak ile kaya formasyonunun üzerine basılmaktadır. Sol bacak serbest biçimde kaidenin soluna doğru uzatılmıştır. Sol ayak ile kaidenin sol köşesine basmaktadır. Sağ ve sol bacağın birbirine zıt yönlerde yer alması, iki bacak mesafesini açmıştır. Bu durumdan kaynaklı iki bacak arasında genişçe bir alan oluşmuştur. İki ayak arasında uzun bir obje yer alır.

Vücuda bitişik biçimde öne doğru uzatılan sağ ve sol kol; dirsekten bükülerek sağ diz üzerine doğru konumlandırılmış, eller ise diz üzerinde birleştirilmiştir. Bu pozisyondan kaynaklı vücudun üst kısmı hafifçe sağa dönük ve sağ diz üzerine eğilmiş biçimdedir. Baş, sağ diz üzerinde birleştirilmiş iki elin üzerine doğru uzatılmıştır. Kırık ve eksik olan yüz kısmı tanımlamamızı zorlaştırırsa da, sağ yanağın eller üzerine konumlandırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Omuz üzerine düşmekte olan saçlar, kabarık ve kıvrıkcık tiptedir. Boyun kısadır. Arka kısımda, omuz hizasında bulunan sağ ve sol kanat açık biçimdedir. Vücut dolgun hatlara sahiptir.

Heykelciğin üzerinde oturduğu kaya formasyonuna ait detaylar özellikle arka kısımda oldukça belirgindir. Ancak eser genel hatlarıyla kabaca işlenmiş, adeta yarım kalmış izlenimi uyandırmaktadır.

Eser, tipolojik olarak Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu'nda korunan (Env. No. 253)³¹⁹ ve “Uykulu/Uyuyan Eros”³²⁰ olarak adlandırılan Eros heykelciğine küçük bir farklılık dışında neredeyse birebir benzerlik sunar. Side eserinde dizden kırılarak yukarı doğru çekilen bacak sağ bacak iken, Dresden eserinde sol bacaktır. Ayrıca Side eserinin ön kısmında kaya formasyonu üzerinde okdanlık detayı dikkati çekmektedir. Benzer detay Dresden eserinde bulunmamaktadır. Ancak Side eserindeki sadak, Paris Louvre Müzesi (Env. No. 344)³²¹ ile Roma Palazzo dei Conservatori'deki (Env. No. 1157)³²² Uyuyan Eros'a ait eserlerle oldukça benzerdir.

Uyur şekilde gösterilen figürler, kimi zaman ayakta kimi zaman otururken kimi zaman ise uzanır şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bunlarda kendi içerisinde vücut duruşları ve pozisyonları açısından farklılıklar sunmaktadır. Hellenistik kökenli olduğu düşünülen bu motif, Roma Dönemi heykel sanatında farklı figürlerde oldukça da tercih edilen bir motif haline gelmiştir³²³. Bu noktada eserin isimlendirilmesi sahip olduğu atribüt sayesinde olmaktadır. Örneğin; yay, ok, sadak ve meşale gibi atribütler Eros ile ilişkilendirilirken, haşhaş *Hypnos-Somnus* (uykunun kişileştirilmesi) ile ilişkilidir³²⁴. Bu durumda Side eserinde ayakları arasındaki sadak, onun Eros olarak isimlendirilmesine imkân tanır.

Side eserinin yüz kısmının korunagelmemiş olması diğer kısımlarının ise yarım kalmış olması tarih önerisinde bulunamamıza neden olmuştur.

³¹⁹ Sinn, 2011, **a.g.k.**, 854., Kat. No. 204.

³²⁰ İlk örnekleri MÖ 5. yüzyıl terrakotta figürlerinde, 4. yüzyılda ise serbest heykellerde görülen oturan uyuyan Eros motifi, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi boyunca sevilerek kullanılmıştır (Sinn, 2011, **a.g.k.**, 854. ; Çekilmez, 2016, **a.g.k.**, 298.). Araştırmacılar Antik çağ boyunca kullanım bulan bu tipteki figürlerin kullanım alanlarına göre farklı anlamlara sahip olduğunu ifade etmişler ve her bir araştırmacı bu konu ile ilgili farklı yorumlarda bulunmuştur. Örneğin G. D. Pasquale ve F. U. Paolucci lahitler üzerinde betimlenen Eros figürlerinin ölümden sonraki yaşamı simgelediğini ve bu şekliyle çocuk mezarlarında kullanıldığını düşünmektedir. E. Strong, uyuyan Eros figürünü, hayatın sona erişinin bir simgesi olarak yorumlamıştır. G. M. A. Richter, bu tipteki örnekleri ölümün kişileştirilmesi olarak yorumlamakla birlikte araştırmacıya göre lahitlerde yaygın olarak görülen bu tip Eroslar, geçici uykuyu temsil etmektedir. A. M. McCann'a göre Eros, mezar kontekstinde ölüm ve uykuyu simgelemektedir. A. Saraçoğlu'na göre uyuyan Eros figürleri, ölüm uykusundan ziyade tekrar uyanmak üzere yatan, geçici derin uykuyu simgelemektedir. J. Frel ve S. K. Morgan ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir lahitten yola çıkarak, Eros figürlerinin zamansız ya da erken ölümü simgelediğini düşünmektedir (Çekilmez, 2016, **a.g.k.**, 310-311.)

³²¹ M. Söldner (1986). *Untersuchungen zu liegenden Erosen in der hellenistischen und römischen Kunst, Band 2*. Frankfurt - Main. Peter Lang Yayınevi. s. 618., Kat. No. 40., Res. 45-46.

³²² Söldner, 1986, **a.g.k.**, 609-610., Kat. No. 25., Res. 10-11.

³²³ Bol, 1980, **a.g.k.**, 62. ; Sorabella, 2007, **a.g.k.**, 353.

³²⁴ Sinn, 2011, **a.g.k.**, 854. ; Çekilmez, 2016, **a.g.k.**, 298, 309.

2.2.9. Ers2

1978 – Satın alma
(Et. No. 1649), Görsel 2.39. a-d.
Y 9.9 cm; G 5.1 cm; D 6.4 cm.
İri gözenekli beyaz mermer.

Tarihlendirme yapılamamıştır.

Yayınlanmamıştır.

Bir destek önünde ayakta duran figürün boyunla birlikte başı ve ayak bileklerinden aşağısı kırık ve eksiktir. Sağ bacakta kopmalar ve kırıklar mevcuttur.

Bir desteğin önünde ayakta duran, kanatlı ve çıplak çocuk heykelciğine ait parçadır. Figürün kolları arkada bağlıdır. Kanatlar ise omuzun biraz üst kısmından yere kadar uzanır. Bacaklar birbirine bitişiktir. Vücut dolgun hatlara sahiptir. Figürün arkasında bulunan parçanın üzerindeki detaylar bir elbisenin kıvrımlarına işaret etmektedir. Eserdeki bu detay, Berlin Devlet Müzesi Antika Koleksiyonu'ndaki (Env. No. Sk35)³²⁵ çıplak Aphrodite heykelinin solunda ayakta betimlenmiş Eros'ta yakalanmıştır. Kanatlı ve çıplak betimlenen Berlin eserindeki Eros, dik biçimde ayakta durmaktadır. Her iki kolu öne doğru uzatılan figür, göbek hizasında olasılıkla Aphrodite ile ilişkili bir mücevher kutusu taşımaktadır. Figüre bitişik biçimde arkasında bulunan destek üzerinde ise, bir elbiseye ait kıvrım detayları dikkati çekmektedir. Destek üzerindeki bu elbise, olasılıkla çıplak olarak betimlenmiş Aphrodite'nin banyo öncesinde üzerinden çıkarmış olduğu elbiseye ait olmalıdır. Berlin eserinde tespit edilen bu ayrıntı, Side eserinin de bir Aphrodite heykelciği yanında bulunabileceğini düşündürmektedir. Ancak, Side eserindeki figürün vücut ve kollarının duruş tipi, Berlin eserinde görülen Eros tipinden farklıdır. Bu özelliği ile Side heykelciği, Patara'dan ele geçmiş, G. Işın tarafından "Tutsak Eros"³²⁶ olarak isimlendirilen terrakotta heykelcik³²⁷ ile benzerlik gösterir. Araştırmacı Eros'un bu tipinin kimi zaman tek başına bağımsız bir heykel olarak kimi zaman ise Aphrodite ya da Apollon'a eşlik ederken gösterildiğini bildirmektedir³²⁸.

³²⁵ arachne.dainst.org/entity/1121731, (Erişim Tarihi: 27.11.2017).

³²⁶ Araştırmacıya göre elleri bağlı tutsak Eros tipolojisinin en erken örnekleri İtalya'dan MÖ 4. ve 3. yüzyıla tarihlendirilen terrakotta heykelciklerdir. Büyük heykel sanatında ise, bu tipolojideki Eros heykellerine ilk olarak MS 1. yüzyılda karşılaşılmaktadır. Antik çağ boyunca çok sık tekrar etmeyen bu motif de Eros'un gönüllerde yaralar açarak tanrı ve insanlara çektiği eziyetin bedeli olarak Nemesis tarafından cezalandırılması işlenmektedir. G. Işın (2007). *Patara V.1: Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 68.

³²⁷ Işın, 2007, **a.g.k.**, 67-69., Kat. No. 37., Res. / Fig. 42.

³²⁸ Işın, 2007, **a.g.k.**, 68.

Eserin arka tarafındaki destek, Eros'un bağımsız bir heykelcik olmadığını ancak korunmuşluk düzeyinin iyi olmaması onun Aphrodite'ye mi yoksa tanrı Apollon'a mı eşlik ettiğini söyleyebilmek için yeterli değildir.

Eserin korunmuşluk düzeyinin iyi olmayışı herhangi bir tarih önerisinde bulunamamıza neden olmuştur.

2.2.10. Ers? / Smns?

1961 – Satın alma
(Env. No. 337), Görsel 2.40. a-d.
Y 14 cm; G 7 cm; D 12.2 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Orta – Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyun ile birlikte baş, sağ el bilek hizasından; sol kol dirsek hizasından, sol bacak kasık çizgisinden, sağ bacak ise diz kapağının üst hizasından itibaren kırık ve eksiktir. Sırt kısmında bulunan sağ kanat sol kanata göre daha az korunagelmıştır.

Ayakta duran, kanatlı ve çıplak çocuk heykelciği parçasıdır. Vücudun üstü sola dönüktür. Sağ kol, göğüs ortasında dirsekten bükülerek yukarıya doğru kaldırılmıştır. Sol kol ise mevcut durumundan anlaşılabilirdiği kadarıyla düz biçimde vücut yanından aşağıya doğru inmektedir. Sol bacak, kalça duruşu bakımından öne doğru bir adım atar pozisyonundadır. Sağ bacak ise gergin biçimde geriye doğru atılmıştır. Sağ kalçanın hafifçe dışa doğru kavisli olması, vücut ağırlığının sağ bacak tarafından taşındığına işaret etmektedir. Vücut genel hatları ile dolgun bir yapıya sahiptir. Göbek deliği küçük bir burğu deliği ile belirginleştirilmiştir. Boyundan geriye kalan izlerden anlaşılabilirdiği kadarıyla baş sola dönüktür. Dolayısıyla baş, vücudun üst yarısı ile birlikte sol tarafa konumlandırılmıştır.

Vücudun arkasında, sırtta bulunan kanatlar dışarı doğru uzanmaktadır. Sağ kanat başlangıcı üzerinde, kanata ait tüy detayları korunmuş durumdadır. Side heykelciği, sağ kol duruş pozisyonu bakımından Efes'te ele geçen, İzmir Arkeoloji Müzesi'nde korunan (Env. No. 599) ve M. Aurenhammer tarafından soru işaretli Eros³²⁹ olarak isimlendirilen

³²⁹ Aurenhammer, 1990, **a.g.k.**, 83-84., Kat. No. 62., Lev. No. 43 c-d. ; Aynı araştırmacı, bu kanatsız çocuk heykelinin "Uyuyan Eros" veya "Somnus" (ölüm dehası) olarak anılan ve Hellenistik Dönem'e dayanan bir tipe işaret ettiğini ifade etmektedir.

torso ile birebir benzerlik sunmaktadır. Eserde figürün başı kendi soluna doğru çevrilmiş ve aşağıya doğru eğilmiştir. Yüz ifadesinden anlaşılabileceği üzere uyukulu ya da uyuklayan pozisyonundadır. Göğüs hizasında dirsekten yukarı doğru uzatılan sağ el hafifçe sola eğilmiş başına destek oluşturmaktadır. Efes örneği dışında Side eseri tipolojik olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki³³⁰ Eros torsosu ile Madrid Arkeoloji Müzesi'nde (Env. No. 1775)³³¹ Somnus olarak isimlendirilen torsoya da benzerlik sunmaktadır. Her iki eser de tıpkı Efes örneği gibi sağ eli ile başına destek oluşturacak biçimde uyuyor pozisyonundadır. Karşılaştırma yaptığımız eserlerden de anlaşılabileceği üzere bu tip eserler literatürde farklı isimlerle anılmaktadır. Ayrıca Side eserinde tanımlamaya yardımcı herhangi bir atribütün bulunmaması, eserin soru işaretli Eros ya da Somnus olarak kabul edilmesinin doğru bir yaklaşım olacağını düşündürmüştür.

Eserin yumuşak vücut hatları, şematik göbek deliği girintisi, sol kol altı ve kasık hizasında bulunan hatların derinliği Vatikan Müzesi'ndeki (Env. No. 9893)³³² Eros – Thanatos olarak isimlendirilen esere benzerlik gösterir. C. Vorster'in sözü edilen bu eseri MS 2. yüzyılın ikinci yarısına (Orta – Geç Antoninler Dönemi) tarihlendirmiş olması Side eseri için de benzer tarihlendirme önerisinde bulunmamıza imkân tanır.

³³⁰ Mendel, 1914, **a.g.k.**, 82-83. Kat. No. 321. ; G. Mendel, bu tipin daha çok İtalya'da görülen Amor-Somnus tiplerine benzediğini ifade etmiştir. Araştırmacı eserin envanter numarasını belirtmiş olmasına karşın (Env. No.774), bilginin güncel olup olmadığı bilinmemektedir.

³³¹ C. Lochin (1990). Hypnos / Somnus. *LIMC V, 1-2*. (Ed: J. Pouilloux), Zürih - Münih: Artemis Yayınları, s. 594., No. 7.

³³² C. Vorster (2004). *Römische Skulpturen des späten Hellenismus und der Kaiserzeit 2: Werke nach Vorlagen und Bildformeln hellenistischer Zeit sowie die Skulpturen in den Magazinen. (Vatikanische Museen. Museo Gregoriano Profano ex Lateranense. Katalog Der Skulpturen, II.)* Wiesbaden: Reichert Yayınevi, s. 157. Lev. 120, 1-4.

2.2.11. Harp1

1985 – Zor alım / Müsadere
(Env. No. 688), Görsel 2.41. a-d.
Y 9.1 cm; G 3.1 cm; D 4.8 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Çıplak çocuk heykelciğinin ayak bileklerinden aşağısı kırık ve eksiktir. Yüzeyde yer yer kopmalar mevcuttur.

Ayakta duran kanatlı ve çıplak çocuk heykelciğine ait parçadır. Hafif dışarı kavisli kalça yapısı, taşıyıcı bacağın yere düz bir biçimde inen sağ bacak olduğuna işaret etmektedir. Serbest olan sol bacak ise dizden bükülerek çapraz biçimde sağ bacak önüne doğru uzatılmıştır. Vücuda bitişik sağ kol dirsekten bükülerek yukarıya doğru uzatılmış ve sağ el işaret parmağı dudağa değdirilmektedir. Sol kol, dirsek hizasından hafifçe öne doğru bükülmüştür. Kırık ve eksik olan sol el ile figürün omzuna kadar uzanan uzunca bir obje tuttuğu anlaşılmaktadır. Yuvarlak yüz, dolgun yanaklara sahiptir. Gözler badem şeklinde işlenmiştir. Göz pınarları ve göz kenarlarında küçük burğu delikleri mevcuttur. Burun ve ağız yeterince belirgin değildir. Saç çizgisi geniş olan alında üçgen bir görünüm oluşturmuştur. Dalgalı saçlar omuz hizasında kadar inmektedir. Başın tepesinde ise minik bir topuz yer alır. Başın gerisinde, konik biçimli bir parça dikkati çekmektedir. Eser genel hatları itibariyle kabaca işlenmiştir.

Figür, destek görünümlü bir parçaya bitişik olarak işlenmiştir. Bu anlamda her ne kadar bir kabartma algısı oluştursa da dikkatli incelendiğinde, bir heykelciğin yanında ya da bağımsız olarak ayakta duran ve bir desteğe dayanmış çocuk heykelciği olarak düşünülmelidir.

Eser, bir kaç farklılık dışında tipolojik bakımdan, Münih Glyptothek Müzesi'nde (Env. No. 250)³³³ korunan İsis heykelinin sağında yer alan Harpokrates³³⁴ figürüne

³³³ M. Fuchs (1992). *Römische Idealplastik: Glyptothek München Katalog der Skulpturen Band VI*. Münih: C. H. Beck Yayınevi, s. 143-144., Lev. 147-153. ; T. T. Tinh, B. Jaeger, S. Paulin (1988). Harpokrates. *LIMC IV, 1-2*. (Ed: J. Pouilloux), Zürih - Münih: Artemis Yayınları, s. 439. No. 364.

³³⁴ Harpokrates ismi, Mısır kökenli bir sözcük olan "Har-pe-chrot" (Çocuk Horus) 'un Yunanca transkripsiyonudur. Horus, Harpokrates (çocuk Horus) ya da Horapollo olarak farklı biçimlerde isimlendirilen figür, İsis ile Osiris'in oğludur. Mısır mitolojisine ait çocuk Horus betimlerinde tıpkı Harpokrates betimlerindeki gibi, işaret parmağını ağzına değdirmiş olduğu görülmektedir. Ptolemaios Krallığı ile birlikte Mısır'a yerleşen Yunan kökenli halk aracılığıyla ve İsis kültürünün yayılım alanının da artmasıyla birlikte Horus figürü ikonografik değişikliklere uğrayarak Greko-Romen pantheonuna entegre edilmiştir (Tinh, Jaeger, Paulin, 1988, **a.g.k.**, 415-416. ; S. Sandri (2006). *Har-pa-chered*

benzerlik gösterir. Ayakta betimlenen Münih figürü, sol elinde bereket boynuzu (*cornucopia / cornicopiae*) tutmaktadır. Ayrıca Side eserinden farklı olarak omuz kısmında pelerin (*chlamys*) bulunur. Heykelciğin tipolojik olarak benzerlik sunduğu diğer bir örnek ise Leningrad Ermitaj Müzesi'ndeki (Env. No. 1853.41)³³⁵ terrakotta Aphrodite heykelciğinin solundaki Harpokrates betimidir. Ayakta betimlenen Harpokrates bu eserde de sol elinde yine bir bereket boynuzu taşımaktadır³³⁶. Olasılıkla Side heykelciğinin sol yanındaki uzunca obje de bu iki örnekten hareketle bereket boynuzu olarak yorumlanabilir. Her ne kadar Side eserindeki çapraz atılmış ayaklar karşılaştırdığımız bu iki eserde takip edilemese de Side heykelciğinin Harpokrates olduğuna dair başka detaylar da söz konusudur. Şöyle ki figürünün arka kısmında vücudunu dayamış olduğu destek parçasının en üstünde konik biçimli bir detay dikkati çeker. Bu detayın Harpokrates'in ikonografisinde çeşitli tiplerde kullanılan bir tür başlık (*calathos*) olduğu saptanmıştır³³⁷. Benzer bir örnek İskenderiye'deki Graeco-Roman Müzesinde korunan (Env. No. 10802)³³⁸ Harpokrates'e ait giyimli terrakotta heykelciğinde de yakalanmaktadır.

Side eserinin yüzeyindeki aşınmalar oldukça fazladır. Ancak, saçlarda ve göz kenarlarında gözlemlenen burğu delikleri eser hakkında stilistik acıdan yorum yapılabilmesini sağlar. Eser bu özellikleri ile Athena Kerameikos'dan ele geçen yazıtlı mezar stelinde bulunan kadın başı (Env. No. P281. I157)³³⁹ ile benzerlik sunar. Sözü edilen eserin Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiş olması Side eseri için de benzer bir tarihlendirme önerisinde bulunulmasına olanak tanır.

(*Harpokrates*): *Die Genese eines ägyptischen Götterkindes*. Orientalia Lovaniensia Analecta, (151). Leuven: Peeters Yayıncılık, s. 17, 23-24.).

³³⁵ Tinh, Jaeger, Paulin, 1988, **a.g.k.**, 441., No. 399.

³³⁶ Yüksek Hellenistik Dönem'den itibaren Harpokrates'in bereket boynuzu ile betimlenen örnekleri görülmeye başlar, Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren ise bu tipte izlenen yenilik çıplaklıktır. Figürün çeşitli hayvanlarla (at, fil, yunus balığı, aslan, deve, kobra yılanı, kaz cinsi iri kuşlar) tasvirleri de mevcuttur (Işın, 2007, **a.g.k.**, 75.).

³³⁷ Harpokrates'in başında bulunan farklı tipteki başlık örnekleri için bkz. Tinh, Jaeger, Paulin, 1988, **a.g.k.**, s. 415-445., No. 1- 405.

³³⁸ Tinh, Jaeger, Paulin, 1988, **a.g.k.**, 426., No. 148b.

³³⁹ D. W. Moock (1998). *Die Figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit*. Mainz-Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi, s. 109., Kat. No. 134., Lev. 17 a.c.d.

2.2.12. Hrms1

1999 – Side Batı Nekropol (Satın alma)³⁴⁰
(Env. No. 1435), Görsel 2.42. a-d.
Y 5.0 cm; G 2.7 cm; D 3.1 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Orta – Geç Antoninler Dönemi.

Yayınlanmamıştır.

Boyun hizasından aşağısı kırık ve eksiktir. Başında bulunan kanatlı başlığın sağ taraftakinin ucu kırıktır. Burun ve çene üzerinde kopmalar mevcuttur.

Genç bir erkek heykelciğine ait baş parçasıdır. Baş, hafifçe kendi sağına dönüktür. Oval formdaki yüz, dolgun bir çene ile sonlanır. Hafif dışarıya doğru çıkıntılı ve kalın kaş hattı dolgun burun ile birleşmektedir. Badem biçimdeki gözler, derince işlenmiştir. Ağız küçük, dudaklar incedir. Kısa ve kalın saç perçemlerinden meydana gelen saçlar hareketli biçimde başa yerleştirilmiştir. Alnın tam ortasına düşen iki adet saç perçemi alnın daralmasına neden olmuştur. Yüzün her iki yanındaki saç perçemlerinin alından kulak hizasına doğru yatay biçimde indirilmesi alnın üçgen bir görünüm kazanmasına yol açmıştır. Ense hizasına kadar inen kısa saç perçemleri, başın tamamında düzenli biçimde birbirini izleyerek üst üste sıralar meydana getirmiştir. Başın tam üzerinde kanatlı bir başlık (*petasos*)³⁴¹ bulunmaktadır.

Heykelciğin saç tipi ve kanatlı başlığın saça konumlandırılması aynı müzede korunan ve J. İnan tarafından Hermes Centocelle tipine dâhil edilen heykele (Env. No. 163)³⁴² benzerlik gösterir. Başlık tipi ise tanrının Paris Louvre Müzesi'nde korunan (Env. No. 573)³⁴³ Richelieu tipindeki heykelinde yakalanır. Her iki örnekten hareketle eseri Hermes olarak isimlendirmek mümkündür. Ancak sadece baş kısmının korunagelmiş olması, tip tanımlamasının yapılabilmesine imkân tanımaz.

Eseri hareketli ve kabarık saç düzenlemesi Almanya Hessen Kassel Müzesi'nde (Env. No. 85)³⁴⁴ MS 130-150 aralığına tarihlendirilen erkek başı ile benzerlik

³⁴⁰ 1999 yılında Side Batı Nekropolü'nden ele geçen eser, satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Bkz. (Bölüm 3.1., s. 94.)

³⁴¹ Tanrı Hermes'in atribüsü olan kanatlı şapkadır. Resim ve heykel sanatında çeşitli türlerde karşımıza çıkan bu şapka genellikle alçak tepelikli geniş kenarlı bir şapka türüdür. Çene veya boyunda bir bağcıkla sabitlenmektedir (Karadağ, 2011, **a.g.k.**, 319.).

³⁴² İnan, 1975, **a.g.k.**, 59., Kat. No. 19., Lev. No. XXIX, 1-2.; XXX, 1-2; XXXI, 1-2.

³⁴³ G. Siebert (1990). Hermes. *LIMC V, 1-2.* (Ed: J. Pouilloux), Zürih - Münih: Artemis Yayınları, s. 367., No. 946a.

³⁴⁴ Gercke, Zimmermann-Elseify, 2007, **a.g.k.**, 78-79., Kat. No. 13.

sunmaktadır. Bunun yanısıra Side eserindeki dolgun yanak, uzun çene, kalın göz kapakları ve kabarık saç işçiliği ise Roma Kapitol Müzesi (Env. No. 10465)³⁴⁵ ve Roma Villa Albani’de (Env. No. 754)³⁴⁶ korunan Commodus’un portrelerinde yakalanmıştır. Tüm bu örnekler ışığında Side eserinin Orta – Geç Antoninler Dönemi’ne tarihlendirilmesi önerilebilir.

2.2.13. Ze1

1959 – Side / Çavuşköy (Satın alma)³⁴⁷
(Env. No. 195), Görsel 2.43. a-d.
Y 22.5 cm; G 12 cm; D 8.2 cm;
KY 4 cm; KG 13.5 cm; KD 8.5 cm.

İnce gözenekli beyaz mermer.

MS 3. yüzyılın başı – ortası.

Seçilmiş Kaynakça: İnan, 1975, **a.g.k.**, 156-157., Kat. No. 95., Lev. LXXVIII, 2-3. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 412, 430.

Heykelcik tam ve korunmuş şekilde ele geçmiştir.

Dikdörtgen formlu ve profilli bir kaidenin üzerinde, tahtta oturan yarı giyimli uzun saçlı ve sakallı erkek heykelciğidir. Dik pozisyonda oturan heykelciğin bacakları düz biçimde dizden bükülmüş olup, ayakları ile tahtın hafifçe yükseltilmiş ayaklık kısmına basmaktadır. Sol bacak, sağ bacağına göre daha öndedir. Önde olan sol baktan dolayı himation iki bacak arasında diyagonal biçimde kumaşın gerilmesine neden olmuştur. Vücudun belden aşağısı himation ile sarılmıştır. Himationun bir ucu, sırt kısmından yukarı doğru çekilerek sol omuzdan göğüs üzerine doğru atılmış diğer ucu ise bacakları tamamen örtecek biçimde bilek hizasına kadar uzanmaktadır. Belden yukarısı çıplak figürün karın üzerindeki kas çizgileri ve göbek deliği belirgindir. Sağ kol, bilekten hafifçe bükülerek ters biçimde öne doğru uzatılmıştır. Tahtın kolluğuna dayanan elinin içinde bir patera tutmaktadır.

³⁴⁵ K. Fittschen (1999). *Prinzenbildnisse Antoninischer Zeit*. Mainz - Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi, s. 58., K6, Lev. 92.

³⁴⁶ Fittschen, 1999, **a.g.k.**, 58., K7, Lev. 93.

³⁴⁷ Side’nin kuzeydoğusundaki Çavuşköy’den satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. J İnan’a göre heykelcik, **Aph2** ve **Ars1** ile birlikte bir mezarda (?) bulunmuştur (İnan, 1975, **a.g.k.**, 67.). ; Detaylı bilgi için bkz. (Bölüm 3.1., s. 94-95.)

Vücudun yanına doğru açılan sol kol, dirsekten bükülerek yukarı doğru kaldırılmıştır. Oldukça büyük işlenen el ile alt kısmı tahtın sol kolluğuna dayandırılmış silindirik ve ince bir asa tutmaktadır. Asanın üst kısmı, burgulu ve ince bir destekle başa dayandırılmıştır. Ayaklarda lingula³⁴⁸ tipinde sandalet bulunur.

Baş, kendi sağına doğru hafifçe çevrilmiştir. Alnın üçgen bir görünüm kazanmasına neden olan kabarık ve gür saçlar, kulakları örtecek biçimde omuz üzerine doğru uzatılmıştır. Gözler, badem şeklindedir. İnce kaş hattı çizgisi burun ile birleşmektedir. Ağız küçük, dudaklar kalındır. Sakallar oldukça gür biçimde yüzün yarısını kaplamakta ve kulakları örten saçlar ile birleşerek bir bütün oluşturmaktadır. Tahtın sol kolunun önünde yüzü profilden; vücudu ise cepheden verilmiş bir kartal figürü bulunmaktadır. Kabartma biçiminde işlenmiş kartalın tüyleri belirgin, ayakları ve parmakları vücut oranına göre oldukça büyük ve kabaca işlenmiştir.

Heykelciği J. İnan³⁴⁹ Zeus, A. Filges ise Zeus-Iuppiter Capitolinus olarak isimlendirmiştir³⁵⁰. Tarafımızca yapılan tipolojik araştırmada da heykelciğin, Selçuk Efes Müzesi'nde korunan, Iuppiter Capitolinus tipindeki³⁵¹ Zeus heykelciği (Env. No. 1/24/83)³⁵² ile tipolojik benzerlikler sunduğu tespit edilmiştir. Bu tespit heykelcik için öngörülen tip tanımlamasının tarafımızca da kabul edilmesine imkân tanımıştır.

J. İnan'a göre taşra karakteri gösteren Side heykelciği, bir mezar yapısından beraber bulunduğu **Aph2** ve **Ars1** heykelcikleri ile aynı dönemde yani MS 4. yüzyılın başında yapılmış olmalıdır³⁵³. Eser, A. Filges tarafından da **Aph2** ve **Ars1** ile karşılaştırılmıştır. Araştırmacı stil ve işçilik açısından birbirlerine oldukça yakın gördüğü eserlerin MS 3. yüzyılda aynı atölyede yapılmış olabileceğini ifade etmiştir³⁵⁴.

Tarafımızca da eser üzerinde yapılan stilistik irdelemeler eserin **Ars1** ve **Aph2** ile benzerlik sunduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlem, J. İnan ve A. Filges'in görüşlerine katılmamızı olanak sağlamıştır. Ancak benzerlik sunduğu eserler tarafımızca MS 3.

³⁴⁸ K. D. Morrow (1985). *Greek Footwear and the Dating of Sculpture*. Madison: Wisconsin Üniversitesi Yayınları, s. 118-119-147. ; Sandaletler bu görünümeleri ile Hellenistik kökenli lingula tipini temsil etmektedirler (Aybek, 2009, **a.g.k.**, 78.).

³⁴⁹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 156. ; MÖ 64 yılında Apollonios tarafından altın ve fildişinden yunan tarzında yapılmış bu heykel eski terrakota Etrüsk kült heykelinin yerini almıştır.

³⁵⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 430., No. 38.

³⁵¹ Pheidias tarafından MÖ 430'da Zeus Olympia Tapınağı için yapıldığı öngörülen kolosal Olympia Zeus kült heykeline ait bir tiptir (J. McWilliam vd. (2011). *The Statue of Zeus Olympia: New Approaches*. Cambridge: Cambridge Scholars Yayıncılık, s. 61.).

³⁵² Aurenhammer 1990, **a.g.k.**, 24-25., Kat. No. 2., Lev. No. 2, a-d.

³⁵³ İnan, 1975, **a.g.k.**, 157.

³⁵⁴ Filges, 1999, **a.g.k.**, 412.

yüzyılın başı – ortasına tarihlendirilmişlerdir. Bu nokta da **Ze1** eseri de bu tarih aralığına yerleştirilebilir.

2.2.14. Ze2 (?)

355

(Et. No. 1547), Görsel 2.44. a-c.
Y 7.8 cm; G 3.5 cm; D 3.8 cm.
İnce gözenekli beyaz mermer.

Antoninler Dönemi (?).

Yayınlanmamıştır.

Dirseğin biraz üst kısmından itibaren alt kolu ve eli korunmuş parça. Elinde tutmuş olduğu meşalenin alt uç kısmı ve ateşin yanmış olduğu haznenin uç kısmı kırık ve eksiktir. Yüzeyi parlak ve perdahlı, kaliteli bir işçiliğe sahiptir.

Eserin elinin içinde tuttuğu meşale ve tutuş biçimi **Ze1** heykelciği ile oldukça benzerdir. Bu noktada eserin Zeus’a ait bir heykelciğin parçası olabileceği önerilebilir.

Eserin oldukça az bir kısmının korunagelmış olması tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak eserin kısmen perdahlı yüzeyi Antoninler Dönemi’ne işaret etmektedir.

³⁵⁵ Side Müzesi deposunda korunan eserin etütlük bilgilerinde buluntu yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

3. Heykelciklerin Genel Değerlendirilmesi

Bu bölümde Side Müzesi'nde korunan mermer tanrı ve tanrıça heykelcikler, ayrı başlıklar altında buluntu yeri, tipoloji, dönemsel dağılım ve son olarakta teknik-üslup açısından ele alınacaktır. Çalışmaya konu olan eserler, müzeye farklı yollar (arkeolojik kazı veya satın alma/müsadere/hibe) ile kazandırılmıştır. Bu noktada eserler buluntu yerlerine göre değerlendirilirken kazıdan ele geçenlerin hangi yapıdan ve ne şekilde ele geçtikleri ve sayısal verileri, satın alma/müsadere/hibe yoluyla kazandırılanların ise eğer biliniyor ise yerlerine ve bu yerlerin kent ile olan ilişkilerine değinilecektir.

İkinci alt başlıkta, çalışmaya dâhil edilen ve tipolojik tanımlaması yapılabilen her bir tanrı ve tanrıçanın hangi tiplerinin sevilerek uygulama bulduğundan bahsedilecektir. Bu noktada buluntu yeri Side olan eserlerin değerlendirmeleri sırasında kentten ele geçen arkeolojik, nümizmatik ve epigrafik veriler de çalışmaya dâhil edilecek, böylece her bir tanrı ve tanrıçanın Side kenti'ndeki kültürel önemlerine de değinilmiş olunacaktır.

Üçüncü alt başlıkta stilistik açıdan irdelenen ve tarihlendirme önerisi sunulan eserlerin sayısal dökümantasyonu yapılacaktır. Böylece heykelciklerin ağırlıklı olarak hangi yüzyıl aralığında yoğun olarak üretildiklerine yönelik yorumlar getirilebilecektir. Bunun yanı sıra tespit edilen yüzyıl aralıklarında Side kenti ve civarının içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik duruma dair bilgiler verilecektir.

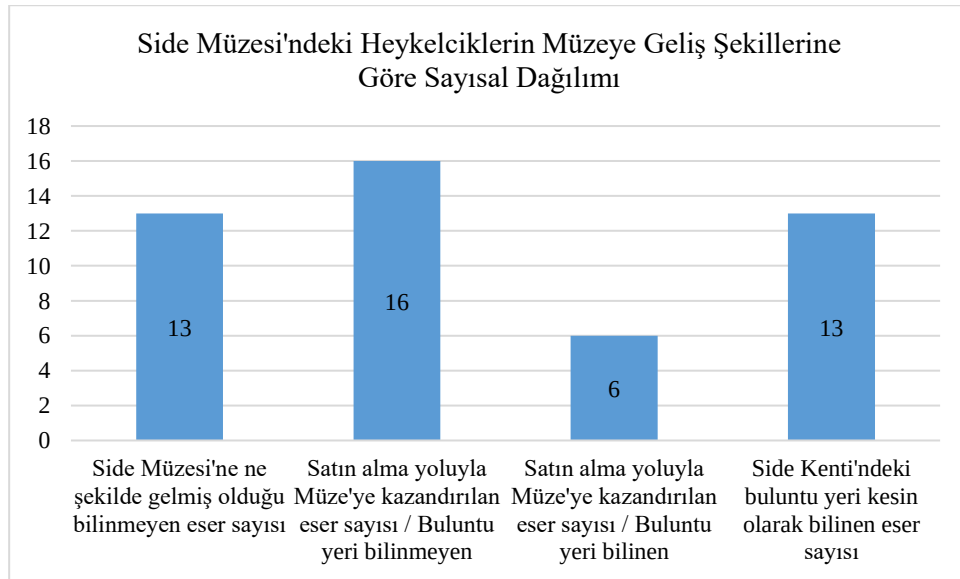
Son başlıkta ise öncelikli olarak buluntu yeri Side olan eserler kendi içerisinde, ardından da müzedeki diğer eserlerle teknik ve üslup anlamında yan yana getirilecektir. Böylesine bir değerlendirme eserlerin hem kent özelinde hem de satın alma yolu ile müzeye kazandırılanlar arasında ortak bazı öğelerden bahsedilip edilemeyeceğine dair tespitler yapabilmemize imkân tanıyacaktır. Eğer ortak öğelerden söz edilebiliyorsa kentte ya da belki de daha genel anlamda bölge için bir üretim atölyesinin var olup olamayacağı üzerinde durulacaktır.

3.1. Buluntu Yerleri (Şekil 3.1.)

Çalışma kapsamında değerlendirilen toplam 48 adet eserin; 13 adedi (**Aph11, 12, 13, 15, 17, 18 (?) – Tyk7 – Baş1, 2 – Ask1, 3 – Dion2 – Ze2 (?)**) Side Müzesi'nde korunagelen ancak ne şekilde ya da hangi yıllarda müzeye kazandırıldığı bilgisine hiç bir şekilde ulaşamayan eser sayısıdır.

Satın alma ve zor alım /müsadere yolu ile Side Müzesi'ne kazandırılan 22 adet eserden (**Aph1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 14 - Ath1, 2, 3 - Tyk5, 8 – Ars1 – Ask2 – Ers1, 2 – Ers?/ Smns? – Harp1 – Hrms1 – Ze1**) 16 adedinin Side kentinden ele geçip geçmediği kesin olarak bilinmediği için, bu başlık altında herhangi bir değerlendirmeye tabii tutulmamıştır. Ancak geriye kalan 6 adet eser (**Aph1, Aph2, Aph7, Ars1, Hrms1, Ze1**) kent içerisinden ya da civarından ele geçmiş ancak yine satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerdir. Bu eserlere elde edilen veriler dâhilinde yorumlar getirilmiştir.

13 adet eserin ise Side kentinde 1947 yılından günümüze dek gerçekleştirilen kazılar aracılığıyla Müzeye teslim edildiği tespit edilmiştir. Müze kayıtlarından ve kazı yıllık/raporlarından sözü edilen bu eserlerin hangi yapıdan, hangi yıl ele geçmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Özellikle bu bölümde buluntu yeri kesin olarak bilinen bu eserlere yer verilecektir. Böylece eserlerin hangi yapılarda yoğunluk gösterdiği saptanabilecek ve yorumlar getirilebilecektir.

Şekil 3.1. Side Müzesi'ndeki Heykelciklerin Müzeye Geliş Şekillerine Göre Sayısal Dağılımı

Buluntu yerleri bilinen 13 eserin kent içindeki dağılımları şu şekildedir:

N1 Tapınağı: **Aph5**

Tiyatro Karşısındaki Sütunlu Cadde: **Tyk2, Tyk3, Ms1**

Tiyatronun Güney Ucu: **Dion1**

Agoranın Kuzeybatısındaki Portik-Dükkânlar: **Aph6**

Agoranın Kuzeydoğusundaki Portik: **Aph16**

Ev Yapıları (R1 ve R2 ?): **Tyk1, Tyk4, Tyk6, Ask4**

Batı Nekropol: **Kyb1**

Side: **Ath4**

Aph5, 1947 yılında N1 Tapınağı'nda bulunmuştur³⁵⁶. Side yarımadasının güney ucunda ve limanın doğusunda yer alan bölgede, iki adet tapınak konumlanır. A. M. Mansel bu tapınakları, N1 ve N2 olarak adlandırır. Araştırmacı küçük olan N1 Tapınağı'nın tanrı Apollon'a, büyük olan N2 Tapınağı'nın ise Athena'ya ait olması gerektiğini ileri sürer³⁵⁷. Ancak H. S. Alanyalı bu konu ile ilgili farklı bir görüş bildirir. Şöyle ki, N1 Tapınağı frizinde konsollar arasına yerleştirilmiş, tanrıça Athena ile ilişkilendirilen Medusa başları yer almaktadır. N2 Tapınağı'na ait frizde ise Apollon'un üç ayaklı kazanının tasviri bulunur. Bu nedenle araştırmacı; A. M. Mansel'in belirttiğinin aksine N1 Tapınağı'nın Athena'ya, N2 Tapınağı'nın ise Apollon'a ait olması gerektiğini ifade eder³⁵⁸. Bahsi geçen alanda 1947 yılında başlatılan ilk çalışmalara ait veriler, **Aph5** de dâhil olmak üzere, A. M. Mansel tarafından yayınlanmıştır³⁵⁹. Ancak bu yayında eserlere dair detaylı bir bilgi maalesef ki mevcut değildir. Bu nedenle heykelciğe dair bir işlev ve anlam çıkarımı yapmak ya da doğrudan bu yapılar ile bağlantı kurmak oldukça zordur.

Tiyatronun karşısındaki Sütunlu Cadde'de 1959 yılında A. M. Mansel, 2002'de ise o dönemin Müze uzmanları tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır. **Tyk3** ve **Ms1**'in envanter bilgilerine bakıldığında 1959 yılı Tiyatro karşısındaki sütunlu cadde kazısında ele geçtikleri belirtilmiştir. Bu noktada 1959 yılı çalışmalarına dair raporlar incelendiğinde A. M. Mansel'in tiyatronun sahne binasındaki çalışmaların devamlılığını sağladığı, ayrıca tiyatronun önünden geçen büyük sütunlu caddenin yan portikleriyle

³⁵⁶ İnan, 1975, **a.g.k.**, 168., Kat. No. 134.

³⁵⁷ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 121-135.

³⁵⁸ H. S. Alanyalı (2011). Side'nin Roma Dönemi Pantheonu. *Anadolu/Anatolia*, (37), s. 78.

³⁵⁹ Mansel, 1948a, **a.g.k.**, 256-260.

birlikte tamamiyle meydana çıkarılmış olduğu anlaşılr³⁶⁰. Bu yıldaki kazılarda ele geçmiş eserlere yönelik rapor incelendiğinde eserlere dair herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır. Ancak bu eserlerin müze envanter bilgilerinden hareketle 1959 yılındaki sütunlu cadde çalışmalarından ele geçmiş oldukları düşünülmektedir³⁶¹. 2002 yılında aynı noktadaki sütunlu caddede Müze uzmanları tarafından yeniden bir kazı çalışması yapılmıştır³⁶². **Tyk2**'nin de müze envanter kayıtlarında bu kazı alanında ele geçtiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak kazı raporunda eserin dokümantasyonuna dair bir veri maalesef yoktur.

1973 yılında yüzey buluntusu olarak ele geçen **Dion1** ise, Müze'de yer alan envanter bilgisine göre tiyatronun güney ucunda, geç dönem surlarının birleştiği kısmın gerisindeki taşlar arasında bulunmuştur.

Buluntu yerine dair bilgi sahibi olunan diğer bir eser **Aph16**'dır. Eser, olasılıkla Ü. İzmirliğil'in 1982 yılında Agora'nın kuzeydoğu portiğinde gerçekleştirdiği dolgu toprak temizliği sırasında ele geçmiş olmalıdır³⁶³. Zira, bu çalışmalara dair rapora bakıldığında dolgu toprak içerisinde çeşitli dönemlere ait küçük buluntuların ele geçmiş olduğu ifade edilmiş ancak bu eserlerin neler olduğuna dair herhangi detaylı bir bilgi verilmemiştir. Ancak araştırmacının raporundaki '*küçük buluntular*' ifadesi, **Aph16**'nın envanter kayıtlarındaki yıl ve alan bilgisini destekler niteliktedir. Aynı araştırmacı 2004 yılında ise bu sefer Agora'nın kuzeybatı portiğindeki dükkânlarda çalışmalar yapmıştır³⁶⁴. Müze envanter bilgilerinde **Aph6** numaralı eserin bu çalışmalardan çıkmış olabileceği öngörülür. Çünkü araştırmacı bu çalışmalar esnasında, çeşitli madeni, cam, seramik ve taş buluntularının ele geçmiş olduğunu rapor eder³⁶⁵. Ancak esere yönelik herhangi bir bilgi ya da resim paylaşılmamıştır. Olasılıkla raporda bahsi geçen taş buluntulardan kasdedilenlerden birisi de **Aph6** olmalıdır.

Çalışma kapsamında irdelenen toplam 4 adet eserin ise (**Tyk1**³⁶⁶, **Tyk4**³⁶⁷, **Tyk6**³⁶⁸, **Ask4**³⁶⁹) müze kayıtlarında antik ketteki ev kazılarından ele geçtiği bilgisine

³⁶⁰ A. M. Mansel (1960). Side Kazıları. *Belleten*, (24), s. 711-712.

³⁶¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 182. J. İnan'da 1975 yılı yayınında buluntu yeri olarak aynı noktadan bahsetmiştir.

³⁶² M. Yıldızturnan (2003). Side Müzesi Çalışmaları 2002. *ANMED*, (1), s. 59-60.

³⁶³ Ü. İzmirliğil (1984). Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı Onarım ve Düzenleme Çalışmaları 1983. *KST*, (6), s. 315-316.

³⁶⁴ Ü. İzmirliğil (2005). Side Tiyatrosu ve Çevresinde Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları 2004. *ANMED*, (3), s. 79-83.

³⁶⁵ İzmirliğil, 2005, **a.g.k.**, 80.

³⁶⁶ Söz konusu eser, 1948 yılında A. M. Mansel tarafından "Konsollu ev (R1)" veya "1 numaralı ev yapısı" olarak isimlendirilen antik ev yapısından ele geçmiştir (Mansel, Bean, İnan, 1956, **a.g.k.**, 51-52.).

³⁶⁷ J. İnan, eserin 1948 yılındaki ev kazıları çalışmalarından ele geçmiş olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 182.).

³⁶⁸ J. İnan, eserin köylüler tarafından bulunmuş olduğunu ifade etmiş olmasına karşın, Side Müzesi'ndeki eser anvanter bilgilerinde 1948 yılındaki ev kazılarından ele geçmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

³⁶⁹ J. İnan eserin, yıl belirtmeksizin ev kazılarında bulunmuş olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 184.).

ulaşılmıştır. Kazı raporlarından 1948 yılında agoranın yaklaşık olarak 25 m. kuzeyindeki sütunlu cadde üzerindeki 1 numaralı ev kazısının yapıldığı ve buranın A. M. Mansel tarafından “Konsollu ev” (R1)³⁷⁰ olarak da isimlendirildiği bilgisi teyit edilmiştir³⁷¹. Hatta araştırmacıya göre bu ev yapısı, “Peristilli ev” (R2)³⁷² olarak adlandırılan ve hemen yanında konumlanan bir diğer ev yapısı ile birlikte Hellenistik Dönem’de yapılmış olup, MS 5. yüzyıla kadar kullanılmış olmalıdır³⁷³. Bu nedenle heykelciklerin, uzunca bir süre kullanım görmüş olduğu anlaşılan bu evlerin hangi evresine ait olduklarına dair kesin bir yorumda bulunmak maalesef mümkün değildir. Ancak özellikle bu buluntular önemlidir. Zira, bu gibi heykelciklerin ya da küçük ölçekli heykellerin başka kentlerde de ev yapılarından ele geçtiği bilinir³⁷⁴. Bu durumda Side’de bulunan bu heykelcikler için bir ev kültü anlamı çıkarılabilir. Özellikle de Tykhe’ye ait heykelciklerin ev yapılarında koruyucu bir anlam taşıdığı yorumu yapılabilir.

Kent içerisinde ele geçtiğini bildiğimiz son iki eser (**Kyb1**, **Hrms1**) Batı Nekropol’denir³⁷⁵. **Kyb1**, 2006 yılında Side Müzesi uzman ekibi denetimince 83 numaralı parselde konumlanan anıt mezarın kurtarma kazısı sırasında bulunmuştur³⁷⁶. **Hrms1** ise bahsi geçen alanda bulunup, Müzeye satın alma yolu ile kazandırılmıştır.

Side buluntusu olduğunu bildiğimiz en son eser ise **Ath4**’tür. Ancak bu eserin hangi yılda ele geçtiği ya da hangi yapıya ait olduğuna dair bir veriye rastlanılmamıştır.

Bu eserlerin dışında Müze kayıtlarında satın alma yolu ile müzeye kazandırılan 5 eserin (**Aph2**, **Ars1**, **Ze1**, **Aph1**, **Aph7**) buluntu yerlerinden daha söz edilmesi gerekir. Zira bahsi geçen eserlerin buluntu yerleri Side kenti teritoryumuna komşu yerleşimlerdir³⁷⁷. **Aph2**, **Ars1** ve **Ze1** Manavgat yakınlarındaki Çavuşköy’den³⁷⁸, **Aph1**, Akdamlar’dan³⁷⁹, **Aph7** ise Salor / Salur Köyü’ndendir³⁸⁰. J. İnan, **Aph2**, **Ars1** ve **Ze1**’in

³⁷⁰ Kazı çalışmalarını yapan araştırmacılar, Antik ev yapısının plan bakımından Akdeniz Hellenistik ev yapılarına benzerlik gösterdiğini ifade etmişlerdir (Mansel, Bean, İnan, 1956, **a.g.k.**, 15, 51-52. ; Mansel, 1978, **a.g.k.**, 241-249.).

³⁷¹ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 241-249.

³⁷² Mansel, 1978, **a.g.k.**, 249-253.

³⁷³ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 253-255.

³⁷⁴ Bartman, **a.g.k.**, 40, 42, 48.

³⁷⁵ Side Kenti’ndeki “Nekropol”, Hellenistik surun hemen dışında yer almaktadır. Çeşitli mezar anıtlarını içerisinde barındıran nekropol yayvan bir yay biçiminde yarımadayı kapsamakta, doğu ve batı kıyı bölgesini de içine alarak oldukça geniş bir alana yayılmaktadır (Mansel, 1978, **a.g.k.**, 293-324.).

³⁷⁶ Söz konusu bilginin doğruluğu tartışmalıdır. H. S. Alanyalı’ya göre, 2006 yılında Batı Nekropolü’nde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Olasılıkla, esere ait envanter bilgilerindeki bilgiler veya parsel numarası yanlış verilmiştir.

³⁷⁷ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 80., Res. 80. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 13. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 417.

³⁷⁸ Çavuşköy, Antalya ilinin Manavgat ilçesine bağlı bir mahalle olmakla birlikte, Side’nin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

³⁷⁹ Akdamlar, Antalya ilinin Konyaaltı ilçesine bağlı bir mahalledir. Antalya merkezine 18 km uzaklıktadır.

³⁸⁰ J. Nollé ’ye göre, Salor ya da Salur Köyü Antik Etenna Kenti’ne ait bir yerleşim olabilir. Side’nin kuzeybatısında yer alan Etenna, Helenistik dönemde İç Anadolu - Pamphylia arasında ve Toroslar üzerinde önemli bir geçişi kontrol eden dağlık bir kenttir (J. Nollé (1992). Zur Geschichte der Stadt Etenna in Pisidien. Mit einem Exkurs zur

Çavuşköy’de inşaat için taş çıkaran bir işçi tarafından bulunduğunu, taşları alınan yapının ise antik bir mezar olabileceğini ifade etmiştir³⁸¹. Eserlerin aynı yapıdan çıkmış olması önemlidir. Bu konu ile ilgili A. Filges ve E. Bartman’da öneriler de bulunmuşlardır. Filges, üç eserin de bir arada bulunmuş olmasının bir tesadüf olmadığını, bunların birer mezar heykelciği olarak kullanıldığını, bunun da mistik bir anlam (sacra conversazione) içerdiğini yani onların yer altı dünyası ile ilgili öğeleri taşımakta olduklarını dile getirir³⁸². E. Bartman ise, söz konusu heykelciklerin işlev ve anlamlarının bulundukları yer ile bağlantılı olabileceğini öne sürer. Araştırmacı, bu eserlerin mezar sahibi adına bir adak işlevi görmüş olabileceğini düşünmektedir³⁸³. Ancak eserlerin mezarda bulunmuş olmasına rağmen doğrudan ölüm kültürüne bağlanmaması gerektiğini, mezar sahibinin yaşamı boyunca bağlı olduğu tanrı ve tanrıçalara ait heykelciklerin de ölünün mezarına bırakılmış olması ihtimali üzerinde durmaktadır³⁸⁴. G. Işın’ a göre, mezarlara bırakılan Aphrodite heykelcikleri, genellikle mezar sahibinin toplumdaki yerine ait bir göstergedir³⁸⁵. Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın her ölünün yanına bırakılabilen Aphrodite heykelciklerinde tanrıçanın “yeniden yaratıcı” tanrısal gücü oldukça önemli rol oynamaktadır³⁸⁶. Çünkü tanrıçanın bu gücü, yeniden hayata dönebilmek için bir umut kaynağı arayışı olmalıdır³⁸⁷. C. M. Havelock’a göre ise tanrıçanın evlerde, bahçelerde ve de özellikle mezarlarda bulunmasının, onun samimi ve özel bağlamda sürekli olarak ihtiyaç duyulan derin anlamlı bir tanrıça olduğunu göstermektedir³⁸⁸. Bu noktada A. Filges gibi üç eser için ortak bir anlam yüklemektense E. Bartman ve G. Işın gibi her bir heykelciğin ayrı bir anlamı olup bir adak eşyası olarak konulduğunu düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tüm bu veriler ışığında kentte heykelciklerin 7 farklı alandan ele geçmiş olduğu ifade edilebilir (**Görsel 3.1.**). Ancak müze kayıtlarında buluntu yeri olarak bahsi geçen yapıların kazı raporlarına bakıldığında bu tip küçük eserlerin çok da dikkate alınmadığı gerçeği ile karşılaşmıştır. Böylesine bir durum ise eserlerin buluntu yerleri bilinmiş olsa dahi birçoğunun işlev ve anlamlarına yönelik öneriler sunulamamasına neden olmuştur.

Interpretation von Götterdarstellungen auf den kaiserzeitlichen Stadtmünzen Kleinasien. *Forschungen in Pisidien* (AMS, 6), (Ed: E. Schwertheim), Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH Yayınevi, s. 62-65. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 13.)

³⁸¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 156.

³⁸² Filges, 1999, **a.g.k.**, 425.

³⁸³ Bartman, 1992, **a.g.k.**, 47.

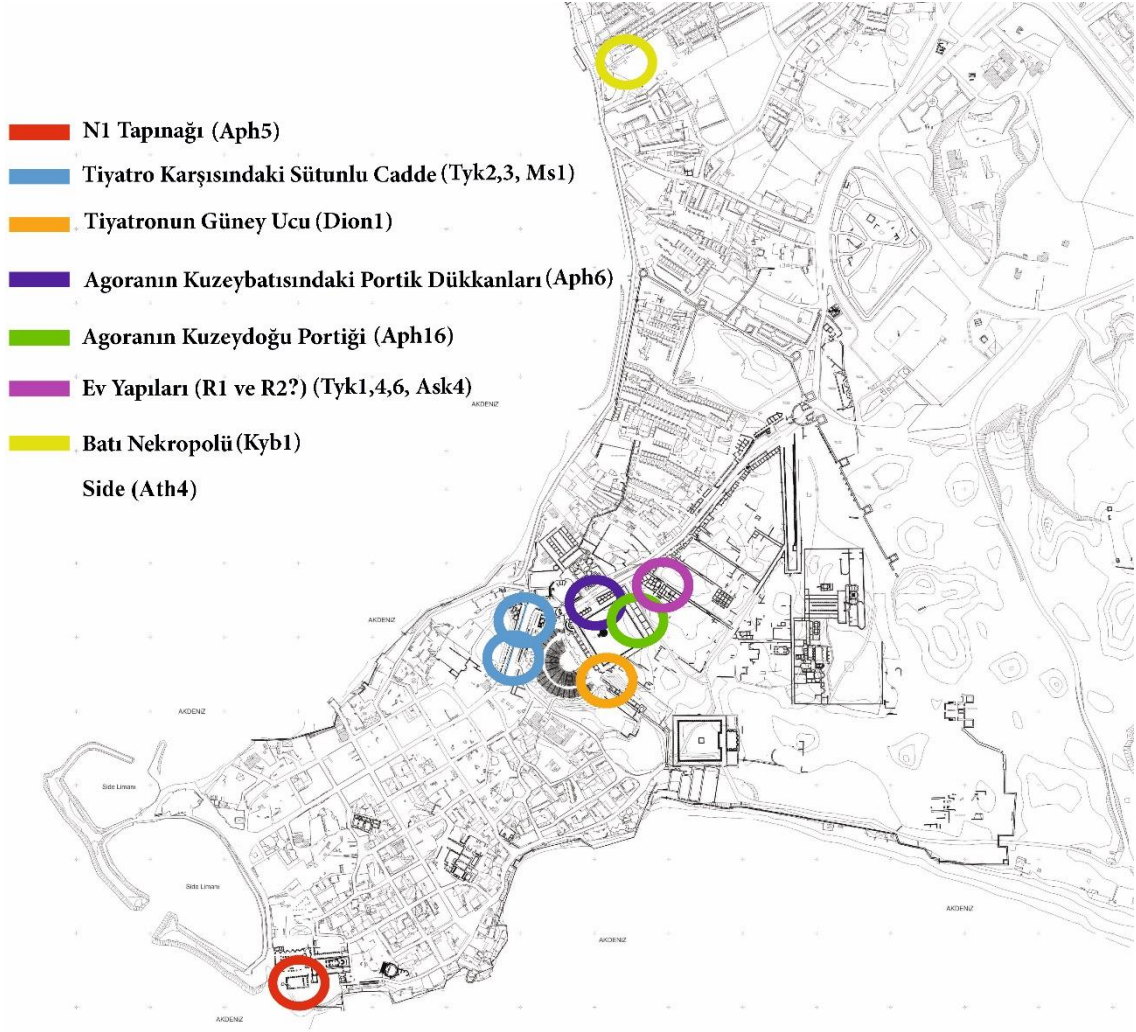
³⁸⁴ Bartman, 1992, **a.g.k.**, 47. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 426.

³⁸⁵ Işın, 2007, **a.g.k.**, 35.

³⁸⁶ Işın, 2007, **a.g.k.**, 35.

³⁸⁷ Işın, 2007, **a.g.k.**, 35.

³⁸⁸ Havelock, 2007, **a.g.k.**, 103-104.

Görsel 3.1. Heykelticiklere ait buluntu yerlerinin Side kent planı üzerindeki gösterimi.

3.2. Tipoloji

3.2.1. Tanrıçalar

Çalışma kapsamında tanrıçalar başlığı altında değerlendirilen toplam 34 eser arasında hem sayısal hem de tipolojik çeşitlilik açısından en fazla grubu (18 adet) Aphrodite'ler oluşturur. Tanrıça 6 adet eserde (**Aph1-6**) Louvre – Neapel tipi/varyantı şeklinde gösterilmiştir (**Görsel 3.2.**). Bu aynı zamanda tanrıçanın en fazla betimlendiği tiptir³⁸⁹. Tanrıça, geç Hellenistik Dönem'den MS 3. yüzyıla kadar birçok yerde bu tipi ile gösterilmiştir³⁹⁰. Hatta bu yüzyıllar arasında özellikle Antoninler Dönemi'nde daha yaygın olarak kullanılan popüler bir tip olduğu tespit edilmiştir³⁹¹. Bununla birlikte, tipin varyantları da bu süre içerisinde giderek artmıştır. A. Alexandridis, bu tipe ait büyük ölçekli kopyaların çoğunluğunun Roma ya da İtalya'dan; küçük ölçekli kopyaların ise Küçük Asya'dan, özellikle de mezar ve kutsal alanlardan ele geçtiğini bildirir³⁹². M. Brinke de herhangi bir bölge sınırlaması yapmadan tanrıçanın bu tipinin çoğunun kamusal ve dinsel alanlarda, çok azının özel konutlarda sergilendiğini ifade etmiştir³⁹³. Bu tipe dâhil edilen ve buluntu yeri bilinenlerden **Aph2**'nin Çavuşköy'deki bir mezar (?) yapısından, **Aph5**'in N1 Tapınağı'ndan ve son olarak da **Aph6**'nın Agora'nın kuzuzeybatısındaki portik dükkanlarından ele geçtiği göz önünde bulundurulduğunda, araştırmacıya ait görüşün oldukça isabetli olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Side'de, özellikle bu tipteki Aphrodite heykelciklerinin dekoratif bir işlevden ziyade dini bir işleve sahip olduğu önerilebilir.

Louvre-Neapel tipindeki heykelciklerin dağılımına bakıldığında bugüne kadar Afyon Müzesi (Env. No. 3383)³⁹⁴, Eskişehir Müzesi³⁹⁵, Burdur Müzesi (Env. No.

³⁸⁹ Side'de 2018 yılının Ocak ayında, Side Müzesi Müdürlüğü denetimince gerçekleştirilen III. Derece Arkeolojik Sit Alanında Bulunan 331 numaralı parselden, Aphrodite'e ait Louvre - Neapel tipinde olduğu tespit edilen bir heykelcik daha ele geçmiştir. Çalışmaya dâhil edilemeyen bu eser ile birlikte Side Müzesi'nde korunagelen Aphrodite Louvre - Neapel tipindeki eser sayısı 7'ye yükselmiştir.

³⁹⁰ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222.; Bartman, 1992, **a.g.k.** 1.

³⁹¹ Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222.

³⁹² Alexandridis, 2004, **a.g.k.**, 222.

³⁹³ Brinke, 1996, **a.g.k.**, 15.

³⁹⁴ Eserin envanter bilgisine, Afyon Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir. Teşhirde gözlemlenen eserin üzerinde yazılı olan envanter numarası dikkate alınmıştır.

³⁹⁵ Filges, 1999, **a.g.k.**, 414., Res. 2, ; 427., No. 11.

8485)³⁹⁶, Ödemiş Müzesi (Env. No. 249)³⁹⁷ ve Freiburg'ta³⁹⁸ olduğu gözlemlenir. Ancak büyük bir çoğunluğunun ise Side ve çevresinden ele geçmiş olduğu görülmüştür. Zira bu çalışma kapsamında 6 eser (**Aph1, Aph2, Aph3, Aph4, Aph5, Aph6**) bu tip altında değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Antalya Müzesi'nde (Env. No. 318 – 1008 – 1009) yapılan çalışmalar sırasında da yine bu tip içerisinde gösterilmiş heykelciklere rastlanılmıştır. Böylesine bir tespit ile, en azından şu andaki veriler ışığında bu tipin Side ve çevresinde özel bir yere ve öneme sahip olduğu ifade edilebilir.

Tanrıça bu tipinin dışında 4 eserde (**Aph7, Aph8, Aph9, Aph10**) Yarı giyimli Pudica (**Görsel 3.3.**) ; 2 eserde (**Aph11, Aph12**) Antalya (**Görsel 3.4.**) ; 1'er eserde ise Sandalını Bağlayan-Çözen (**Aph13**) (**Görsel 3.5.**) ve Anadyomene (**Aph14**) (**Görsel 3.6**) tipi ile temsil edilmiştir. Bu örneklerin dışında 4 eserin (**Aph 15, Aph16, Aph17, Aph18**) Aphrodite'ye ait olduğu saptanmış ancak korunmuşluk düzeyleri kesin bir tipolojik ayırım yapılmasına imkân tanımamıştır.

Tanrıçaya ait söz konusu bu tipler arasında en dikkat çekici ve özgün biçimde karşımıza çıkanlar ise Antalya tipindeki eserlerdir (**Aph11-12**). İkinci bölümde detaylı bir irdelemeye tabii tutulan bu heykelcikler esasında tipolojik olarak tanrıçanın Venus Felix tipine benzerlik gösterirler. Ancak eserlerin detayda sahip oldukları ayırt edici unsurlar³⁹⁹, onları söz konusu tipten ayırmaktadır. Nitekim bu ayırt edici unsurlar, eserlerin A. Filges tarafından Antalya tipi adı altında daha önce var olmayan yeni bir tip olarak değerlendirilmesine neden olmuştur⁴⁰⁰. Çünkü araştırmacının bu tipe dâhil ettiği üç eserden ikisi (**Aph11-12**) Side Müzesi'nde diğeri ise Antalya Müzesi'ndedir (Env. No. 648)⁴⁰¹. Ancak Antalya'daki eser de müzeye Manavgat-Şıhlar köyünden satın alma yolu ile kazandırılmıştır. Tipe adını veren eserlerin bölgeye ait müzelerde bulunuyor olması iddialı olmamakla beraber bölgedeki kentlerden birisinde bu tipin üretilmiş olabileceğini düşünülmesine imkân tanır.

Aphrodite ile ilgili heykelciklerin sayıca diğer tanrıçalara göre daha fazla olduğuna yukarıda değinilmişti. Böylesine bir tespit, kentteki diğer arkeolojik ve

³⁹⁶ Eserin envanter bilgisine, Burdur Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir.

³⁹⁷ O. Gülbay (2014). A group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), s. 180-182., Eser, araştırmacı tarafından Venus Genetrix tipi adı altında ele alınmıştır. Buluntu yeri bilinmeyen eserin Afyon Müzesi'nden devredildiği ifade edilmiştir.

³⁹⁸ Filges, 1999, **a.g.k.**, 427., No. 10., Lev. 35, 4.

³⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz. **Aph11- Aph12**.

⁴⁰⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 318.

⁴⁰¹ Eserin buluntu yeri Manavgat'a bağlı Şıhlar Köyü'dür. Bu bilgi, Side Müzesi ve Antalya Müzesi'nde bulunan eserlerin buluntu yerleri bakımından coğrafi bir yakınlık içerisine olduğunu gösterir (Bkz. Bölüm 3.4., s. 119.).

epigrafik verilerinden de gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Ancak kentin sikkeleri irdelendiğinde esasında bu durumun tam tersi bir durum ile karşılaşmıştır⁴⁰². Kentte ne yazık ki tanrıçaya dair tespit edilen sikke bulunmamaktadır. Ancak epigrafik veriler bu konuda daha aydınlatıcıdır. Kentten ele geçen bir yazıtta⁴⁰³, Aphrodite'nin 5 yıl rahipliğini yapmış olan bir vatandaştan ve ona eşi tarafından adanan bir heykelden bahsedilmektedir: Yazıttaki ifade şu şekildedir: “*Aphrodite'nin faziletli rahibesinin (5 yıllığına) heykeli, dürüstlüğü ve kutsallığı adına kocası Archedemos'un torunu Obrimos'un oğlu olan Plato tarafından inşa edildi*”. Böylece Platon adlı vatandaşın Aphrodite adına eşinin portre heykelini dikerek, onu onurlandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Side'deki Aphrodite kültü için, onun rahibeliğini yürüten bir makamın olduğu rahatlıkla söylenilebilir.

Ayrıca bir başka yazıttan⁴⁰⁴, Dionysios Maleis adındaki kişinin⁴⁰⁵ tanrıça adına Eros heykeli adadığı bilinmektedir. Yazıttaki ifade, “*Ben Eros'u - - - Dionysios diktirdi, babası Paion'dan devralırken aynı mesleği, o ben ki, ateş saçan şimşeği taşıyım elimde, bir zamanlar Kyklopların tanrılar tanrısı gökgürleten Zeus için yaptığı şimşeği; O' ydu göstermek isteyen, küçük olsam da, kanatlarımın gücü sayesinde daha güçlü olacağımı benim. Paion oğlu, Polychares'in torunu, Aphrodite'nin epistat'lığını yapmış Dionysios Maleis.*” şeklindedir.

Söz konusu iki yazıttan hareketle, Side' de Aphrodite'e adanmış bir kutsal alanın varlığı ve ona rahip / rahibelik yapan kişilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak J. Nollé 'ye göre, tanrıçanın sikkeler üzerinde herhangi bir betiminin olmaması, Side'deki Aphrodite kültürünün daha arka planda yer aldığını düşündürmektedir⁴⁰⁶. Side

⁴⁰² J. Nollé (1984). Eros mit dem Blitz. *EpigrAnat*, (4), s. 24.

⁴⁰³ G. E. Bean (1965). *Side Kitabeleri / The Inscriptions of Side*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 30-31., No. 121. ; J. Nollé (2001). *Side im Altertum II. Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien*. Bonn: Rudolf Habelt Yayınevi, s. 387-388., No. 98., Lev. 58b. ; Üstü kopmuş mermer bloğun parçası, 1959 yılında tiyatro ve sütunlu cadde arasında bulunmuştur. Günümüzde eser, Side Müzesi deposunda korunmaktadır.

⁴⁰⁴ Nollé, 1984, **a.g.k.**, 17 - 26. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 259-262., No. 3., Lev. 13a-b.

⁴⁰⁵ J. Nollé 'ye göre, sınırlı görevlerden sorumlu Dionysios Maleis, Aphrodite Kutsal Alanı'nın küratörüyü. Babası Paion ise Aphrodite'nin rahibiydi. Dionysios Maleis baba mesleğini, yani Aphrodite'nin rahipliğini devralınca, tanrıçanın onuruna bir Eros heykeli diktirmiştir. Bu heykelde aşk tanrısı Eros elinde Zeus'un şimşeği ile canlandırılmıştır. Dionysios Maleis'in sözlerine göre, bu heykel, sevginin gücünün herşeyin üstünde olduğunu göstermekteydi (Nollé, 1984, **a.g.k.**, 26.).

⁴⁰⁶ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 119. J. Nollé, kentteki Aphrodite kültürünün olasılıkla komşu kentler olan Aspendos ve Paphos'taki Aphrodite kültüründen etkilenmiş olabileceğini ifade etmiş olsa da bu görüş ile ilgili herhangi bir gerekçe ileri sürmemiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nollé, 1984, **a.g.k.**, 26.). Mitolojik olarak Aphrodite'nin çevresine atfedilen ve çoğunlukla onunla kültürel olarak ilişkilendirilen Kharitler'in ise (üç güzeller) Side kent sikkeleri üzerinde bir adet betimi ve Side Müzesi'nde korunagelen bir adet heykeli bulunmaktadır (Sikke için bkz.: J. Nollé (1990). Side: zur Geschichte einer kleinasiatischen Stadt in der römischen Kaiserzeit im Spiegel ihrer Münzen. *AW*, (21), s. 251., Res. 55. ; Heykel için bkz.: İnan, 1975, **a.g.k.**, 158. Kat. No. 85. Lev. No. LXXIV, 1-2.)

Müzesi'ndeki Aphrodite heykelcikleri ve üç adet kabartma⁴⁰⁷ dışında, kentte tanrıçaya ait plastik eserlerin fazlaca bulunmayışı, araştırmacının bu görüşünü destekler niteliktedir. Bu tespit, tanrıçaya ait heykelciklerin sayısal olarak çoğunluğunun Side kentinden ziyade Antik Çağın bir modası olarak açıklanabileceğini düşündürür. Zira Aphrodite'nin yani Roma karşılığındaki Venus'ün, kentin kuruluş efsanesindeki önemi ve yeri bilinen bir gerçektir. Şöyle ki; Iulius Caesar, MÖ 46 yılında Pompeius'a karşı kazanmış olduğu zafer öncesinde Roma'daki konumunu daha da sağlamlaştırmak adına Iulius hanedanlığı soyunun (genius) annesi veya atası olarak kabul gören Venus Genetrix için bir tapınak adamıştır. Zafer sonrasında Caesar Forumu'nda yerini alan tapınak ile birlikte Caesar, aile kökenini Venus'e ve hatta Aeneas'a kadar götürmüştür⁴⁰⁸. Bu kült ile tanrının oğlu olduğunu gösteren Caesar, Alba Longa kralları vasıtasıyla da Mars'ın soyundan gelmiş olduğuna inanmaktadır⁴⁰⁹. Dolayısıyla, Roma Dönemi'nde Aphrodite'ye ait büyük ve küçük ölçekli heykeltıraşi eserlerin bu denli yoğun kullanımının sebebi tanrıçaya duyulan derin sevgi ve saygı olarak yorumlanabileceği gibi, Hellenistik Dönem'den itibaren erotizm ve güzellik sembolü olarak dünyevi bir nesne biçiminde algılanmasından da kaynaklanmış olabilir⁴¹⁰. Bu durumda, Roma Dönemi'ndeki Aphroditelerin her iki türlü anlayışa da hizmet eden bir anlamı olması gerekliliği düşünülmelidir⁴¹¹.

Tanrıçalar arasında sayısal olarak ikinci sıra Tykhe'ye aittir. Toplam 8 eserde temsil edilen tanrıça, bunlardan 4'ün de Rom-Boston (**Tyk1, 2, 3 (?), 4**) (**Görsel 3.7.**), 2'sinde Braccio Nuovo (**Tyk5, 6**) (**Görsel 3.8.**), 2'sinde ise Claudia Iusta (**Tyk7, 8**) (**Görsel 3.9.**) tipi ile gösterilmiştir. Bu eserlerden üç tanesinin (**Tyk1, 4 ve 6**) kent içinde yapılan kazılarda ele geçtiği bilinir. Bu noktada kent içindeki diğer arkeolojik, numizmatik ve epigrafik belgelere bakıldığında şöylesi durumlar tespit edilmiştir. Tanrıça kent sikkeleri üzerinde kimi zaman otururken (tapınak içerisinde, kaya üzerinde veya taht üzerinde) kimi zaman ise ayakta betimlenmiştir. Çalışma kapsamında irdelenen tüm eserlerde tanrıça ayaktadır. Bu durumda kent sikkelerinde, tanrıçanın heykelcikler arasında rastlamadığımız oturan betimlerinin varlığı açığa çıkmıştır. Diğer taraftan ayakta

⁴⁰⁷ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 106., Res. 113. ; Mansel, 1978, **a.g.k.**, 110., Res. 118. ; Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 88., Res. 20.

⁴⁰⁸ Caesar'ın soyu, (genius) Aeneas ile birlikte Troia'ya bağlanmıştır. Ailesi, baba tarafından Venüs'e; anne tarafından ise Roma Kralı Ancus Marcius'a dayanır. MÖ 48'de Ephesos'ta kendisi için yapılmış olan bir heykelin kaidesinde Caesar'ın Ares (Mars) ve Aphrodite'nin (Venus) soyundan geldiği yazılıdır (F. Baz (1998). *Roma İmparator Kültü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 29.). ; Ayrıca bkz.: M. Koortbojian (2013). *The Divinization Caesar and Augustus*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 17-21.

⁴⁰⁹ Baz, 1998, **a.g.k.**, 29.

⁴¹⁰ Işın, 2007, **a.g.k.**, 34.

⁴¹¹ Işın, 2007, **a.g.k.**, 34.

betimlenen sikke betimlerinde ise yine sıklıkla Rom-Boston tipi ile betimlendiği (Görsel 3.10. / 3.11.) dikkat çekicidir.

Görsel 3.10. *Faustina II Dönemi'ne (MS 147-175) tarihlenen ve arka yüzünde Tykhe tasviri bulunan Side kent sikkesi* ⁴¹².

Görsel 3.11. *Maximinus Thrax Dönemi'ne (MS 235-238) tarihlenen ve arka yüzünde Tykhe tasviri bulunan Side kent sikkesi* ⁴¹³.

Benzer bir durum Side Müzesi'nde korunagelen 4 adet büyük boy plastik heykelde de karşımıza çıkar. Tanrıça bu eserlerde de tıpkı heykelciklerde ve sikkelerde olduğu gibi Rom-Boston tipinde gösterilmiştir⁴¹⁴. Dolayısıyla tanrıçanın kentteki heykelcikler, sikkeler ve büyük boy plastik eserlerde Rom-Boston tipinin tercih edilmiş olması Side'lilerin bu tipi severek kullandıklarını düşündürür⁴¹⁵. Aynı zamanda Side'de şans ve kader tanrıçası Tykhe'ye ait, agoranın tam merkezinden biraz güneybatıya konuşlandırılmış yuvarlak (*monopteros*) planlı bir de tapınak bulunur⁴¹⁶. Öyle ki kent sikkelerindeki tanrıça, bu yuvarlak planlı tapınağın içerisinde oturan kült heykeli (Antiockheia Tykhe'si tipinde) ile de sıklıkla betimlenmiştir⁴¹⁷. H. S. Alanyalı tanrıçaya ait tapınının ilk olarak, Antiockheia Tykhe'si tipinde gösterilmesinden hareketle Seleukoslar egemenliği sırasında kente getirilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir⁴¹⁸. Bu yüzdendir ki, Roma Döneminde de Tykhe kültü çok benimsenmiş ve Hellenistik

⁴¹² <https://www.acsearch.info/search.html?id=3624946>, (Erişim tarihi: 15.11.2017).

⁴¹³ <https://www.acsearch.info/search.html?id=377357>, (Erişim tarihi: 15.11.2017).

⁴¹⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 95-99., Kat. No. 39, 41, 42, 44.

⁴¹⁵ J. İnan, Side Müzesi'nde tanrıça Tykhe'ye ait benzer tipte birden fazla eser saptamıştır. Araştırmacı bu tespiti ile birlikte, Side'de bu tipin yaygın olması gerekliliğine dikkat çekmiştir (İnan, 1975, **a.g.k.**, 97.). Side Müzesi'nde korunagelen söz konusu tipe ait eserler için bkz. İnan, 1975, **a.g.k.**, 95-98., Kat. No. 39-41-42-44. ; Filges, 1997, **a.g.k.**, 87-88., Kat. No. 270-271., Lev. 137-139.

⁴¹⁶ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 157-167.

⁴¹⁷ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 166. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 82., Res. 15a. ; Tapınağa yakın bir noktada Tanrıçanın kült heykeli olabileceği düşünülen kolossal ölçülerde, oturan bir heykel parçasının varlığı bilinir. Söz konusu eser, Prof. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı ve Prof. Dr. Feriştah Alanyalı tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁴¹⁸ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 82.

geleneği devam ettirir nitelikte betimlenmiştir⁴¹⁹. Tanrıça, Side Müzesi'nde korunagelen ve ona bağlılık sunan bir yazıtta “*En parlak şehir olan Side'nin Tykhe'si, büyüktür*” şeklinde ifade edilmiştir⁴²⁰.

Tanrıça Athena ise 4 adet eser (**Ath1, 2, 3, 4**) ile temsil edilmiştir. Bunlardan 2'sinde Lemnia (**Ath1, 2**) (**Görsel 3.12.**), 1 örnekte ise Velletri (**Ath3**) (**Görsel 3.13.**) tipindedir. **Ath4** eserinin korunmuşluk düzeyi ise tip tespitinin yapılabilmesine imkân tanımamıştır. Tanrıçaya ait üç eserin (**Ath1, 2, 3**) satın alma yoluyla müzeye kazandırıldığı bilinir, bir eserin ise ne şekilde müzeye kazandırıldığı (**Ath4**) bilinmemektedir. Bu noktada da heykelcikler ile tanrıçanın kent içerisindeki diğer kült belgeleri arasında bir karşılaştırmaya gitmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak tanrıçanın Side pantheonunda oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir⁴²¹. Tanrıçanın kent sikkeleri üzerinde MÖ 5. yüzyıldan – MS 3. yüzyılın son çeyreğine kadar farklı tiplerde ve yoğun biçimde darp edildiği bilinmektedir (**Görsel 3.14. – 3.17.**)⁴²². Ancak sikkeler üzerindeki bu çeşitlilik plastik eserlerde gözlenmemektedir. Tanrıça Tiyatronun Scaenae Frons'una ait birinci grup kaset kabartmalarının üzerinde başında miğferi, elinde mızrağı kalkanı ve kutsal hayvanı yılan ile; kaset köşelerinde ise palmiye dalı, rozet, Side'nin simgesi nar ve zafer çelengi ile

⁴¹⁹ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 82.

⁴²⁰ Nollé, 2001, **a.g.k.**, 555-556., No. 241.

⁴²¹ Athena kentteki deniz ticaretinin koruyucusu olduğu için, onun adına *ἐπιβατήριος* (*Epibaterios*) Bayramı (limanın açılması veya yelken açma bayramı) düzenlenmekteydi. Bu bayram, Athena ve Apollon onuruna *Mare Clasum* (kış aylarında kesintiye uğrayan deniz ulaşımının, bahar dönemi ile tekrar başlaması adına yapılan kutlama) olarak adlandırılan dönemin sonunda düzenlenmektedir. Bayramda gemilerin Side limanına sağsalim ulaşmaları kutlanmaktadır. Dolayısıyla bu iki tanrı, hem gemilerin hem de limanın koruyuculuğunu üstlenmektedir (Mansel, 1978, **a.g.k.**, 134-135. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 75-76.). Söz konusu bayramın “ἐπιβατήριος” kentten ele geçen iki yazıtta bahsi geçmektedir (Bean, 1965, **a.g.k.**, 43-47., No. 145-146.). Ayrıca bkz.: A. M. Mansel (1963). *Die Ruinen von Side*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., s. 82-83. ; Mansel, 1978, **a.g.k.**, 134-135. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 109-110. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 75-76.

⁴²² Tanrıçanın kent sikkeleri üzerinde bu denli tercih edilmesinin nedeni şüphesiz, kentin baş tanrıçası ve kent tanrıçası olarak görülmesidir. J. Nollé ve H. S. Alanyalı'ya göre tanrıça bir yazıtta “προκαθεζομένη θεός” (*Prokathesomene Theos*) olarak isimlendirilmiş böylece şehrin baş tanrıçası olduğu epigrafik olarak da belgelenmiştir (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 106. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 76.). Sideliler için benzer bir anlama sadece Apollon sahiptir. Öyle ki, şehrin kuzeyinde bulunan N1 ve N2 adlandırılan tapınaklarının bu iki tanrıya ait oldukları düşünülmektedir (Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 77-78.). Ancak kent sikkeleri üzerindeki tasvir tipleri ve sıklığından Apollon'un tanrıça Athena'ya göre ikinci derecede bir tanrı olduğu anlaşılmaktadır (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 106.). Sikkeler üzerinde genellikle ayakta temsil edilen tanrıça, büyük çoğunlukla Athena Parthenos tipinde ancak tipin farklı varyasyonlarında karşımıza çıkmaktadır. Side'nin erken dönem sikkelerinde dahi benimsenen bu tip, MS 3. yüzyılda sikke basımlarının sona erdiği zamana kadar sevilen bir tip olmuştur (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 107.). Araştırmacılara göre Side kentindeki Athena, Hellen tanrıçası olarak tapınım görmesinden çok, Anadolu'nun yerel ögeleri ile kaynaşmıştır ve büyük bir ihtimalle eski Anadolu ve silahlı bir tanrıçayla bağdaştırılır. Side kelimesi “nar” anlamına gelmektedir ve bu kutsal meyve kentin en erken dönemlerinde bile kullanılan bir motif olmuştur. Nar, eski Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinde bereketi simgelediğinden Ana tanrıça kültü ile birleştirilmiştir. Bundan kaynaklı, kentteki Athena'nın özünde de eski ve yerel bir toprak ana kültünün yattığı düşünülmelidir (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 107. ; H. S. Alanyalı (2010). Side tiyatrosunda Yeni Yapılan Araştırmalar Işığında Scaenae Frons Kaset Kabartmaları ve Dionysos Frizi. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu: 20-22 Nisan 2007 Side*. (Ed: Ü. İzmirli, G. Tanyeli, Z. Ahunbay), İstanbul: SİVA Side Eğitim Kültür ve Sanat Vakfı, s. 85. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 76.).

betimlenmiştir⁴²³. Büyük boy plastik eserler arasında ise sadece üç örnek ile temsil edilmiştir⁴²⁴. Side pantheonunda oldukça önemli bir yeri ve önemi olan, sikkeler üzerinde farklı tiplerde ve yoğun biçimde darp edilen tanrıçanın plastik eserler üzerindeki betim azlığı ancak bugüne kadar yapılan kazı alanlarında ele geçmemiş olması ile açıklanabilir.

Görsel 3.14. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen, arka yüzünde Athena başı tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴²⁵.

Görsel 3.15. Domitianus Dönemi'ne (MS 81-96) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴²⁶.

Görsel 3.16. Lucius Verus Dönemi'ne (MS 161-169) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴²⁷.

⁴²³ Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 84., Res. 1.

⁴²⁴ Tanrıçaya dair Side Müzesi'nde korunagelen heykeller tanrıçanın Ince Blundell ve Hope tiplerine örnek oluşturmaktadır (İnan, 1975, **a.g.k.**, 49-52, 131-133., Kat. No. 13 - 14 - 72).

⁴²⁵ <https://www.acsearch.info/search.html?id=1537570>, (Erişim tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: N. Breitenstein, W. Schwabacher (1955). *SNG Copenhagen The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum (31), Lycia-Pamphylia*. Copenhagen: Einar Munksgaard Yayınevi, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 369. ; E. Levante (1994). *SNG France III: Cabinet Des Medailles, Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie*. Paris: Bibliothèque Nationale de la France / Numismatica Ars Classica, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 628.

⁴²⁶ <https://www.acsearch.info/search.html?id=1329177>, (Erişim tarihi: 15.11.2017).

⁴²⁷ <https://www.acsearch.info/search.html?id=551013>, (Erişim tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: Levante, 1994, **a.g.k.**, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 807.

Görsel 3.17. Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Athena tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴²⁸.

Çalışmada tüm olarak korunagelmiş Kybele heykelciği (**Kyb1**) ise Batı Nekropol alanından ele geçmiştir. Tahtta oturan başı örtülü ana tanrıça, sağ elinde patera, sol elinde kutsal müzik aleti tymphanon, ayaklarının iki yanında ise aslanlar ile birlikte betimlenmiştir. Tanrıça kent sikkelerinde ise sağa doğru ilerleyen bir aslan üzerinde, her iki ayağını aslanın bir yanından sallandırmak suretiyle oturuyor pozisyonda betimlenmiştir (**Görsel 3.18. / 3.19.**). Farklı yüzyıllar aralığında darp edildiği gözlemlenen bu tip, Side heykelciğinden farklı bir tipoloji sunmaktadır.

Görsel 3.18. İmparator Caracalla Dönemi'ne (MS 211-217) tarihlenen ve arka yüzünde Kybele tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴²⁹.

Görsel 3.19. İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Kybele tasviri bulunan Side kent sikkesi⁴³⁰.

Side tiyatrosuna ait kaset kabartmalarında ise manto ile örtülü başında diadem ve kule tipi tacı ile betimlenen Kybele'nin, bir yanında phiale diğer yanında ise tympanon

⁴²⁸ <https://www.acsearch.info/search.html?id=3299113>, (Erişim tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: G. F. Hill (1897). *BMC: Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*. London: Gilbert and Rivington Yayınevi, s. 159., No. 104.

⁴²⁹ <https://www.acsearch.info/search.html?id=3346873>, (Erişim tarihi: 15.11.2017).

⁴³⁰ [ark:/12148/btv1b8515254c](https://www.acsearch.info/search.html?id=12148/btv1b8515254c), (Erişim tarihi: 15.11.2017).

bulunur⁴³¹. Kaset köşelerinde ise iki adet aslan, ziller ve Attis başlığı yer alır. H. S. Alanyalı'ya göre, Kybele'nin kaset kabartmalarında yer alışı onun kent ve tiyatro için önemli tanrıçalardan biri olduğuna işaret etmektedir⁴³². Side heykelciği (**Kyb1**), sahip olduğu atribütleri bakımından Side tiyatrosunun kaset kabartmalarında tespit edilen tanrıça tipine benzerlik gösterir. Dolayısıyla tespit edilen sikke ve kabartma örnekleri doğrultusunda, Kybele'nin en azından Side kentinde iki farklı tipolojide karşımıza çıktığı söylenilebilir.

İlham perilerinden birisi olan, tarihçi Mousa Clio'ya ait olduğu tespit edilen heykelcik (**Ms1**) 1959 yılında tiyatro karşısındaki sütunlu cadde kazısından ele geçtiği bilinmektedir. H. S. Alanyalı, Side tiyatrosunun podyum frizinde Dionysos'un hayat hikayesinin anlatıldığını ve sahne binasının (*scaenae fronsun*) üçüncü kat kasetlerinde ise Apollon ve Mousa'ların betimlendiğini aktarmaktadır⁴³³. Mousa'lar arasında Erato, Thalia, Melpomene, Kalliope, Urania ve Euterpe tespit edilenler arasındayken; Clio, Polhymnia ve Terpsikhore betimleri henüz tespit edilememiştir. Araştırmacıya göre, tiyatronun üçüncü katında Apollon ve Mousa'ların yer alması, Side kentindeki Apollon kültürünün önemini vurgulamaktadır⁴³⁴. Dolayısıyla, tiyatronun yakınlarından ele geçen bu eserin, kentteki Apollon kültürü ile doğrudan ilişkili olabileceği düşünülebilir.

3.2.2. Tanrılar

Çalışma kapsamında tanrılar başlığı altında toplam 14 adet eser irdelenmiştir. Bunlar arasında sayısal olarak birinci sırada 4 adet örnek ile Asklepios (**Ask1, 2, 3, 4**) yer alır. Tanrı, **Ask2** ve **Ask3**'de (**Görsel 3.20.**) Neugebauer/Giustini (Giustiniani) tipinde gösterilmiştir. MÖ 4. yüzyılın başlarında (MÖ 380) üretilmiş olduğu düşünülen bu tip⁴³⁵ Roma İmparatorluk Dönemi'nde de beğenilerek kullanılmaya devam etmiştir⁴³⁶. Tanrıya ait olduğu tespit edilen diğer iki eserin ise (**Ask1 ve Ask4**), korunmuşluk düzeyleri kesin bir tip tanımlaması yapılmasına imkân tanımamıştır.

⁴³¹ Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 85., Res. 5.

⁴³² Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 85-86.

⁴³³ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 82. Araştırmacı, Side pantheonunda Dionysos ve Apollon'a MS 2. yüzyılda daha fazla önem verildiğini vurgulamaktadır.

⁴³⁴ Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 86-87.

⁴³⁵ M. Meyer (1994). Zwei Asklepiostypen des 4. Jahrhunderts v. Chr. Asklepios Giustini und Asklepios Athen-Macerata. *AntPl*, (23), s. 32. ; Durugönül, Tepebaş, 2016, **a.g.k.**, 61., Kat. No. 22.

⁴³⁶ İnan, 1975, **a.g.k.**, 54.

Çalışmadaki Neugebauer/Giustini tipindeki heykelciklerden **Ask2** satın alma yolu ile müzeye kazandırılmıştır. **Ask3**'ün ise müzeye geliş şekli ile ilgili maalesef bir bilgi yoktur. Ancak Side kenti içerisinde ele geçen ve şu anda Side müzesinde korunan orta büyüklükteki üç adet Asklepios heykelinin⁴³⁷ de tıpkı **Ask2** ve **Ask3** gibi Neugebauer/Giustini tipi içerisinde olduğu dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra Side'nin MS 2. yüzyılın ortalarından itibaren Asklepios tasvirli sikkeler⁴³⁸ darp ettiği ve burada da tanrının yine oldukça popüler ve yaygın olan bu tipinde betimlendiği bilinmektedir (**Görsel 3.21.**)⁴³⁹.

Görsel 3.21. *İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Asklepios tasviri bulunan Side kent sikkesi*⁴⁴⁰.

Tanrılar arasında Asklepios'tan sonra ikinci sıra Dionysos'a aittir. Tanrı'ya ait 2 adet heykelcik parçası (**Dion1, Dion2**) mevcuttur. Bu eserlerden kentten ele geçtiği bilinen **Dion1**'in korunmuşluk düzeyi iyi olmasa da tanrıya bir Satyr ve panterin eşlik ettiği ayırt edilebilmektedir. Kent sikkelerine bakıldığında da tanrının MS 225-227 yılları arasına tarihlendirilen sikke üzerinde (**Görsel 3.22.**) yine yanında bir panter ile birlikte betimlendiği gözlemlenmiştir.

⁴³⁷ İnan, 1975, **a.g.k.**, 53-55, 56-59., Kat. No. 15-17-18.

⁴³⁸ Asklepios, Side Kenti'nde önemi ve anlamı olan tanrılardan birisidir. Zira, Hellenistik Dönem'den itibaren Side Kenti'nin tıp alanında oldukça gelişmiş olduğu, öyle ki Sideli hekimlerin öğrenci ve araştırmacı olarak Alexandria'ya gittikleri bilinmektedir. Sideli doktorlar olan Sideli Mnemon ve Artemidoros antik dönemde oldukça meşhurdurlar (MÖ 150-200). Bunun yanı sıra, İmparator Hadrianus Dönemi'nde saygın bir konum elde etmiş olan Sideli hekim Marcellus, dönemin en ünlü hekimlerinden birisi olmuştur (Arca, Gökalp, Ören, 2011, **a.g.k.**, 303.). Bu noktada tanrının ön planda olması hiç de şaşırtıcı olmamalıdır. Kentte Asklepios kültü, Roma İmparatorluk dönemi boyunca yaygın bir kült haline gelerek sürekli olarak güçlenmiştir. İmparator Hadrian askeri faaliyetlerle bağlantılı olarak yaygınlaşan salgın hastalıklar dolayısıyla birçok kez Küçük Asya'yı ziyaret etmiş ve bu salgınlara bir çare bulunması adına Küçük Asya'da Asklepios kültünü yaymaya çabalamıştır (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115). Kült, özellikle MS 2. ve 3. yüzyıllarda yeniden canlandırılmıştır. MS 2 - 3. yüzyıl aralığına tarihlendirilen Asklepios ve Hygieia'ya adanan iki adet *ex voto* adasında, tanrı ve tanrıçanın kentteki dönemsel önemleri vurgulanmıştır. Bu yazıtlardan birisinde Asklepios, bir dokumacı (ketenci) tarafından heykeli dikilerek onurlandırılmıştır. Araştırmacı G. Bean'e göre küçük yazıtlı kaidenin boyutundan, Asklepios heykelciği taşıyor olabileceği düşünülmektedir (Bean, 1963, **a.g.k.**, 40., No. 137.); Bir diğer yazıtta ise Hygieia ile birlikte kentteki köle açılışında onurlandırılmıştır (Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 263-266., No. 6-7.).

⁴³⁹ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115.

⁴⁴⁰ <https://www.acsearch.info/search.html?id=626005>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: Levante, 1994, **a.g.k.**, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 883. ; J. Nollé (1993b). *SNG Deutschland Pfälzer Privatsammlungen Vol.4. Pampylien Nr. 1-960*. Münih: Hirmer Yayınevi, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 851.

Görsel 3.22. Orbiana Dönemi'ne (Severus Alexander'ın Eşi - MS 225-227), tarihlenen ve arka yüzünde Dionysos tasviri bulunan Side kent sikkesi ⁴⁴¹.

Side'de Dionysos, tiyatronun koruyucu tanrısı olarak tapınım görmektedir⁴⁴². Yazıtlardan anlaşıldığı üzere, myster tapınımı ile öne çıkan Demeter ve Dionysos için *Agon Mystikos* düzenlenmektedir⁴⁴³. Bunun yanısıra ele geçen yazıtlardan Dionysos'un kentteki *Dea Roma*⁴⁴⁴ ile birlikte tapınım gördüğü anlaşılmaktadır⁴⁴⁵. Ayrıca iki yazıttan *Dea Roma* ve Dionysos rahipliği görevlerini üstlenen Decmus Iunius Zenodotos ve Celsianus adındaki vatandaşların, rahiplikleri zamanında kentteki refah düzeyinin artmasına katkılarından dolayı onurlandırıldıkları anlaşılmaktadır⁴⁴⁶. Bunun yanısıra MS 2. yüzyıla ve MS 2. yüzyılın yarısına tarihlendirilen iki yazıtta Dionysos ve Athena'nın neokoros'luğunu üstlenmiş olan *Gerousia*'dan bahsedilmektedir⁴⁴⁷. *Gerousia* tarafından yaptırılan ve Dionysos ile ilgili kutsal bir yemek salonu olan *deipnisterion*'dan ise farklı bir yazıtta bahsedilmektedir⁴⁴⁸.

Kentte, Dionysos kültü ile ilişkilendirilen tiyatro yapısının *scaenae frons* frizinde ve kaset kabartmalarında tanrının hayatı ile ilgili sahneler işlenmiştir⁴⁴⁹. Tiyatrodaki

⁴⁴¹ http://www.wildwinds.com/coins/ric/orbiana/_side_FAC_SH57162.txt, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

⁴⁴² A. M. Mansel, Side tiyatrosunun kuzeyinde ve sütunlu caddenin gerisinde yer alan cephesinde dört adet sütunun bulunduğu *pseudoperipteros* planlı tapınağı ise Dionysos (?) Tapınağı olarak isimlendirmiştir (Mansel, 1975, **a.g.k.**, 142-146.). Tapınak, A. M. Mansel tarafından Side planı üzerinde "Q Tapınağı" olarak isimlendirilmiştir. Araştırmacı tapınağın, tiyatronun yakınında konumlandırılması bakımından tiyatro tanrısı Dionysos'a ait olabileceğini önermektedir. Daha sonraki yıllarda M. Büyükkolancı tarafından yapılmış olan tapınak ile ilgili bilimsel kazı çalışmaları da Mansel'in düşüncesini destekler niteliktedir (Bkz. M. Büyükkolancı (2008). Side Dionysos Tapınağı'na ilişkin Yeni Bulgular. *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUPERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*. (Ed: İ. Delemen vd.), Antalya: AKMED, s. 259-282.). Ancak bu yapı ile ilgili en güncel çalışmalar Prof. Dr. F. S. Alanyalı'ya aittir. Zira araştırmacı 2009-2012 yılları arasında yapıda arkeolojik belgeleme çalışmaları yapmış ve yürütülen statigrafik kazı çalışmaları sonucunda tapınak ve çevresinde 5 yapı evresi (I-V) tespit etmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, yapının kentteki konumu, çevresinde bulunan yapılar ile birlikte tarihsel ve epigrafik veriler de göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmiştir. Tüm verileri birarada değerlendiren araştırmacıya göre tapınak, Dionysos'dan ziyade İmparator Kültü ile ilişkili olmalıdır (Dionysos (?) Tapınağı ile ilgili daha güncel ve ayrıntılı çalışmalar için bkz. F. S. Alanyalı (2016). Side Dionysos (?) Tapınağı Işığında Tiyatro ile Çevresinin Kentsel Değişimi ve Dönüşümü. *Olba*, (XXIV), s. 419-450.).

⁴⁴³ J. Nollé (1986). *Pamphyliche Studien. Chiron*, (16), s. 204-206. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.** 86, 93, 116 - 117. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 85.

⁴⁴⁴ Roma kentini temsil eden tanrıça *Dea Roma*'nın tapınımı Side'de önemli bir yere sahiptir (B. Öztürk (2010). *Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 139, 200.).

⁴⁴⁵ Öztürk, 2010, **a.g.k.**, s. 137-140.

⁴⁴⁶ Bean, 1965, **a.g.k.**, 35-36., 62-63., No. 127, 175. ; Öztürk, 2010, **a.g.k.**, 138-139.

⁴⁴⁷ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 96-97. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 285-290., No. 26. ; Nollé, 2001, **a.g.k.**, 471-474., Nr. 153.

⁴⁴⁸ Öztürk, 2010, **a.g.k.**, 138-139.

⁴⁴⁹ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 200-205. ; H. S. Alanyalı (2003). Dionysos Frizi ve Kaset Kabartmaları Çalışmaları. *KST*, 24 (2), s. 269-271. ; Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 87-88. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 78-79.

scaenae frons'un birinci katında yer alan Dionysos frizinde, tanrının hayat hikayesi kronolojik bir sırayla anlatılmaktadır⁴⁵⁰. Tanrının kaset kabartmaları üzerindeki büstü ise bir *hydria* üzerinde yer almaktadır⁴⁵¹. Başında ise sarmaşık çelengi ve üzüm salkımları bulunmaktadır⁴⁵². Kabartmadaki asma yaprağı büstün yerleştirildiği madolyonu çevrelemekte iken, köşelerde çam kozalakları, lagobalon, üzüm salkımı, pan flüt ve zil gibi tanrıya atfedilen betimler yer alır⁴⁵³. Side pantheonunda bu denli ön planda olan tanrının, kentten ele geçen plastik eser sayısı ise oldukça azdır⁴⁵⁴. Belki ileride yapılacak çalışmalar ile bu sayı artış gösterebilir.

Dionysos gibi tanrı Zeus'da iki eser (**Ze1, Ze2?**) ile çalışmada yerini almıştır. Tüm olarak korunagelmiş Zeus heykelciği (**Ze1**) tanrının Capitolinus tipindedir (**Görsel 3.23.**). Tahtta oturan, sağ elinde *phiale* sol elinde ise *scepter* tutan tanrı, tipolojik bakımdan Pheidias tarafından MÖ 430'da Zeus Olympia Tapınağı için yapıldığı öngörülen⁴⁵⁵ kolosal Olympia Zeus kült heykeli imgesine yakındır. Bahsi geçen eser, Side teritoryumuna yakın Manavgat-Çavuşköy'den ele geçmiştir. Ancak Side'deki kent sikkeleri üzerindeki Zeus betimleri ile benzerlik sunduğu görülür (**Görsel 3.24. / 3.25.**). Tek farklılık ise sikkelerde Zeus sağ elinde bazen Nike bazen ise şimşek demeti tutmaktadır. **Ze2 (?)**'nin ise müzeye nasıl kazandırılmış olduğu bilinmez. Sadece elinde meşale tutan kol parçasından ibaret olan eserin **Ze1** ile benzerliğinden dolayı tanrıya ait olabileceği önerilmiştir.

Görsel 3.24. *İmparator Lucius Verus Dönemi'ne (MS 161-169) tarihlenen ve arka yüzünde Zeus tasviri bulunan Side kent sikkesi*⁴⁵⁶.

⁴⁵⁰ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 78-79.

⁴⁵¹ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 78.

⁴⁵² Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 78.

⁴⁵³ Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 85., Res. 4. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 78-79.

⁴⁵⁴ Side Müzesi'nde, 1947 yılında P tapınağı kazısı sırasında ele geçen ve J. İnân tarafından Dionysos olarak adlandırılan bir adet baş parçası korunagelmektedir (İnân, 1975, **a.g.k.**, 103-105., Kat. No. 48.).

⁴⁵⁵ J. McWilliam vd. (2011). *The Statue of Zeus Olympia: New Approaches*. Cambridge: Cambridge Scholars Yayıncılık, s. 61.

⁴⁵⁶ <https://www.acsearch.info/search.html?id=3360433>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: Nollé, 1990, **a.g.k.**, 251., No. 42.

Görsel 3.25. *İmparator Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268) tarihlenen ve arka yüzünde Zeus tasviri bulunan Side kent sikkesi*⁴⁵⁷.

Eserlerin buluntu yerleri göz önünde bulundurulduğunda tanrının Side kentinden en azından şu an için bilinen bir betiminin olmadığı sonucu çıkar. Ancak Zeus'un, esasında Side'nin önemli tanrılarından birisi olduğu bilinen bir gerçektir. Öyle ki kentte tanrı adına bir sunak bulunmaktadır ve bu sunağın bulunduğu mahalleye ise Βομείτται (Büyük Sunaklılar) adı verilmiştir⁴⁵⁸. Kent, oldukça verimli olan Pamphylia Ovası'nda yer almasından kaynaklı, buğday ve çeşitli tahılların üretimi önemli bir tarımsal faaliyet olarak ön plana çıkmıştır⁴⁵⁹. Tarımsal faaliyetlerin bu denli önemli olduğu kentte Zeus tarım tanrısı olarak “Ἀλωνίτης” (harman yerinin koruyucusu) epitheti ile anılmaktadır⁴⁶⁰. Böylece, göksel bir tanrı olmasının yanı sıra tarım ile ilişkilendirilen bir tanrı olarak da oldukça benimsenmektedir⁴⁶¹. Hatta Zeus, “Norites” epitheti ile anılmakta ve bu ünvan kentin tarımsal tanrılarıyla birlikte kullanılmaktadır⁴⁶². Tanrıya ait bir başka epithet olan “Nikator” ifadesi ise, Hellenistik Dönem'deki Zeus Nikator (rahip) kültüne ait bir yazıttan ele geçmiştir⁴⁶³. J. Nollé bu durumu Side ve Seleukos hanedanlığı arasındaki dosthane ilişkilere bağlamaktadır ve Side'deki Zeus Nikator kültünü Hellenistik Dönem'deki kral kültü ile ilişkilendirmektedir⁴⁶⁴. Zeus Nikator betimli sikkeler (Tahtta oturan, bazen elinde Nike tutan) çok sıklıkla olmasa bile Roma Dönemi'nde de darp edilmiştir⁴⁶⁵. J. Nollé'ye göre, Side'de kutlanan Olympia şenlikleri de muhtemelen Zeus kültü ile bağlantılı olmalıdır⁴⁶⁶.

Tanrılar arasında birer örnek ile Ares ve Hermes'de yer alır. Borghese tipindeki Ares heykelciği (**Ars1**) (**Görsel 3.26.**), başında sorguçlu miğferi, zırhı, mızrağı ve kalkanı

⁴⁵⁷ <https://www.acsearch.info/search.html?id=524682>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017). ; Ref.: Levante, 1994, **a.g.k.**, (sayfa numarası belirtilmemiştir.), No. 900.

⁴⁵⁸ Kentte Zeus'a ait bir sunak olduğu ve sunağın yer aldığı mahalleye “Βομείτται” isminin verilmesi, bir mermer kaide parçasının yazıtından anlaşılmıştır (Bkz. Bean, 1963, **a.g.k.**, 28-29., No. 119. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115. ; Nollé, 2001, **a.g.k.**, 410-411., No. 107. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 80.)

⁴⁵⁹ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 29-34.

⁴⁶⁰ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 116. ; Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 79.

⁴⁶¹ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 79.

⁴⁶² Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115-116.

⁴⁶³ Bean, 1965, **a.g.k.**, 13-14., No. 100. ; Nollé, 2001, **a.g.k.**, 379-381., No. 90.

⁴⁶⁴ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115.

⁴⁶⁵ Nollé, 1990, **a.g.k.**, 253., No. 41-42.

⁴⁶⁶ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 115.

ile birlikte tüm olarak korunagelmıştır. Bu eserde tıpkı **Ze1** gibi Manavgat-Çavuşköy'den ele geçmiştir. Hatta bu iki eserin aynı mezar yapısında bulunmuş olduğundan bahsedilmektedir. **Ars1**, kent içerisinde ele geçmemiş olsa da heykelciğin betimi Caracalla dönemine tarihlendirilen kent sikkesinin arka yüzündeki Ares betimi ile benzerlik sunar. Sikkenin arka yüzünde bir altar, altının üzerinde Caracalla'nın büstü, bunun hemen yanında da ayakta duran sağ elinde mızrak taşıyan sorguçlu miğfer giyimli Ares konumlanır (**Görsel 3.27.**). J. Nollé' ye göre sikke üzerindeki bu betim muhtemelen bir kült topluluğuna işaret etmektedir⁴⁶⁷.

Görsel 3.27. *İmparator Caracalla Dönemi'ne (MS 211-217) tarihlenen ve arka yüzünde Ares tasviri bulunan Side kent sikkesi*⁴⁶⁸.

Bunun yanı sıra Ares, Side tiyatrosuna ait Dionysos frizinin devamında ise Aphrodite ile birlikte Gigantlarla savaşırken gösterilmiştir⁴⁶⁹. Ares'in friz üzerinde oldukça hasar görmüş olması tipi ile ilgili yorum yapılabilmesine engeldir. Bunun yanı sıra tanrı, kentteki büyük anıtsal çeşmeye (*Nymphaion (G)*) ait havuzun mermer kabartma levhasında Aphrodite ve bir kalkan üzerindeki Eros ile birlikte de betimlenmiştir⁴⁷⁰. Bu kabartmada Aphrodite'ye aşık olan Ares'in, tanrıça tarafından silahlarından arındırılması konu edilmiştir⁴⁷¹.

Side teritoryumundan (Gebeci ve Sarnıçbeleni) ele geçen ve İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen iki adet yazıtta ise tanrı Ares adına bir vaadi yerine getirme arzusu ve tanrıya olan bağlılık konu edilmiştir⁴⁷².

Ares, Küçük Asya'nın güneyinde, özellikle Pisidia'da ve Doğu Pamphylia'da önemli bir tanrı olmuştur⁴⁷³. Zira, hem Side hem de onun antik dönem teritoryumunda ele geçen buluntular bu düşünceyi destekler niteliktedir.

⁴⁶⁷ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 120.

⁴⁶⁸ <http://www.mfa.org/collections/object/coin-of-side-with-bust-of-caracalla-261890>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

⁴⁶⁹ Alanyalı, 2010, **a.g.k.**, 88., Res. 20.

⁴⁷⁰ Mansel, 1963, **a.g.k.**, s. 62., Abb. 44. ; Mansel, 1975, **a.g.k.**, 106., Res. 113. ; Nollé, 1984, **a.g.k.**, 19-20., Abb. 1.

⁴⁷¹ Mansel, 1975, **a.g.k.**, 106.

⁴⁷² Nollé, 2001, **a.g.k.**, 602-605., No. 377-378.

⁴⁷³ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 120.

Tanrı Hermes'e ait sadece baş kısmı günümüze ulaşmış parça (**Hrms1**) kentin Batı Nekropolünde ele geçmiştir. Esasında Side kent kazılarında Hermes ile ilgili birçok heykel⁴⁷⁴ bulunmuş olmasına rağmen; A. M. Mansel⁴⁷⁵, J. Nollé⁴⁷⁶ ve N. Demirtaş'ın⁴⁷⁷ da belirttiği gibi nümizmatik ve epigrafik verilere rastlanılmamıştır. Ancak araştırmacılara göre Pamphylia'nın en önemli liman ve ticaret merkezi olarak ön plana çıkmış olan Side kentinde Hermes kültü ile ilgili hiçbir veriye rastlanılmamış olması oldukça şaşırtıcıdır. H. S. Alanyalı ise Side'de tanrı için özel bir alanın veya kutsamanın yer almış olması gerekliliğine dikkat çekmektedir⁴⁷⁸.

Çalışmada tanrılar bölümü başlığı altında değerlendirilen son eserlerden 2 adedi Eros'a (**Ers1**, **Ers2**), 1 adedi ise Harpokrates'e (**Harp1**) aittir. Bir eserin ise baş kısmının korunmamış olması onun **Ers?** / **Smns?** olarak değerlendirmeye tabii tutulmasına neden olmuştur. Eros'a ait olan eserler, Uyuyan ve Tutsak Eros olmak üzere iki farklı tipolojide karşımıza çıkmaktadır (**Görsel 3.28.**). Her iki eserde satın alma yolu ile müzeye kazandırılmıştır. Esasında kent kazılarından Eros'un yine uyur şekilde betimlendiği büyük boy plastik eserlerin varlığı bilinir⁴⁷⁹. Hatta kentte Aphrodite'nin epistat'lığını yapmış olan Dionysios Maleis adındaki bir vatandaşın⁴⁸⁰ tanrıça adına bir Eros heykeli diktirdiğini ifade eden bir yazıtta⁴⁸¹ mevcuttur. Ayrıca Eros, kentte bulunan anıtsal çeşmeye ait kabartma levhasında bir kalkanın üzerinde, yanında Aphrodite ve Ares ile birlikte betimlenmiştir⁴⁸². Ancak Tutsak Eros tipinin özellikle Güney İtalya'da Geç Klasik Döneme uzanan bir geçmişi olduğu bilinir. Anadolu içerisinde de çok az örneği olduğundan bahsedilir⁴⁸³. Bu çalışma kapsamındakine benzer başka bir örneğine ise Patara'dan ele geçen terrakotta bir figüründe rastlanılmıştır⁴⁸⁴.

⁴⁷⁴ Side Müzesi'nde tanrıya ait olduğu tespit edilen 6 adet heykel / heykel parçası bulunmaktadır (Bkz. İnan, 1975, **a.g.k.**, 17-26, 29-36, 59-66, 68-70, 84-87, 89-90., Kat. No. 3, 6, 19, 22, 32, 35.). ; Ayrıca, Müze' ye ait envanter kayıt bilgilerinde Side Kenti'nden ele geçtiği bilinen tüm olarak korunagelmış bir bronz heykelciğinin varlığı (Env. No. 590) tespit edilmiştir.

⁴⁷⁵ A. M. Mansel (1965). Side. *RE Supp.*, (X), s. 893.

⁴⁷⁶ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 121.

⁴⁷⁷ N. Demirtaş (2014). Pamphylia Bölgesi Şehir Sikkeleri Üzerindeki Hermes Tasvirleri. *Assos Journal*, 2 (8), s. 235.

⁴⁷⁸ Alanyalı, 2011, **a.g.k.**, 82.

⁴⁷⁹ Side Müzesi'nde bulunan Eros'a ait heykel fragmanları için bkz. İnan, 1975, **a.g.k.**, 148-151., Kat. No. 86, 87, 88, 89.

⁴⁸⁰ J. Nollé 'ye göre, sınırlı görevlerden sorumlu olan Dionysios Maleis, Aphrodite Kutsal Alanı'nın küratörüydü. Babası Paion ise Aphrodite'nin rahibiydi. Dionysios Maleis baba mesleğini, yani Aphrodite'nin rahipliğini devralınca, tanrıçanın onuruna bir Eros heykeli diktirmiştir. Bu heykelde aşk tanrısı Eros elinde Zeus'un şimşeği ile canlandırılmıştır. Dionysios Maleis'in sözlerine göre, bu heykel, sevginin gücünün herşeyin üstünde olduğunu göstermekteydi (, 1984, **a.g.k.**, 26.).

⁴⁸¹ Nollé, 1984, **a.g.k.**, 17 - 26. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 259-262. No. 3. Lev. 13a-b.

⁴⁸² Mansel, 1963, **a.g.k.**, s. 62., Abb. 44. ; Mansel, 1975, **a.g.k.**, 106., Res. 113. ; Nollé, 1984, **a.g.k.**, 19-20., Abb. 1.

⁴⁸³ Işın, 2007, **a.g.k.**, 112.

⁴⁸⁴ Işın, 2007, **a.g.k.**, 67-69, 112., Kat. No. 37., Res. / Fig. 42.

Harpokrates'in büyük heykel sanatına kült tasviri olarak yansması MS 1 yüzyıl olarak kabul edilir⁴⁸⁵. Popüleritesini uzun bir süre koruyan tip, MS 4. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmaya devam etmiştir⁴⁸⁶. Mısır kökenli tanrıların, özellikle de İsis, Serapis ve Harpokrates üçlüsünün Helenistik dönemden itibaren Anadolu coğrafyasında tapınım gördüğü bilinmektedir; ancak bu üç tanrının kültlerinin Pamphylia bölgesinde yayılmaya başlaması, Roma İmparatorluk döneminde artan ticari ilişkiler sonucunda olmuştur. Side'den, "Zeus Helios Serapis, Büyük Tanrı ve Synnaoi Theoi'a" yapılan bir adağın varlığı bilinmektedir⁴⁸⁷. Ayrıca Hadrianus Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen ancak yeri henüz belirlenemeyen İsis ve Serapis'e ait tapınak kararını belirten bir yazıtın daha var olması söz konusu kültlere işaret eder⁴⁸⁸. Elimizdeki veriler, Side'de bu kültlerin varlığından söz etmemize imkân tanısa da, **Harp1** eserinin satın alma yoluyla Müze'ye kazandırılmış olması kent özelinde kesin bir çıkarımda bulunulmasına olanak tanımaz.

3.3. Dönemsel (Şekil 3.2)

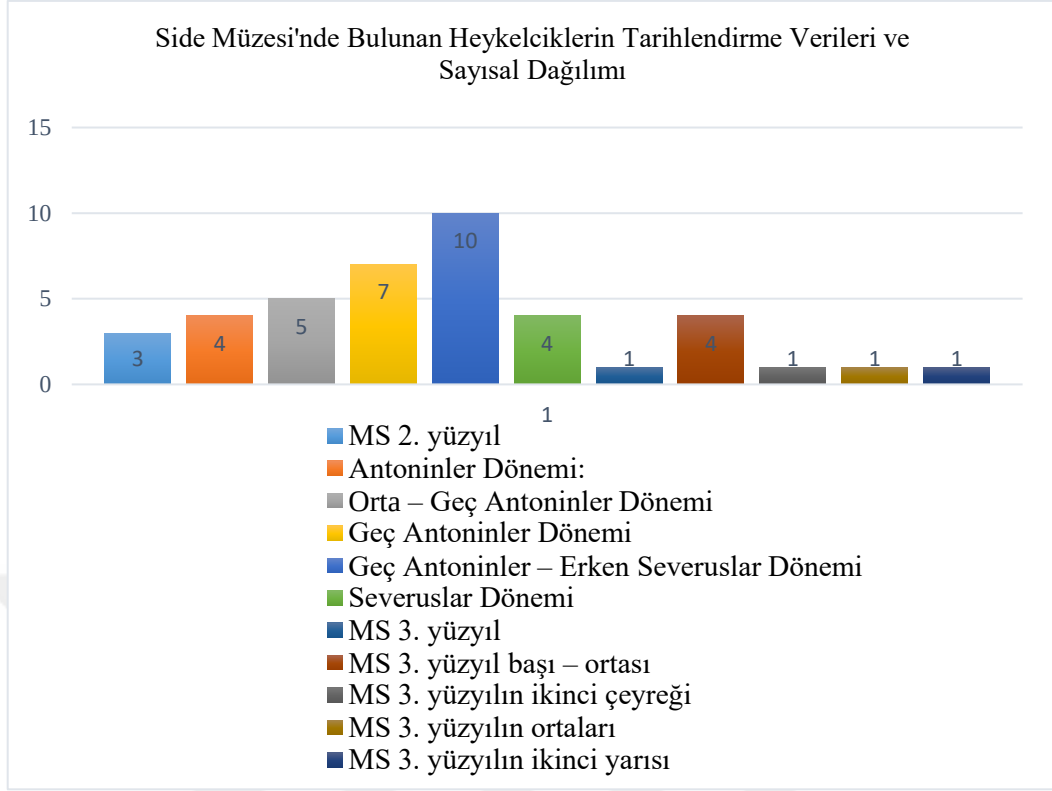
48 adet heykelcik üzerine yapılan detaylı stil değerlendirmesi şöylesi bir dönemsel dağılımı beraberinde getirmiştir: MS 2. yüzyıl (**Aph13, Aph14, Ath1**); Antoninler Dönemi (**Aph17, Ath4, Ask1, Ze2 (?)**); Orta – Geç Antoninler Dönemi (**Aph1, Aph3, Ask2, Ers? / Smns?, Hrms1**); Geç Antoninler Dönemi (**Aph4, Aph7, Aph12, Aph15, Aph16 (?), Baş1, Harp1**); Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi (**Aph5, Aph8, Ath2, Ath3, Tyk2, Tyk3, Tyk5, Tyk7, Ask3, Dion1**); Severuslar Dönemi (**Aph6, Aph9, Ms1, Tyk6**); MS 3. yüzyıl (**Tyk4**); MS 3. yüzyıl başı – ortası (**Aph2, Tyk1, Ars1, Ze1**); MS 3. yüzyılın ikinci çeyreği (**Kyb1**); MS 3. yüzyılın ortaları (**Baş2**); MS 3. yüzyılın ikinci yarısı (**Aph11**).

⁴⁸⁵ Işın, 2007, **a.g.k.**, 75.

⁴⁸⁶ Işın, 2007, **a.g.k.**, 75.

⁴⁸⁷ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 272-274., No. 16., Bu yazıtta geçen θεοι σύνναοι ifadesinin İsis ve Harpokratesi'i karşıladığı düşünülmektedir. ; Arca, Gökalp, Ören, 2011, **a.g.k.**, 296.

⁴⁸⁸ Arca, Gökalp, Ören, 2011, **a.g.k.**, 296.

Şekil 3.2. Side Müzesi'nde Bulunan Heykelciklerin Tarihlendirme Verileri ve Sayısal Dağılımı

Grafiğe dair sayısal dağılımdan da anlaşılacağı üzere, heykelciklerin Orta-Geç Antoninler ile Erken Severuslar dönemi arasında yoğunluk gösterdiği, MS 3. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ise düşüş yaşadığı gözlemlenir. Ancak bu veri değerlendirilirken heykelciklerin büyük bir kısmının satın alma ve zor alım/müşadere yolu ile müzeye kazandırılmış olduğu; kent içinde bulunanların ise buluntu konteksleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamadığı göz önünde tutulmalıdır. Bu nedenle de tarihlendirmeler stil-kritik yöntemlere ve heykelciklerin kaide formlarına dayanılarak yapılmıştır. Diğer taraftan kent içinde ele geçen heykelcikler, Side'nin geneli için de sağlıklı bir sonuç içermeyebilir. Zira kentte tüm yapılar henüz kazılmış durumda değildir ve var olan yapı kazıları da hala devam etmektedir. Ancak yine de Side ve çevresinin bu dönemlerdeki siyasi ve ekonomik durumlarına bakmanın önemli ipuçlarını da beraberinde getireceği düşüncesindeyiz.

Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcından itibaren Pamphylia'nın her bakımdan gelişim gösteren kentlerinden⁴⁸⁹ olan Side Antik Kenti, MS 1. ve 2. yüzyıl

⁴⁸⁹ Bölgenin önemli kentleri batıdan doğuya doğru, Attaleia, Perge, Sillyon, Aspendos, Side ve Lyrbe (Seleukeia?)'dir. Pamphylia'nın Aspendos, Sillyon ve Perge ile birlikte en erken kuruluşlu kentlerinden birisi olan Side, Hellenistik Dönem ile başlayan polisleşme sürecini ve asıl gelişimini birçok Küçük Asya Kenti'nde görüldüğü gibi Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde gerçekleştirmiştir. (Bkz. Mansel, 1978, **a.g.k.**, 12. ; Özdizbay, 2012, **a.g.k.**, 226.).

boyunca yaşanan *Pax Romana* (MÖ 27 - MS 180) sürecinden en avantajlı şekilde yararlanan kentlerden birisi olmuştur⁴⁹⁰. Kent, bu sürecin sağlamış olduğu kültürel canlılık, refah ve mimari gelişime, Hellenistik kökenli karakterini koruyarak ayak uydurmuştur⁴⁹¹. Pamphylia Bölgesi'nde bulunan Attaleia'nın yanındaki en önemli liman kenti konumunda olan Side, sahip olduğu stratejik konum itibarıyla de Suriye, Kıbrıs ve Mısır'a giden yol güzergahlarının merkezidir⁴⁹². Öyle ki kent, MS 3. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatorluğu'nun Doğu seferleri için önemli bir hububat deposu ve operasyon üssü olarak kullanılmıştır⁴⁹³. Bu bakımdan Side'ye "Nauarchis" (filoların lideri, gemilerin yöneticisi) ünvanı verilmiştir⁴⁹⁴.

MS 150-200 tarihleri aralığında çok sayıda kamu binasının oluşturulması nedeniyle şehir manzarasında önemli değişiklikler meydana gelir⁴⁹⁵. Kentteki tiyatro yapısının yanısıra Athena ve Apollon'a atfedilen iki önemli tapınağın ve birçok kamusal yapının söz konusu dönem içerisinde inşa edilmesi, bu önemli değişikliğe kanıt oluşturmaktadır⁴⁹⁶.

Verimli topraklarından geniş ölçüde faydalanan kent, sahip olduğu gelişmiş sulama sistemleri sayesinde ise tahıl verimini ve üretimini arttırmıştır⁴⁹⁷. Oldukça verimli bir coğrafyada yer alan ve ticari potansiyeli oldukça yüksek olan kent, bu bağlamda kültürel etkilere de fazlasıyla açık bir hale gelmiştir⁴⁹⁸. Bu kültürel etkileşim ile birlikte, Side pantheonunda halihazırda önem arz eden tanrı ve tanrıçalara, farklı kültlerin de eklenmiş olduğu ve önem kazandığı görülmektedir.

Tüm bu gelişmeler sonucunda kentin özellikle MS 2. ve 3. yüzyılın başında daha önce hiç olmadığı kadar zenginliğe ve refaha kavuşmuş olduğu⁴⁹⁹, tespit edilen çeşitli sayıda epigrafik ve nümizmatik verilerden de anlaşılmaktadır⁵⁰⁰. MS 3. yüzyılın sonlarına

⁴⁹⁰ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 78. ; Özdizbay, 2012, **a.g.k.**, 226-227.

⁴⁹¹ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 13. ; Özdizbay, 2012, **a.g.k.**, 227.

⁴⁹² H. Brandt, F. Kolb (2005). *Lycia et Pamphylia: eine Römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*. Mainz- Rhein: Philipp Von Zabern Yayınevi, s. 68.

⁴⁹³ S. Mitchell (1995). *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor, Vol 1*. Oxford: Clarendon Yayınevi, s. 238. ; Brandt, Kolb, 2005, **a.g.k.**, 68. ; Roma ordularının Doğu seferi için, Side'den Kıbrıs-Akamas Burnu'na, buradan da Mısır ve Suriye'ye yönelen rotanın öneminin artması nedeniyle kent diğer Küçük Asya kentlerine nazaran oldukça gelişmiştir (Arca, Gökalp, Önen, 2011, **a.g.k.**, 297.).

⁴⁹⁴ Brandt, Kolb, 2005, **a.g.k.**, 68.

⁴⁹⁵ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 81.

⁴⁹⁶ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 82. ; Araştırmacı A. M. Mansel Side'deki tiyatro yapısının MS 2. yüzyılın ortasında inşa edildiğini ifade etmektedir (Mansel, 1978, **a.g.k.**, 208.).

⁴⁹⁷ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 13.

⁴⁹⁸ Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 79.

⁴⁹⁹ P. Knoblauch (1977). *Die Hafenanlagen und die Anschliessenden Seemauern von Side*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 4. ; Mitchell, 1995, **a.g.k.**, 238.

⁵⁰⁰ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 13. ; Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 80. ; Dönem içerisindeki siyasi gelişmelerin detaylı bilgileri için bkz. H. Hellenkemper, F. Hild (2004). *Lykien und Paphlien*. Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları, s. 374.

doğru ise Roma'nın devlet otoritesinin zayıflamasından kaynaklı korsanlığın yeniden canlanması hususu, kentteki refah seviyesinin düşüş yaşamasına neden olmuştur⁵⁰¹. Dolayısıyla, Side Kenti ve civarından ele geçen heykeltıraşı eserlerin geneline bakıldığında MS 2. yüzyıla tarihlenenlerin ağırlıklı olarak var olması, ayrıca bu döneme tarihlenen çalışma kapsamındaki heykelcik sayısının da fazla olması hususu; Side' deki deniz ulaşımına bağlı ticaretin gelişmesinden kaynaklı refah artışının yükselmesine, buna bağlı olarak da halkın sanata karşı olan ilgisinin artmış olmasıyla açıklanabilir.

MS 3. yüzyılın ilerleyen safhalarına tarihlenen heykelcik sayısının azalması ise, kentin yaşamış olduğu siyasal karışıklık durumundan kaynaklı oluşan mali sıkıntılar ile ilgili sanata olan ilginin azalmış olması şeklinde yorumlanabilir⁵⁰². Ancak D. Willers'ın bu konu üzerindeki düşüncesi de yabana atılmamalıdır. Zira araştırmacıya göre MS 3. yüzyılın başında büyük ve küçük ölçekli heykeltıraşı eserlerin yaşadığı düşüşün asıl nedeni bu dönemin içinde bulunduğu siyasi ya da ekonomik unsurlar değil, mermer sanatı dalında farklı arayışlar içine girilmesidir⁵⁰³. Asıl unsur ise ideal tipteki mitolojik tanrı ve tanrıça figürlerinin artık pek rağbet görmemeye başlamasıdır⁵⁰⁴. Olasılıkla inanç sistemindeki önemli değişiklikler böylesine bir gelişmeyi de beraberinde getirmiş olmalıdır. Zira Hristiyanlığın Side'ye çok erken bir dönemde girmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Büyük bir kısmı İmparator Diokletianus zamanına rastlayan ve Side'de gerçekleştiği anlaşılan Martir'ler (din uğruna ölen kişiler) olaylarından, Side'nin MS 3. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir Hristiyan topluluğu kapsadığı anlaşılmaktadır⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 15. ; Side Kenti, söz konusu tarihten sonra Got ve Karadeniz'den gelen İskit korsanları tarafından saldırı ve işgale maruz kalmıştır. MS. 3. ve 4. yüzyıllarda kuzeydeki dağlık bölgede yaşayan Isauralıların, Pamphyliya Bölgesi'ne düzenledikleri saldırılar ve aynı zamanda Roma Devleti'nin zayıflaması gibi hususlar bölgede genel anlamda yoksulluğa neden olmuştur. MS 5. ve 6. yüzyıllarda tekrar refah seviyesini yükselten kentte, MS 7. yüzyıldaki Sasani ve Arap istilası ile kaçınılmaz çöküş yaşanır. MS 10. yüzyılda büyük bir yangın sonucu terkedilen kent, 19. yüzyılda Girit'den göç eden müslümanlar tarafından tekrar yerleşim yeri (Selimiye- Eski Antalya) haline getirilmiştir (Bean, 1999, **a.g.k.**, 66.). ; Pamphyliya Bölgesi ve Side Kenti'ndeki Got-Sasani tehlikesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mitchell, 1995, **a.g.k.**, 235- 238. ;

⁵⁰² Kentin mali anlamdaki sıkıntısı MS 4. yüzyıla gelindiğinde ise ciddi bir boyuta ulaşmış olmalıdır. Zira, bahsi geçen yüzyıla ait İmparatorlar için dikilen heykellerin kaideleri bile daha önceki yüzyıla ait kaidelerin ikinci kez kullanılması ile oluşturulmuştur (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mansel 1978, **a.g.k.**, 15.).

⁵⁰³ Filges, 1999, **a.g.k.**, 424.

⁵⁰⁴ Bu dönemde daha çok frizli lahitler gibi, alegorik temalı eserler ön planda tutulmaya çalışılmıştır (Filges, 1999, **a.g.k.**, 424.).

⁵⁰⁵ Mansel, 1978, **a.g.k.**, 16.

3.4. Tanımlanabilen Ortak Öğeler ve Atölyeye Dair Öneriler

Side kentinde bugüne kadar tespit edilebilen herhangi bir atölye söz konusu değildir. Ancak kentte heykeltıraşlık faaliyetlerinin olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bunlardan en önemlileri ise epigrafik belgelerdir⁵⁰⁶. Side’de bulunan heykel kaidesinin üzerinde “*Apollonios, Apollodoros’un oğlu Apollonios’un torunu kendi heykelini tüm tanrılara sundu, yapıt Artemon oğlu Sideli Mnaseas tarafından yapılmıştır*” ifadesi yer alır⁵⁰⁷. G. Bean’e göre yazıtın günümüze kadar ulaşabilmiş olmasının nedeni, söz konusu kaidenin İmparator Claudius’un heykeli için tekrar kullanılmış olmasıdır⁵⁰⁸. Ayrıca yazıt, Hellenistik Dönem’de varlığı bilinen *Mnaseas* adındaki Side’li bir heykeltıraşın kentteki faaliyetini bildirmesi adına oldukça önemlidir⁵⁰⁹. Side’li bir başka heykeltıraşın ismini taşıyan diğer bir yazıt ise Lindos’ta ele geçmiştir ve J. İnan’ın ifadesine göre, yazıttaki heykeltıraşın ismi *Thaos*’tur⁵¹⁰. Bu yazıt ise, Sideli bir heykeltıraşın Hellenistik Dönem’de bir başka ülkede çalıştığını göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır⁵¹¹.

J. İnan, yazıtlardan hareketle Side’de Hellenistik Dönem’den itibaren yoğun bir heykeltıraşlık faaliyetinin var olduğunu bildirir. Araştırmacı kentte heykeltıraşlık atölyesine rastlanmadığını⁵¹² ancak yarım kalmış biçimde ele geçen iki adet başın atölyenin varlığına kanıt oluşturabileceğini ifade eder⁵¹³. Side heykellerinde takip edilebilen yumuşak geçişlerin ise bu kentin eserlerinin ayırt edici en önemli özellikleri olduğunu dile getirir⁵¹⁴. Pamphylia Bölgesindeki heykeltıraşlık atölyeleri ile ilgili güncel çalışmalardan birisi B. Akçay Güven’e aittir. Araştırmacı Pamphylia bölgesi Roma Dönemi Portreciliği adlı doktora çalışmasında bölge geneli için üç farklı atölye – *Dokimeion – Yerel – Atina* – önerisinde bulunur⁵¹⁵. Büyük boy plastik eserlerden hareketle yapılan bu önerilerin küçük ölçekli heykelciklerde de takip edilip edilemeyeceği ise bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bilindiği üzere heykeltıraşlık eserleri bir

⁵⁰⁶ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵⁰⁷ Bean, 1965, **a.g.k.**, 3., No. 81.

⁵⁰⁸ Bean, 1965, **a.g.k.**, 3., Heykel kaidesinin İmparator Claudius Dönemi’nde tekrar kullanılmış olduğu, diğer yan cephesinde bulunan ikinci bir yazıttan anlaşılmaktadır (Bkz. Bean, 1965, **a.g.k.**, 47-48., No. 147.). ; Heykel ne yazık ki günümüze dek korunagelmemiştir. Söz konusu yazıtlı kaide ise, Side Müzesi’nde bulunmaktadır.

⁵⁰⁹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹⁰ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹¹ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹² İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹³ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹⁴ İnan, 1975, **a.g.k.**, 7.

⁵¹⁵ Akçay, 2014, **a.g.k.**, 356-377.

atölyeye atfedebilmek için eserler arasında teknik ve üslup açısından benzerlikler yakalanması gerekir. Özellikle de üslup analizi heykeltıraşlık atölyelerini saptamada kabul edilen en geçerli yöntemdir. Zira atölyeden anlaşılması gereken, bazı teknik ve üslup özelliklerinin ustasından öğrencisine nesiller boyu devam eden bir geleneği ifade eder. Böylece üslup birlikteliği olan eserler ortak bir atölyeye de işaret edebilmektedir. Tam da bu noktadan hareketle konuya dâhil edilen eserler üzerinde böylesine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bunun sonuçlarına geçmeden önce açıklık getirilmesi gereken bir husus söz konusudur. Şöyle ki; Side Müzesinde korunan ve değerlendirme kapsamına alınan 48 eserden 13'ünün ne şekilde ya da hangi yıllarda müzeye kazandırıldığı bilgisine hiçbir şekilde ulaşılammıştır. 22 adet eser satın alma ve zor alım/müsadere yolu ile Müzeye kazandırılmıştır. Bu şekilde müzeye kazandırılan 6 eserin ise Side antik kentinde bulunduğu ve köylüler tarafından müzeye satın alma yolu ile kazandırıldığı bilgisi edinilmiştir. Toplam eserden geriye kalan 13 adet eserin ise Side kentinde 1947 yılından günümüze dek gerçekleştirilen kazılar aracılığıyla Müzeye teslim edildiği tespit edilmiştir. Ancak bahsi geçen bu son gruptaki eserlere dair kazı yıllık/raporlarından buluntu kontekslerine dair detaylı bir bilgi sağlanamamıştır. Böylesine bir durum ise teknik ve üslup açısından ortaklıklar yakalanan eserlere dair ancak öneriler sunulmasına neden olacaktır. Ancak müzede korunan bu eserlerin bu açıdan birbirleri ile karşılaştırılmış olması ve eserler arasında tespit edilen ortak öğelerin (teknik ve üslup açısından) burada sunulması ileride bu konu ile ilgili yapılacak bölgedeki diğer çalışmalara da bir altlık oluşturabileceği kanaatindeyiz.

Eserler arasında tüm ya da tüme yakın korunmuş, aynı tipteki **Aph1** ve **Aph2**'nin üslup açısından yan yana getirildiğinde ilk bakışta genç ve zayıf tutulmuş vücut formları ile vücuda oranla büyük başları dikkati çeker. Ancak eserler ayrıntılı olarak irdelendiğinde detayda birbirinden ayrıldıkları gözlemlenir. Her ne kadar iki eserde de zayıf vücut formları dikkati çekiyor olsa da, **Aph1**'in vücudunun **Aph2** eserine göre daha basık ve kalın olduğu fark edilir. **Aph2**'nin vücudaki "S" formu ise oldukça belirgindir ve bu noktada **Aph1** eserinden ayrılır. **Aph1** eserinin başı, vücuduna göre daha büyük dolayısıyla orantısız işlenmiştir. Bu durum **Aph2** eserinde de farkedilir olsa da, **Aph1** eserindeki kadar belirgin ve dikkat çekici değildir. Ayrıca iki eser yüz detayları bakımından da birbirlerinden ayrılmaktadır. **Aph1** eserinde yüz, kareye yakın bir hatta sahiptir. Tok ve geniş bir çene yapısı, dolgun olmayan yanaklar ve açık alını dikkati çeker. **Aph2** eserinde ise neredeyse oval ve uzun formu yüzde dolgun yanaklar ve hafifçe uzun

çene ayırt edicidir. Alın ise saçlardan kaynaklı üçgen bir görünüme sahiptir.

İki eser ayrıca elbise detayları bakımından da farklılık sunar. Şöyle ki, **Aph1** eserindeki sol göğüs altından geçerek pazı hizasına uzanan khiton askısı daha yumuşak geçişli ve basık bir rulo kıvrımı oluşturmıştır. **Aph2** eserindeki benzer khiton askısı ise göğsün biraz daha altında yer alırken daha keskin hatlı ve neredeyse üçgen bir rulo kıvrımına sahiptir. Yukarıda bahsedilen özellikler iki eser arasındaki işçilik farkını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla her iki eser ilk bakışta üslup olarak birbirine benzer gibi gözükse de detayda birbirinden ayrıldıkları anlaşılır. Böylesine bir durum ise bu iki eserin farklı heykeltıraşların elinden çıkmış olduğunu düşündürür. Ancak bu eserlerin çalışma kapsamında veya farklı müzelerde korunan eserlerle ortak bazı öğelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Şöyle ki; **Aph2** eserin sol göğüs altında bulunan üçgen biçimli rulo kıvrımı aynı tip içerisindeki **Aph4** ve **Aph5** ile Afyon Müzesi'nde (Env. No. 3383)⁵¹⁶ ve Antalya Müzesindeki korunan (Env. No. 318⁵¹⁷ – 1008⁵¹⁸ – 1009⁵¹⁹) Aphrodite heykelciklerinde yakalanır. **Aph2**'nin Antalya Müzesindeki heykelciklerle ortak bir diğer özelliği ise yüz formlarıdır. Antalya Müzesindeki 318 numaralı eserin envanter bilgilerine bakıldığında ise Manavgat'a bağlı Seydiler Köyü'nden ele geçmiş olduğu ibaresine rastlanılır. **Aph2** ise Manavgat-Çavuşköy'den ele geçen bir eserdir. Özellikle birbirlerine yakın coğrafyadan ele geçmiş bu iki eser arasındaki benzerlikler; eserlerin gezici bir usta tarafından üretilmiş olduğunu ya da aynı ustanın elinden çıkmış ve bölgeye dağıtılmış olabileceğini düşündürmüştür. A. Filges'e göre ise Louvre-Neapel tipine ait bu eserlerin çoğunluğunun buluntu yerlerinin Side ve çevresine yakın olması hususu, kentte olası bir atölye varlığının düşünülmesini gerektirir⁵²⁰. Çalışma kapsamında ele alınan ve Louvre-Neapel tipi/varyantı olarak öneride bulunan eserlerden **Aph1, 2, 4** ve **5** arasında yukarıda da bahsedildiği gibi ortak bazı öğeler yakalanmıştır. Ancak bu eserlerden sadece **Aph5**'in Side kentinden (N1 tapınağı) ele geçtiği bilinir. Bu eserin de sadece üst gövdesi korunmuştur. Bu nedenle A. Filges'in Side için önerdiği atölye düşüncesine soru işaretli yaklaşmak gerekir. Zira buna dair elimizde en azından şu an için ne epigrafik ne de arkeolojik bir veri söz konusu değildir.

⁵¹⁶ Eserin envanter bilgisine, Afyon Müzesi'ne tarafınca yapılan ziyaret sonucunda erişilmiştir. Teşhirde gözlemlenen eserin üzerinde yazılı olan envanter numarası dikkate alınmıştır.

⁵¹⁷ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34-2

⁵¹⁸ Filges, 1999, **a.g.k.**, 378-379., Lev. 34, 3-4.

⁵¹⁹ Filges, 1999, **a.g.k.**, 379, 403,426,427., Lev. 35, 1-2.

⁵²⁰ Filges, 1999, **a.g.k.**, 418.

Aynı ustanın elinden veya aynı atölyeden çıkıp bölgeye dağıtıldıklarını düşündüren eserlere, birkaç örnek daha sunulabilir. Çalışma kapsamında Antalya tipine dâhil edilen **Aph11**'in tam olarak nereden ele geçtiği bilinmemesine karşın, Side dolaylarında bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu esere işçilik anlamında benzerlik gösteren aynı tipolojideki bir başka eser ise, Manavgat - Şıhlar Köyü'nden⁵²¹ (Seleukeia/Lyrbe) satın alma yoluyla Antalya Müzesi'ne (Env. No. 648) kazandırılmıştır. Dolayısıyla, söz konusu bu iki eserin buluntu yerlerinin birbirlerine olan coğrafi yakınlığı, Side veya çevresinde üretilmiş olabileceklerini düşündürür. A. Filges'e göre ise Antalya tipine ait eserlerin çoğunluğunun Side ve çevresinden ele geçmesi olası bir atölyeye işaret etmektedir⁵²². Araştırmacı, şayet Side'de bir atölye var olmasaydı, bu tipe ait eserlerin daha geniş bir yayılıma sahip olması gerektiğine dikkati çekmektedir⁵²³. Ancak bu tipe dâhil edilen Suriye'den⁵²⁴ ve Efes'den⁵²⁵ eserlerin varlığı bilinir. Sayıca bu eserler az olabilir ancak A. Filges'in bu tipin sadece Side ve çevresinde üretilmiş olduğu düşüncesinin bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiğini gösterir. Zira Tykhe'nin Rom-Boston tipi altında değerlendirilen **Tyk2** ve **Tyk4**, Side kentinde ele geçmiş diz kapaklarından aşağısı korunmuş eserler arasında yer alırlar. Bu iki eserin ayak uçlarının üçgen formları ve de sağ ayak yanında bulunan kürenin ayaktan ayrı olarak işlenmesi Antalya Müzesi'nde (Env. No. 649) korunan yine aynı tipolojideki Tykhe heykelciğinde de yakalanır. Bu benzerlikten daha da önemlisi bahsi geçen Antalya eserinin Manavgat - Şıhlar Köyü (Seleukeia / Lyrbe) çevresinden ele geçmiş olduğu bilgisidir. Böylece hem Antalya tipinde (**Aph11**) hem de Rom-Boston (**Tyk2** ve **Tyk4**) tipindeki eserler ile Antalya müzesinde buluntu yeri Manavgat-Şıhlar köyündeki eserler arasında üslup açısından önemli ortak öğeler tespit edilmiştir. Birbirine yakın coğrafyadaki eserler

⁵²¹ Manavgat'a bağlı Bucak-Şıhlar köyü, Side'nin 23 km. kuzeydoğusunda yer alan Lyrbe - Seleukeia (?) antik kentine 5 km. uzaklıktaki yerleşim yeridir. J. İnan'ın ifadesine göre sözü geçen antik kentin adı, bazı yayınlarda ve civarda Seleukeia olarak bilinmektedir. Ancak kentin gerçek adının J. Nollé 'nin yayınında da belirttiği gibi Lyrbe olması gerekmektedir (Ayrıntılı bilgi için: J. İnan (1998). *Toroslar'da Bir Antik Kent: Lyrbe? – Seleukeia?*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 13, 15. ; , Nollé, 1993a, **a.g.k.**, 13.).

⁵²² Filges, 1999, **a.g.k.**, 418.

⁵²³ Filges, 1999, **a.g.k.**, 418.

⁵²⁴ A. Filges, literatürde Suriye'den ele geçtiği düşünülen ve eskiden New York Antika pazarında olduğu bildirilen ancak şu anda nerede olduğu bilinmeyen bir eseri de yine bu tip içerisinde değerlendirmiştir. Sözü edilen eser için bkz. (Sotheby's New York, Auktion 24-25, Kasım 1987, Nr. 151. ; Filges, 1999, **a.g.k.**, 427. Lev. 33, 2.)

⁵²⁵ E. Christof, E. Rathmayr (2002). Die chronologische Stellung der Skulpturenfunde in den Wohneinheiten 1, 2, 4 und 6. *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Studien zu Baugeschichte und Chronologie*. (Ed: F. Krinzing), Viyana: Avusturya Bilim Akademisi Yayınları, s. 139-140. Lev. 83, 2. ; E. Christof (2010). B. XV Skulpturen: Skulpturen aus dem Erd- und Obergeschoß. *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Die Wohneinheiten 1 und 2. Baubefund, Ausstattung, Funde*. (Ed: F. Krinzing), Viyana: Avusturya Bilim Akademisi Yayınları, s. 656, 667., B-S 20 Lev. 289. ; Schintlmeister, 2013, **a.g.k.**, 18, 19, 49, 74., Res. 27: S-H2-3).

arasındaki böylesine bir tespit ile, eserlerin bir noktada (ki bunun için şu anda bir kent ismi önermek zordur) üretildiği ve dağıtıldığı ya da gezici usta/ustaların olduğu önerisinde bulunulabilir. Çalışma kapsamında irdelenen **Aph10** ve **Ers1** ise bu noktada önemli bir konuma sahiplerdir. Zira bu iki eser tamamlanmayan yarım kalmış eserlerdir. Her ne kadar müzeye satın alma yolu ile kazandırılmış olsalar da kent müzesindeki varlıkları bu bölgeden çok da uzak yerlerden olamayacaklarını düşündürmektedir.

Bu eserlerin dışında tüm olarak korunegelen ve aynı mezar içerisinde ele geçtiği ifade edilen **Aph2**, **Ars1** ve **Ze1** heykelciklerinden özellikle **Ars1** ve **Ze1**'in saç ve sakal işçiliğinin benzerliği dikkati çeker. Bunun yanı sıra eserlerin burun ve ağız detayları da dâhil olmak üzere vücutta dikkati çeken kas hatlarının ve göbek deliğinin belirginleştirilmesi gibi benzerlikler bu iki eseri birbirine yakınlaştırır. Bundan dolayı bu iki eserin aynı ustanın elinden çıkmış olabileceği önerilebilir. Bu grup içerisindeki **Aph2** ise kısmen perdahlı yüzeyi, diğer iki esere göre daha detaylı saç ve göz işçiliğine sahip olması ile diğer iki eserden ayrılır.

Üslup açısından benzerliklerin yanı sıra bazı eserlerde de teknik ortak öğelere de rastlanılmıştır. Şöyle ki; **Aph13** (kolda ve boyunda), **Ath3** (kolda), **Baş1** (boyun), **Baş2** (boyun), **Dion2** (boyun) ve **Hrms1** (boyun)'de dübel delikleri mevcuttur. Eserlerin boyun ve kol bölgelerinde rastlanılan bu delikler, vücut uzuvlarının ayrı işlenerek birleştirilmiş olduğuna işaret etmektedir. Hellenistik Dönem'in karakteristik heykel yapım tekniği olan Roma döneminde de sıklıkla kullanılan bu özellik de, gövdeye ait birçok parça kenet ve dübeller ile ana gövdeye eklenmiştir⁵²⁶. Birleştirme hattının belli olmaması veya ince görünmesi adına da yüzeyler ince raspa ile düzleştirilerek birleştirilme yoluna gidilmiştir⁵²⁷. Ancak teknik açıdan birbirine benzerlik sunan bu eserlerin korunmuşluk düzeyleri üslup analizi yapmak için yeterli değildir. Bu nedenle de aralarında bir üslup birlikteliğinden söz etmek maalesef mümkün olmamıştır.

Yukarıda yapılan üslup ve teknik analiz yakın coğrafyadaki eserler arasında ortak öğelere sahip eserlerin varlığını ortaya koymuştur. Birbirine yakın coğrafyadaki eserler arasındaki böylesine bir tespit, eserlerin bir noktada üretildiği ve dağıtıldığı ya da gezici usta/ustaların olduğu önerisinde bulunulmasına imkân tanımıştır.

⁵²⁶ Aybek, 2009, **a.g.k.**, 33.

⁵²⁷ Aybek, 2009, **a.g.k.**, 33.

SONUÇ

Müze eserlerinin çalışma konusu olarak seçilmesi her zaman eleştiriye açık aynı zamanda da sıkıntılı olmuştur. Bu çalışmaya başlanırken bu durumun farkındalığı ile başlanılmış olduğunun belirtilmesi gerekir. Ancak müzede buluntu yeri belli olmayan birçok eserin tipolojik ve stilistik açıdan irdelenmiş olması bu konu ile ilgili bölgede yapılacak diğer çalışmalara önemli bir altlık oluşturacaktır. Diğer taraftan buluntu yeri belli olan eserler ile olmayanların bir araya getirilip teknik ve üslup analizlerinin yapılmış olması önemli sonuçları da beraberinde getirmiş, en azından küçük boyutlu heykelciklerin üretimine dair öneriler sunulmasını sağlamıştır.

Bu çalışma ile birlikte, Side Müzesi'nde korunagelen ve çeşitli yollarla (kent kazısı, satın alma/müsadere/hibe) müzeye kazandırılmış olan 48 adet mermer tanrı ve tanrıça heykelciği ilk defa bütüncül olarak detaylı bir irdelemeye tabii tutulmuştur. Söz konusu toplam 48 adet heykelciğin 25 adedi (**Aph2, 5, 7, 11, 12, 13, 15, 17, 18 (?) ; Ath1, 2, 4 ; Tyk1, 3, 4, 6, 7 ; Baş1, 2 ; Ars1 ; Ask1, 2, 4 ; Dion2 ; Ze1**) bugüne kadar birden fazla araştırmacının çalışmasına konu olmuştur. Geriye kalan 23 adet heykelcik ise (**Aph1, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 14, 16 ; Ath3 ; Kyb1 ; Ms1 ; Tyk2, 5, 8 ; Ask3 ; Dion1 ; Ers1, 2 ; Ers?/Smns? ; Harp1; Hrms1; Ze2 (?)**) ilk kez bu çalışma ile bilim dünyasına tanıtılmıştır. Çalışmada, yayınlanmış heykelcikler ile yeni tespit edilenler bir araya getirilmiştir. Her bir heykelcik tipolojik, ikonografik, stilistik açıdan değerlendirilmiş; teknik ve üslup analizi yapılmıştır.

Side kentinden ele geçtiğini bildiğimiz eserler (13 Adet) ile kent içerisinden (1 adet) ya da civarından (5 Adet) ele geçmiş ancak satın alma yolu ile müzeye kazandırılmış heykelciklerin ev, tapınak, nekropol alanları veya diğer kamusal yapılarda bulunduğu anlaşılmıştır. Eserler, işlevsel açıdan dekoratif bir süs eşyası, özel amaçlı şahsi bir eşya veya dinsel amaçlı bir adak eşyası olarak kullanılmış olmalıdır. Dolayısıyla, bahsi geçen eserlerin bir kısmının ev kültürü (dinsel veya dekoratif), bir kısmının ise mezar kültürü (dinsel) ile ilişkilendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Her nasıl bir anlam veya işleve sahip olsalar da bu eserlerin zarif birer sanat çalışması olarak da sahiplerinden gereken değeri görmüş oldukları düşünülebilir.

Eserler tipolojik olarak irdelendiğinde genellikle orijinaleri antik çağın ünlü heykeltıraşlarına mal edilen tanrı ve tanrıça heykellerinin kopya ya da varyantları oldukları anlaşılmıştır. Eserlerin sunmuş olduğu tipolojik çeşitlilik daha öncesinde Side

Kenti'nde varlığını henüz bilmediğimiz ve büyük heykeltıraşlık eserlerde de takip edemediğimiz yeni tiplerin tespit edilmesine olanak sağlamıştır. Hatta bazı heykel tiplerinin revaçta olduğunu ve birkaç yüz yıl boyunca kullanıldığını göstermiştir. Örneğin; Aphrodite'nin Louvre-Neapel tipindeki eserlerinin sayıca fazla oluşu (**Aph1, 2, 3, 4, 5, 6**), bu tipin özellikle Side ve çevresinde özel bir yeri ve önemi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu tipin sadece bir dönemde değil Orta-Geç Antoninler Dönemi'nden, MS 3. yüzyılın başına kadar geniş bir tarih aralığı boyunca sevilerek kullanıldığı anlaşılmıştır. Bunun yanısıra, söz konusu tanrıçanın Antalya tipi olarak değerlendirilen ve tipe örnek oluşturan iki adet eserinden de (**Aph11, 12**) anlaşılabileceği üzere; özelde Side kentine, genelde ise Pamphylia Bölgesi'ne mal edeceğimiz özgün bir tipin varlığının tekrar değerlendirilmesi ele alınmıştır. Ayrıca tanrıça Tykhe'nin Rom-Boston (**Tyk1, 2, 3 (?), 4**); Asklepios'un ise Neugebauer/Guistini tipine ait (**Ask2, 3**) betimlemelerinin farklı yüzyıllara ait kent sikkeleri üzerinde birebir takip edilebilmesi, Side ve civarında bu tiplerin çeşitli dönemler boyunca sevilerek kullanılmış olduğunu da göstermiştir.

Heykelciklerin büyük çoğunluğu, stil özellikleri bakımından ele alındığında MS 2. veya 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Dönemsel açıdan Antoninler Dönemi ve Erken Severuslar Dönemi'nde üretimlerinin yoğunlaştığı tespit edilen eserlerin, özellikle MS 3. yüzyılın başından itibaren düşüş yaşadığı anlaşılmıştır. Heykelcik üretimindeki artış veya sonrasında yaşanan azalma ise şüphesiz Side ve çevresinin bahsi geçen dönemler içerisindeki siyasal ve ekonomik durumu ile ilişkilidir. Pamphylia'nın en önemli liman ve ticaret kentlerinden birisi olan Side'nin Romalılaşma sürecini yoğun bir biçimde yaşadığı MS 2. ve 3. yüzyılın başında daha önce hiç olmadığı kadar zenginlik ve refaha kavuştuğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu dönemler aralığında, kentteki güçlü ekonomik durumla paralel olarak hem mimari hem de sanatsal anlamda gelişmeler yaşanmıştır. Halkın sanata karşı olan ilgisinin artış yaşaması doğrudan heykelcik üretiminde de bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum şüphesiz söz konusu dönemlerde Side'nin kültür, sanat ve sosyal zenginliğinin bir göstergesidir.

MS 3. yüzyılın sonlarına doğru ise Roma Devlet otoritesinin zayıflaması ile birlikte kentteki refah seviyesi düşüş yaşar. Bununla birlikte inanç sisteminde de önemli bir değişiklik yaşanmaya başlar. Zira Hristiyanlığın Side'ye çok erken bir dönemde girmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Büyük bir kısmı İmparator Diokletianus zamanına rastlayan ve Side'de gerçekleştiği anlaşılan Martir'ler (din uğruna ölen kişiler) olaylarından, Side'nin MS 3. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir Hristiyan topluluğu

kapsadığı anlaşılmaktadır. MS 3. yüzyılın başı ve ortasından itibaren heykelcik üretiminde gözlemlenen düşüş ise kentin yaşamış olduğu hem siyasal karışıklıktan kaynaklı oluşan mali sıkıntılar hem de inanç sistemindeki değişiklikler ile ilgili sanata olan ilginin azalmış olması şeklinde yorumlanmıştır.

Eserler üzerinde yapılan üslup analizi yakın coğrafyadaki eserler arasında ortak öğelere sahip eserlerin varlığını ortaya koymuştur. Böylesine bir tespit ise eserlerin bir noktada üretildiği ve dağıtıldığı ya da gezici usta/ustaların olduğu önerisinde bulunulmasına imkân tanımıştır.

Side Müzesi'nde bulunan mermer tanrı ve tanrıça heykelciklerinin yeni veriler ve yorumlar ile toplu bir biçimde ele alınmış olması, Side ve çevresinde küçük ölçekli mermer heykelciklerin Roma Dönemi heykeltıraşlığı içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip olduğunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ajootian, A. (1996). Praxiteles. O. Palagia ve J. J. Pollit (Eds.), *Personal Styles in Greek Sculpture* içinde, (91-129). Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Alanyalı, H. S. (2003). Dionysos Frizi ve Kaset Kabartmaları Çalışmaları. K. Olşen, H. Dönmez, vd., (Eds.), *Side Tiyatrosu ve Çevresinde Kazı, Onarım Ön Çalışmaları (2001) - KST*, 24 (2). içinde, (269-272.).
- Alanyalı, H. S. (2010). Side tiyatrosunda Yeni Yapılan Araştırmalar Işığında Scaenae Frons Kaset Kabartmaları ve Dionysos Frizi. Ü. İzmirli, G. Tanyeli, Z. Ahunbay (Ed.), *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu: 20-22 Nisan 2007 Side, Antalya* içinde, (84-91). İstanbul: SİVA Side Eğitim Kültür ve Sanat Vakfı.
- Alanyalı, H. S. (2011). Side'nin Roma Dönemi Pantheonu. *Anadolu/Anatolia*, (37), 75-92.
- Alexandridis, A. (2004). *Die Frauen des Römischen Kaiserhauses*. Mainz: Philip von Zabern Yayınevi.
- Akçay, B. (2007). *Perge Güney Hamamı Heykeltraşlık Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçay, B. (2014). *Pamphylia Bölgesi Roma Dönemi Portreciliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amelung, W. (1908). *Die Sculpturen des Vaticanischen Museums Band II*. Berlin: Georg Reimer Yayınevi.
- Arca, E., Gökalp, N., Ören, N. (2011). Pamphyhia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs ile olan ilişkileri. *Olba*, (XIX), 287-312.
- Aurenhammer, M. (1990). *Die Skulpturen von Ephesos: Idealplastik I*. Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları.
- Aybek, S. (2009). *Metropolis İonia I- Heykel: Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltraşlığı*. İstanbul: Homer Yayınevi.
- Bartman, E. (1992). *Ancient Sculptural Copies in Miniature*. Netherlands: E. J. Brill Yayınevi.
- Bayatlı, O. (1991). *Bergama Tarihinde Asklepion*. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baz, F. (1998). *Roma İmparator Kültü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bean, G. E. (1965). *Side Kitabeleri / The Inscriptions of Side*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bean, G. E. (1999). *Eskiçağ'da Güney Kıyılar*. (Çev: İ. Delemen – S. Çokay). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bieber, M. (1933). Die Venus Genetrix des Arkesilaos. *RM*, (48), 261-276.
- Bieber, M. (1955). *The Sculpture of the Hellenistic Age*. New York: Columbia Üniversitesi Yayınları.
- Bieber, M. (1957). A Bronze Statuette in Cincinnati and its Place in the History of the Asklepios Types. *American Philosophical Society*, 101 (1), 70-92.
- Brandt, H., Kolb, F. (2005). *Lycia et Pamphylia: eine Römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*. Mainz- Rhein: Philipp Von Zabern Yayınevi.
- Breitenstein, N., Schwabacher, W. (1955). SNG Copenhagen The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum (31), Lycia-Pamphylia. Copenhagen: Einar Munksgaard Yayınevi.
- Brinke, M. (1991). *Kopienkritische und typologische Untersuchungen zur statuarischen Überlieferung der Aphrodite Typus Louvre-Neapel*. Hamburg: Dr. Kovač Yayınevi.
- Brinke, M. (1996). Die Aphrodite Louvre-Neapel. *AntPl*, (25), 7-64.
- Brinkerhoof, D. M. (1978). Hellenistic Statues of Aphrodite: Studies in the History of their Stylistic Development. New York: Garland Yayınevi.
- Bruneau, P. (1984). Ares. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II, 1-2*. içinde, (479-492). Zürich – Münih: Artemis Yayınları.
- Büyükkolancı, M. (2008). Side Dionysos Tapınağı'na ilişkin Yeni Bulgular. İ. Delemen – S. Çokay-Kepçe – A. Özdzibay – Ö. Turak (Eds.), *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag* içinde, (259-282.). Antalya: AKMED
- Bol, P. C. (1980). Hypnos. *AW*, 11 (2), 60-62.
- Bosch, E. C. (1957). *Pamphylia Tarihine dair Tetkikler*. (Çev: S. Atlan). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Boschung, D. (2011). Götinnen, Heroinnen und mythische Wesen. K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk (Eds.), *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I* içinde, (223-269). Münih: Hirmer Yayınevi.

- Canciani, F. (1984). Athena / Minerva. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (1075-1109). Z rih - M nih: Artemis Yayınları.
- Christof, E., Rathmayr, E. (2002). Die chronologische Stellung der Skulpturenfunde in den Wohneinheiten 1, 2, 4 und 6. F. Krinzinger (Ed.), *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Studien zu Baugeschichte und Chronologie* içinde, (137–144). Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları.
- Christof, E. (2010). B. XV Skulpturen: Skulpturen aus dem Erd- und Obergeschoß. F. Krinzinger (Ed.), *Das Hanghaus 2 von Ephesos. Die Wohneinheiten 1 und 2. Baubefund, Ausstattung, Funde* FiE 8, 8 içinde, (656-667). Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları.
- Croissant, F. (1990). Hygieia. J. Pouilloux (Ed.), *LIMC V*, 1-2. içinde, (554-572). Z rih - M nih: Artemis Yayınları.
-  ekilmez, M. (2016). Tralleis'ten Bir Eros Heykeli. *Olba*, (XXIV), 297-322.
- Delivorrias, A., Berger-Doer, G., Kossatz-Deissmann, A. (1984). Aphrodite. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (2-151, 1-153). Zürih - M nih: Artemis Yayınları.
- Demargne, P. (1984). Athena. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (953-1021). Zürih - M nih: Artemis Yayınları.
- Demirtaş, N. (2014). Pamphylia Bölgesi  ehir Sikkeleri  zerindeki Hermes Tasvirleri. *Assos Journal*, 2 (8), 233-245.
- Din , M. (2013). *Tralleis Heykeltra lık Eserleri 1996–2002 Kazılarında Ele Geçen Hellenistik ve Roma Dönemi Mermer Heykeltra lık Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Din , M. (2016). Tarsus Müzesi'ndeki Hellenistik – Roma Dönemi Tanrıça ve Kadın Heykelleri. S. Durugönül (Ed.), *Tarsus Müzesi Ta  Eserleri Heykeltra lık ve Mimari Eserler* içinde, (81-106). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Durugönül, S. (2015). Manisa Müzesi'ndeki Arkaik Roma Dönemi Kabartmaları. S. Durugönül (Ed.), *Manisa Müzesi Heykeltra lık Eserleri* içinde, (115-156). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Durugönül, S., Tepeba , U. (2016). Arkaik ve Roma Dönemi Heykeltra lık Eserlerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi. S. Durugönül (Ed.), *Silifke Müzesi Ta  Eserler Katalo u Heykeltra lık ve Mimari Plastik Eserler* içinde, (35-152). Mersin: Mersin  niversitesi Yayınları.

- Filges, A. (1997). *Standbilder Jugendlicher Göttinnen: Klassische Und Frühhellenistische Gewandstatuen Mit Brustwulst Und Ihre Kaiserzeitliche Rezeption*. Viyana: Böhlau Yayınevi.
- Filges, A. (1999). Marmorstatuetten aus Kleinasien Zu Ikonographie, Funktion und Produktion antoninischer, severischer und späterer Idealplastik. *IstMitt*, (49), 377 - 430.
- Fittschen, K. (1999). *Prinzenbildnisse Antoninischer Zeit*. Mainz - Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi.
- Fuchs, M. (1992). *Römische Idealplastik: Glyptothek München Katalog der Skulpturen Band VI*. Münih: C. H. Beck Yayınevi.
- Furtwängler, A. (2010). *Masterpieces of Greek Sculpture: a series of essays on the history of art*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınevi.
- Harrison, E. B. (1977). Alkamenes' Sculptures for the Hephaisteion: Part I, the Cult Statues. *AJA*, 81 (2), 137-178.
- Harrison, E. B. (1996). Pheidias. O. Palagia, J. J. Pollit (Eds.), *Personal Styles in Greek Sculpture* içinde, (16-65). Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Gercke, P., Zimmermann-Elseify, N. (2007). *Antike Skulpturen: Antikensammlung Museumslandschaft Hessen Kassel*. Mainz - Rhein: Phillip von Zabern Yayınevi.
- Gočeva, Z. (1984). Asklepios (in Thracia). N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (897 - 901). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Gülbay, O. (2014). A group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 177-196.
- Hellenkemper, H., Hild, F. (2004). *Lykien und Paphlyien*. Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları.
- Hartswick, K. J. (1983). The Athena Lemnia Reconsidered. *AJA*, 87 (3), 335-346.
- Hartswick, K. J. (1990). The Ares Borghese Reconsidered. *RA*, (2), 227-283.
- Havelock, C. M. (2007). *The Aphrodite of Knidos and her successors: A historical review of the female nude in Greek art*. Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayınları.
- Hill, G. F. (1897). *BMC: Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*. London: Gilbert and Rivington Yayınevi.
- Holtzmann, B. (1984). Asklepios. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (863- 897). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.

- Romano, I. B. (2006). *Classical sculpture: Catalogue of Cypriot, Greek, and Roman Stone Sculpture in the University of Pennsylvania Museum of Archeology and Anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.
- Işın, G. (2007). *Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri. Patara V.1*. İstanbul: Ege Yayınları.
- İnan, J. (1965). *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, J., Rosenbaum, E. (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- İnan, J. (1975) Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, J. (1998). *Toroslar'da Bir Antik Kent: Lyrbe? – Seleukeia?*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İnan, J. (2000). *Perge'nin Roma Devri Heykeltraşlığı - 1*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İzmirligil, Ü. (1984). Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı Onarım ve Düzenleme Çalışmaları 1983. *KST*, (6), 313-321.
- İzmirligil, Ü. (2005). Side Tiyatrosu ve Çevresinde Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları 2004. *ANMED*, (3), 79-83.
- Jentel, M. O. (1984). Aphrodite (In Peripheria Orientali). N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (154-166). Zürih - Münih: Artemis Yayınları.
- Kane, S., Carrier, S. C. (1988). Relationship Between Style and Size of Statuary and the Availability of Marble At Cyrene. N. Herz - M. Waelkens (Eds.), *Classical marble : geochemistry, technology, trade* içinde 197-206), Dordrecht : Kluwer Academic Yayınevi.
- Karadağ, M. (2011). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü: Yunan - Roma*. Ankara: Genesis Yayınevi.
- Knoblauch, P. (1977). *Die Hafenanlagen und die Anschliessenden Seemauern von Side*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kreikenbom, D. (1990). *Bildwerke nach Polyklet*. Berlin: Gebr Mann Yayınevi.
- Künzl, E. (1970). Venus vor dem Bade. Ein Neufund aus der Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typus der sandalenlösenden Aphrodite. *BJb*, (170), 102-162.

- Koçak, M. (2016). Antakya’da “Dansa Davet”?: İki Heykel Başı Üzerine Düşünceler. *Olba*, (XXIV), 323 – 339.
- Koortbojian, M. (2013). *The Divinization Caesar and Augustus*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Levante, E. (1994). *SNG France III: Cabinet Des Medailles, Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie*. Paris: Bibliothèque Nationale de la France / Numismatica Ars Classica.
- Landwehr, C. (1993). *Die Römischen Skulpturen von Caesarea Mauretaniae: Denkmäler aus Stein und Bronze Band I Idealplastik*. AF, (18), Berlin: Gerb. Mann Yayınevi.
- Lochin, C. (1990). Hypnos/ Somnus. J. Pouilloux (Ed.), *LIMC V*, 1-2. içinde, (591-609). Zürih – Münih: Artemis Yayınları.
- Meyer, M. (1994). Zwei Asklepiostypen des 4. Jahrhunderts v. Chr. Asklepios Giustini und Asklepios Athen-Macerata. *AntPl*, (23), 7-55.
- Marcadé, J. (1969). Au Musée de Delos Etude sur la Sculpture Hellenistique en ronde bosse decouverte dans l’île. Paris: Editions E. De Boccard.
- Mansel, A. M. (1948a). 1947 Side (Eski Antalya) Kazıları. *Belleten*, 12 (45-46), 256-260.
- Mansel, A. M. (1948b). Antalya’da Side (Eski Antalya) Kazısı. *Belleten*, 12 (45-46), 495-497.
- Mansel, A. M. (1960). Side Kazıları. *Belleten*, (24), 711-712.
- Mansel, A. M. (1963). *Die Ruinen von Side*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Mansel, A. M. (1965). Side. *RE Suppl.*, (X), 879-918.
- Mansel, A. M. (1978). *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mansel, A. M., Bosch, E., İnan, J. (1951). *1947 Senesi Side Kazılarına dair Önrapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mansel, A. M., Bean, G. E., İnan, J. (1956). *Side Agorası ve Civarındaki Binalar, 1948 Yılı Kazılarına Dair Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- McWilliam, J. vd. (2011). *The Statue of Zeus Olympia: New Approaches*. Cambridge: Cambridge Scholars Yayıncılık.
- Mendel, G. (1914). *Musées Impériaux Ottomans: Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines II*. Constantinople: Musées Impériaux Ottomans.

- Moock, D. W. (1998). *Die Figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit*. Mainz-Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi.
- Morrow, K. D. (1985). *Greek Footwear and the Dating of Sculpture*. Madison: Wisconsin Üniversitesi Yayınları.
- Neugebauer, K. A. (1921). Asklepios: ein Beitrag zur Kritik römischer Skulpturen – Kopien. *BWPr*, (78), 1-53.
- Neumer – Pfau, W. (1982). *Studien Zur İkonographie und Gesellschaftlichen Funktion Hellenistischer Aphrodite-Statuen*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt Yayınevi.
- Naumann, F. (1983). *Die İkonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst*. Tübingen: Ernst Wasmuth Yayınevi.
- Nollé, J. (1984). Eros mit dem Blitz. *EpigrAnat*, (4), 17-26.
- Nollé, J. (1986). Pamphyliche Studien. *Chiron*, (16), 199-212.
- Nollé, J. (1990). Side: zur Geschichte einer kleinasiatischen Stadt in der römischen Kaiserzeit im Spiegel ihrer Münzen. *AW*, (21), 244-265.
- Nollé, J. (1993a). *Side im Altertum I. İnschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien*. Bonn: Rudolf Habelt Yayınevi.
- Nollé, J. (1993b). *SNG Deutschland Pfälzer Privatsammlungen Vol.4. Pamphylien Nr. 1-960*. Münih: Hirmer Yayınevi.
- Nollé, J. (1992). Zur Geschichte der Stadt Etenna in Pisidien. Mit einem Exkurs zur Interpretation von Götterdarstellungen auf den kaiserzeitlichen Stadtmünzen Kleinasien. E. Schwertheim (Ed.), *Forschungen in Pisidien (Asia Minor Studien 6)*, içinde, (61-141). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH Yayınevi.
- Nollé, J. (2001). *Side im Altertum II. İnschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien*. Bonn: Rudolf Habelt Yayınevi.
- Oehmke, S. (2011). Götter. K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk (Eds.), *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I* içinde, (583-595). Münih: Hirmer Yayınevi.
- Okan, E. (2016). Tykhe ya da Fortuna. *Tykhe: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- Özdizbay, A. (2012). *Perge'nin MS 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi. Die Stadtentwicklung Von Perge Im 1.-2. JH. N. CHR.* K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (Eds.). Antalya: Suna ve İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayınevi.

- Özgan, R. (1999). *Die Skulpturen von Stratonikeia*. AMS, (32). Bonn: Dr. Rudolf Habelt Gmbh Yayınevi.
- Özoral, F. (1982). Kutludüğün Heykelcikleri. *TAD*, 26 (1), 1-10.
- Özgür, M. E. (1996). *Skulpturen des Museums von Antalya I. : Auflug in die Mythologie und Geschichte*. Ankara: Dönmez Offset Basımevi.
- Öztürk, B. (2010). *Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Paribeni, E. (1959). *Catalogo Delle Sculture di Cirene: statue e rilievi di carattere religioso*. Roma: L'Erma di Bretschneider Yayınevi.
- Poulsen, F. (1951). *Catalogue of ancient sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek*. Kopenhagen: Nielsen & Lydiche Yayınevi.
- Raussa, F. (1997). Tyche/Fortuna. V. Lambrinoudakis (Ed.), *LIMC VIII*, 1-2. içinde, (125-141). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Raeder, J. (2011). Götinnen, Heroinen und mythische Wesen. K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk (Eds.), *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I* içinde, (121-137). Münih: Hirmer Yayınevi.
- Reinach, S. (1924). *Répertoire de la Statuaire Grecque et Romaine (Vol. I-V)*. Paris: Ernest Leroux Yayıncılık.
- Richter, G. M. A. (1925). A Roman Sarcophagus. *BMetrMus*, 20 (3), 77-80.
- Rühfel, H. (1994). Telesphoros. G. Camporeale (Ed.), *LIMC VII*, 1-2. içinde, (870-878). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Sezer, S. (2015). Nikomedia Antik Kentinden Heykeltraşlık Eserleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 78-99.
- Sezer, S. (2016). *Prusias ad Hypium Antik Kenti Heykeltraşlık Eserleri*. İzmir: Ege Yayınları.
- Schintlmeister, L. (2013). *Aphrodite in Ephesos*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Viyana: Viyana Üniversitesi.
- Schmidt, E. (1997). Venus. V. Lambrinoudakis (Ed.), *LIMC VIII*, 1-2. içinde, (192-230). Zürich – Münih: Artemis Yayınları.
- Schröder, S. (1993). *Katalog der Antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid, Band 2: Idealplastik*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern Yayınevi.

- Smith, R. R. R. (2016). *Hellenistik Heykel*. (Çev: A. Yoltar Yıldırım). İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık.
- Stewart, A. (1990). *Greek Sculpture*. New Haven : Yale Üniversitesi Yayını
- Stewart, A. (2016). The Borghese Ares Revisited: New Evidence from the Agora and a Reconstruction of the Augustan Cult Group in the Temple of Ares. *Hesperia*, 85 (3), 577-625.
- Siebert, G. (1990). Hermes. J. Pouilloux (Ed.), *LIMC V*, 1-2. içinde, (285-387). Zürich – Mönih: Artemis Yayınları.
- Simon, E. (1997). Kybele. V. Lambrinoudakis (Ed.), *LIMC VIII*, 1-2. içinde, (744-766). Zürich - Mönih: Artemis Yayınları.
- Simon, E., Bauchhenss, G. (1984). Ares / Mars. N. Yalouris (Ed.), *LIMC II*, 1-2. içinde, (505-580). Zürich - Mönih: Artemis Yayınları.
- Sinn, F. (2011). Kinder und Erogen. K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk (Eds.), *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit 2* içinde, (854-857). Mönih: Hirmer Yayınevi.
- Sorabella, J. (2007). Eros and the Lizard: Children, Animals, and Roman Funerary Sculpture. *Hesperia Suppl.*, (41), 353-370.
- Soykal - Alanyalı, F. (2016). Side Dionysos (?) Tapınağı Işığında Tiyatro ile Çevresinin Kentsel Değişimi ve Dönüşümü. *Olba*, (XXIV), 419-450.
- Söldner, M. (1986). *Untersuchungen zu liegenden Erogen in der hellenistischen und römischen Kunst Band 1-2*. Europäische Hochschulschriften 38.10. Frankfurt - Main : Peter Lang Yayınevi.
- Sandri S. (2006). *Har-pa-chered (Harpokrates): Die Genese eines ägyptischen Götterkindes*. Orientalia Lovaniensia Analecta, (151). Leuven: Peeters Yayıncılık.
- Tekçam, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tinh, T. T., Jaeger, B., Paulin, S. (1988). Harpokrates. J. Pouilloux (Ed.), *LIMC IV*, 1-2. içinde, (415- 445). Zürich - Mönih: Artemis Yayınları.
- Turak, Ö. (2013). Perge'nin Kuzey-güney Doğrultulu Sütunlu Caddesi'nden İdeal Bir Kadın Başı. *Adalya*, (XVI), 85-92.
- Tölünay, E. T. (2005). Soli Pompeiopolis Heykelleri (2000-2003). *AST*, 2 (22), 23-30.
- Vermaseren, M. J. (1987). *CCCA: I. Asia Minor*. Leiden: E. J. Brill Yayınevi.

- Villard, L. (1997). Tyche. V. Lambrinoudakis (Ed.), *LIMC VIII*, 1-2. içinde, (115-124).
Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Vorster, C. (2004). *Römische Skulpturen des späten Hellenismus und der Kaiserzeit 2: Werke nach Vorlagen und Bildformeln hellenistischer Zeit sowie die Skulpturen in den Magazinen. (Vatikanische Museen. Museo Gregoriano Profano ex Lateranense. Katalog Der Skulpturen, II.)* Wiesbaden: Reichert Yayınevi.
- Vorster, C. (2011). Götinnen, Heroinen und mythische Wesen. K. Knoll, C. Vorster, M. Woelk (Eds.), *Skulpturensammlung Staatliche Kunstsammlungen Dresden: Katalog der antiken Bildwerke II, Idealskulptur der römischen Kaiserzeit I* içinde, (288-326). Münih: Hirmer Yayınevi.
- Yıldızdoğan, M. (2003). Side Müzesi Çalışmaları 2002. *ANMED*, (1), 59-60.
- Wood, S. (1986). *Roman Portrait Sculpture 217- 260 A.D.* Leiden: E. J.

EKLER

Görsel 2.1.

a

b

c

d

Görsel 2.2.

a

b

c

d

Görsel 2.3.

a

b

c

d

Görsel 2.4.

a

b

c

d

Görsel 2.5.

a

b

c

d

Görsel 2.6.

a

b

c

d

Görsel 2.7.

a

b

Görsel 2.8.

a

b

c

d

Görsel 2.9.

a

b

c

d

Görsel 2.10.

a

b

c

Görsel 2.11.

a

b

c

d

Görsel 2.12.

a

b

Görsel 2.13.

a

b

c

d

Görsel 2.14.

a

b

c

d

Görsel 2.15.

a

b

Görsel 2.16.

a

b

c

d

Görsel 2.17.

a

b

c

d

Görsel 2.18.

a

b

c

d

Görsel 2.19.

a

b

Görsel 2.20.

a

b

c

d

Görsel 2.21.

a

b

c

d

Görsel 2.22.

a

b

c

d

Görsel 2.23.

a

b

c

d

Görsel 2.24.

a

b

Görsel 2.25.

a

b

c

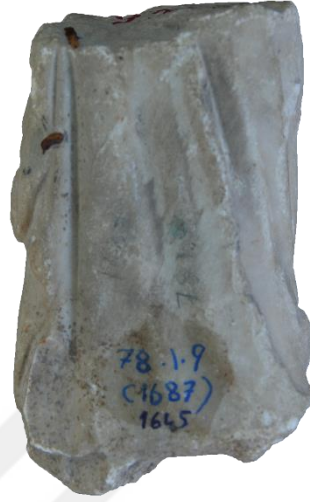

d

Görsel 2.26.

a

b

c

d

Görsel 2.27.

a

b

c

d

Görsel 2.28.

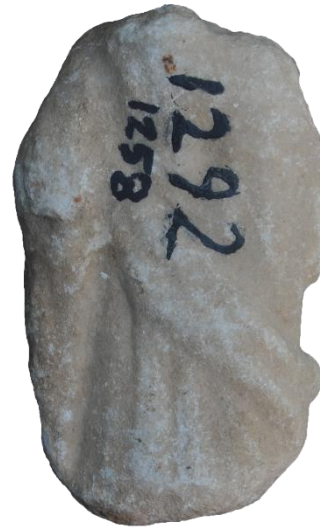
a

b

c

d

Görsel 2.29.

a

b

c

d

Görsel 2.30.

a

b

c

d

Görsel 2.31.

a

b

c

d

Görsel 2.32.

a

b

c

d

e

Görsel 2.33.

a

b

c

d

Görsel 2.34.

a

b

c

d

Görsel 2.35.

a

b

c

d

Görsel 2.36.

a

b

c

Görsel 2.37.

a

b

Görsel 2.38.

a

b

c

d

Görsel 2.39.

a

b

c

d

Görsel 2.40.

a

b

c

d

Görsel 2.41.

a

b

c

d

Görsel 2.42.

a

b

c

d

Görsel 2.43.

a

b

c

d

Görsel 2.44.

a

b

c

Aph1

Aph2

Aph3

Aph4

Aph5

Aph6

Aph7

Aph8

Aph9

Aph10

Görsel 3.4. / Görsel 3.5. / Görsel 3.6.

APh11

APh12

APh13

APh14

Görsel 3.7.

Tyk1

Tyk2

Tyk3

Tyk4

Tyk5

Tyk6

Tyk7

Tyk8

Ath1

Ath2

Ath3

Ask2

Ask3

Ze1

Ars1

Ers1

Ers2

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Hacer Yeliz ÖZTUNÇ
Yabancı Dil : İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı : Suluova / 1990
E-Posta : yelizoztunc@gmail.com

Eğitim Geçmişi:

- Yüksek Lisans, 2014-2018, Anadolu Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
- Lisans, 2009/2010-2014, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
- Lise, 2005-2009, Alptekin Anadolu Lisesi

Mesleki Geçmişi:

- 2011-2018 T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Side Kazıları (Kazı Başkanı: Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI) - Arkeolog

Yayınları ve Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

-

Ödülleri:

- 2014, Arkeoloji Bölümü Üçüncülüğü (Lisans Mezuniyet)

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) / Bursiyer